

**Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie**

ČÍNSKO-KUBÁNSKÉ VZTAHY

Diplomová práce

Autor:	Bc. Radek Staněk
Studijní program:	B6701 - Politologie
Studijní obor:	Politologie - latinskoamerická studia
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	Mgr. Stanislav Myšička, Ph.D.

Hradec Králové, 2018

Zadání diplomové práce

Autor:	Radek Staněk
Studium:	F16NP0059
Studijní program:	N6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie - latinskoamerická studia
Název diplomové práce:	Čínsko-kubánské vztahy
Název diplomové práce AJ:	Sino-Cuban relations

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat vývojem vztahů mezi Čínou a Kubou a to především po vítězství kubánské revoluce a nástupu Fidela Castra po roce 1959. Cílem práce bude analyzovat proměny vzájemných vztahů a politik, které se v průběhu desetiletí vlivem rozličných faktorů různě měnily. Prostor zde bude věnován i kubánské krizi a čínskému pohledu na tuto stěžejní událost 20. století, který byl ovlivněn právě probíhající čínsko-sovětskou roztržkou. První část se bude stručně zabývat událostmi, které vedly k nastolení komunistických režimů jak v Číně roku 1949, tak o deset let později na Kubě. Následovat bude analýza vývoje vztahů od 60. let. Samotné diplomatické vztahy mezi oběma státy byly ustaveny roku 1960. Zásadní roli ve vzájemných vztazích pak hrála zmíněná kubánská krize, ale také nástup Teng Siao-pchinga nebo pozdější velký boom čínského angažmá v Latinské Americe. V práci budou srovnány jednotlivé periody vzájemných vztahů. Dále bude využit empiricko-analytický přístup.

Breslin, Shaun, ed. 2010. Handbook of China's International Relations. London: Routledge.
Gallagher, Kevin P. 2016. The China Triangle: Latin America's China Boom and the Fate of Washington Consensus. Oxford: Oxford University Press.
Joseph, William A. 2010. Politics in China. An Introduction. Oxford: Oxford University Press.
Leffler, Melvin a Westad, Odd Arne, eds. 2010. Cambridge History of the Cold War. Cambridge: Cambridge University Press.
Lüthi, Lorenz. 2008. The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World. NJ: Princeton University Press.
Sutter, Robert. 2013. Foreign Relations of the PRC: The Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
Yinghong, Cheng. 2007. "Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959-1966." Journal of Cold War Studies, Vol. 9, No. 3, 78-114.

Garantující pracoviště:	Katedra politologie, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Stanislav Myšička, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	23.6.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 11. 6. 2018

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Stanislavu Myšíčkovi, PhD. za vedení a cenné rady při psaní této práce.

Anotace

STANĚK, RADEK. *Čínsko-kubánské vztahy*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2018, 82 pp. Diplomová práce.

Tématem této diplomové práce jsou vztahy mezi Čínou a Kubou. Primárním zaměřením textu bude období od 60. do 90. let 20. století, rozdělené do tří logických etap. První po nástupu Fidela Castra na Kubě po roce 1959, druhá po nástupu Teng Siao-pchinga do čínského vedení v závěru 70. let a nakonec třetí etapa po rozpadu Sovětského svazu.

Čínsko-kubánské vztahy se prozatím netěšily velké pozornosti, ovšem pokud na ně pohlížíme v kontextu studené války a současného boomu čínského angažmá v Latinské Americe, rázem nabývají na důležitosti. Tato práce tak může jak zaplnit jakési prázdné místo ve výzkumu tohoto fenoménu, zároveň také poskytnout historický podklad pro aktuálně hojně zkoumané čínské zapojení v tomto regionu.

V práci budou srovnány jednotlivé periody vzájemných vztahů. Dále bude využit empiricko-analytický přístup. V rámci teoretického ukotvení bude text pracovat s neorealisticou teorií mezinárodních vztahů. Hlavním cílem bude zodpovědět výzkumnou otázku, zda dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vztahů odpovídá teoretickým závěrům neorealisticých autorů. Zároveň bude pozornost věnována dalším důležitým tématům, souvisejícím s daným tématem.

Klíčová slova: Čína, Kuba, Mao Ce-tung, Fidel Castro, neorealismus

Abstract

STANĚK, RADEK. *Sino-Cuban Relations*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2018, 82 pp. Master Degree Thesis.

This thesis will follow up development of the Sino-Cuban relations. Its primary focus will be on the era since 60's to the 90's of the 20th century. This era is further divided to three phases. The first one starts with Fidel Castro rule with beginning in 1959, the second with rule of Deng Xiaoping in China at the end of 70's. Third phase is connected with years following after the breakup of the Soviet Union.

Sino-Cuban relations did not enjoyed such an attention, but if we look at this problem with the context of Cold War and current boom of Chinese engagement in Latin America, its importance rapidly grows. This work could fill the blank space in the research, just like provide historical background for nowadays popular research of Chinese boom in Latin America.

The particular periods of the Sino-Cuban relations will be compared. There will be used empirical-analytical approach. From the theoretical point of view, this text will work with neorealist theory of international relations. The aim is to answer, wheter the long-term development of the mutual relations fits to the neorealists authors theses. There will be also space for other important topics, connected with this issue.

Keywords: China, Cuba, Mao Zedong, Fidel Castro, neorealism

OBSAH

ÚVOD	1
1. REALISMUS	7
1.1 Historický vývoj	7
1.2 Klasický realismus	8
1.3 Typologie a hlavní premisy	11
1.4 Kritika	13
1.5 NEOREALISMUS.....	14
1.5.1 Strukturalismus Kennetha Waltze	14
1.5.2 Kritika Waltze.....	18
1.5.3 Ofenzivní a defenzivní realismus	19
1.5.4 Neoklasický realismus	21
1.5.5 Robert Gilpin a důležitost ekonomie	22
2. ČÍNSKO-KUBÁNSKÉ VZTAHY	25
2.1 Vývoj v Číně	25
2.2 Vývoj na Kubě	27
2.3 Vzájemné vztahy po nástupu Fidela Castra	31
2.4 Vzájemné vztahy po nástupu Teng Siao-pchinga.....	39
2.5 Vzájemné vztahy po rozpadu Sovětského svazu	44
3. ANALÝZA VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ	50
3.1 Kuba a čínsko-sovětská roztržka	50
3.2 Realismus v čínské zahraniční politice.....	54
3.3 Rozpad Sovětského svazu jako výzva pro Čínu	60
ZÁVĚR	68
LITERATURA	73

ÚVOD

Tato diplomová práce se bude zabývat vztahy mezi Čínskou lidovou republikou a Kubou. Konkrétně bude pokrývat tři klíčové etapy. První sledované období se váže k prvním letům Castrovy vlády na Kubě (1959-1966), druhé po nástupu Teng Siao-pchinga v Číně (po roce 1978) a třetí po rozpadu Sovětského svazu (90. léta).

Hlavním cílem bude zodpovědět výzkumnou otázku, zda dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vztahů odpovídá teoretickým závěrům neorealistickejších autorů. Neorealistickejší teorie mezinárodních vztahů byla zvolena proto, že se v dané době jednalo o převažující přístup, a je tak důležité posoudit, byť s odstupem, zda opravdu dokáže vysvětlit vývoj a dynamiku ve vzájemných vztazích. Zároveň je třeba takto učinit i vzhledem k budoucímu vývoji, jestli pojmy, se kterými neorealisté operují, např. předpoklady o chování jednotek v mezinárodním systému či nepřikládání důležitosti roli ideologie, stále hrají avizovanou roli, nebo jsou názory těchto autorů již překonány jinými směry.

Vztahy mezi Čínou a Kubou je důležité zkoumat hned z několika důvodů. Na Kubě v roce 1959 zvítězila revoluce vedena Castrovy partyzány. Po určitém vývoji v raných letech nového režimu se tento stát stal součástí socialistického bloku, kde stanul bok po boku nejen se Sovětským svazem, ale také s Čínou. Také čínský komunistický stát byl tehdy ještě relativně mladým, proto bylo zajímavé sledovat, jak bude reagovat na dané události, tak blízké k hranicím úhlavních nepřátel ze Spojených států amerických. Vztahy mezi Kubou a Čínou si prošly v následujících dekádách specifických vývojem, jejichž důvody je důležité analyzovat i vidět v širší perspektivě, např. čínsko-sovětské roztržky. Ta měla vliv nejen na celosvětové dění, ale také se podepsala na poměru Kuby i dalších zemí socialistického tábora směrem k oběma velmocím.

Kromě historické perspektivy se samozřejmě nabízí i důvod ze současné doby. Tím je bezpochyby aktuální pronikání Čínské lidové republiky do Latinské Ameriky. Říše středu sice momentálně prosazuje pragmatickejší přístup k prosazování svého vlivu a ideologie pro ni neznamena nepřekonatelnou překážku (přestože stále významně akcentuje problematiku ne/uznávání Tchajwanu ze strany daných států, či otázku Tibetu), ovšem vždy tomu tak nebývalo, především kvůli roli studené války a Mao Ce-tunga. Právě proto je i nyní třeba zpětně hledět na vztahy mezi Kubou a Čínou kromě jiného také jako na jakési

první kontakty čínského státu s Latinskou Amerikou v moderní éře. I na tomto případě se dá ilustrovat proměna čínského přístupu vzhledem ke světu. Také je ale třeba zmínit, že čínské angažmá v Latinské Americe se nijak nevymyká aktuálnímu přístupu. Stejně jako do tohoto regionu, expanduje Čína i do zemí na ostatních kontinentech.

Tento text se bude obšírným způsobem věnovat čínsko-kubánským vztahům kontinuálně od šedesátých let. Kvůli nezbytnému kontextu budou ve stručnosti představeny i události, které vedly v obou zemích k ustavení komunistických režimů, v čínském případě i poté, tj. v 50. letech. Ovšem jádro celé práce bude ve výše zmíněných třech etapách. Tou první jsou úvodní léta Castrova režimu. Diplomatické vztahy mezi oběma státy byly navázány v roce 1960, tedy na úsvitu jedné z klíčových dekád v moderních dějinách. Toto období bylo nabitě nejen zásadními událostmi politického charakteru, ale i kulturními a obecně celospolečenskými. Zároveň se však rozvíjející se svět nikdy neocitl blíže ke svému zničení, než v tomto období. Události na Kubě po revoluci totiž způsobily, že se území tohoto malého státu stalo jedním z bitevních polí studené války. Konfrontace mezi Spojenými státy a Sovětským svazem dosáhla své nejžhavější fáze roku 1962 během karibské krize. Tato událost však nebyla jen ukázkou boje mezi komunismem a kapitalismem, ovšem hrála svou roli i při sporu uvnitř komunistického tábora, mezi ČLR a SSSR. I tato roztržka měla enormní vliv na budoucí fungování zkoumaných vztahů, a to v době, kdy procházely zřejmě svým nejdynamičtějším vývojem, od pomyslného vrcholu se v krátké době dostaly téměř na dno. Proto je tato etapa logicky zvoleným obdobím, kterému je třeba se věnovat jako prvnímu.

První zkoumané období bylo vybráno v zásadě jako důsledek politických změn na Kubě. Naopak druhá vybraná éra souvisí se změnami v Číně. Roku 1978 se totiž do jejího čela postavil po dvouletém neklidném období po smrti předsedy Mao Ce-tunga Teng Siao-pching. S jeho vládou je spojena masivní transformace v Číně, i proměna zahraničních vztahů, období reforem a otevírání světu. Z tohoto důvodu je třeba sledovat, jak se v této době měnily vztahy s Kubou, jež byly již delší dobu ve své chladnější fázi.

Také třetí zkoumané období, tj. po rozpadu SSSR, je vybráno z pochopitelných důvodů. Sovětský svaz totiž patřil mezi hlavní kubánské partnery, jeho přínos byl klíčový i z ekonomického hlediska. Po jeho rozpadu tak i

zde vznikly neblahé důsledky, především pro kubánskou ekonomiku. Kuba musela proměnit svůj přístup a hledat i jiné spojence a investory. Zde se tak nabízí prostor pro Čínu, která dle některých názorů mohla využít tohoto nově vzniklého (nejen ideologického) vakua a pokusit se nahradit Sovětský svaz v jeho dosavadní hegemonní roli. Právě tento předpoklad do velké odpovídá realistickému vnímání světa.

V této práci půjde o kvalitativní výzkum interpretativního charakteru, jehož primárním cílem není vysvětlení, nýbrž pochopení a maximální porozumění vybranému fenoménu. Kvalitativní metodologie se staví proti kvantitativní, a studuje data či fenomény, jejichž převedení na čísla nepřináší žádnou hodnotu, spíš naopak. Tento směr vzniká v reakci na vzestup kvantitativní metodologie zhruba v polovině minulého století, kdy sociální vědy hledají inspiraci ve vědách přírodních. Je tak jakousi obranou přístupů v sociální vědě, které z nejrůznějších důvodů neodpovídají metodologii přírodních věd (Drulák 2008: 15–16). Pro potřeby teoretického ukotvení bude text pracovat s neorealisticou teorií. Autor bude analyzovat, zda dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vztahů odpovídá teoretickým závěrům neorealisticých autorů. Jejich paradigma je chápáno dvojím smyslem. Jako samostatný směr v teorii mezinárodních vztahů, či jako proud, který modifikuje klasický realismus (Kolman 2005: 64). Z toho důvodu se bude autor v kapitole vyhraněné teorii věnovat i realismu jako takovému, stejně jako za účelem ukázání rozdílů. Tento směr platil po velkou část minulého století za dominantní v reflexi mezinárodních vztahů. Postupnými proměnami ve světové politice a svou neschopností vysvětlit určité fenomény však své výsadní postavení ztrácel.

Teoretická část bude čerpat jak z literatury tuzemské, tak především zahraniční. Z té budou do velké míry použity primární zdroje od klasických realistických autorů. Představena tak bude mj. kniha Edwarda Carra *The Twenty Years Crisis: 1919-1939*. Britský historik se v ní na konci 30. let minulého století jako jeden z prvních kriticky vymezuje vůči do té doby dominující liberální teorii mezinárodních vztahů a staví proti ní pojem realismu. Na jeho teze navazuje Američan německého původu Hans Morgenthau v *Politics Among Nations*. V ní jsou zachyceny kromě jiného i zásady politického realismu. V 70. letech dochází k proměně tohoto směru, pod kterou je do hlavní míry podepsán Kenneth Waltz, zakladatel neorealismu. Ten se snaží i pod vlivem kritiky realismus vědecky

modifikovat i uzpůsobit aktuálním problémům a otázkám. Jeho práce tak budou zásadní i pro tento text. Mezi další neorealisticke autory, z nichž bude čerpat tato práce, patří např. John Mearsheimer nebo Stephen Walt, kteří mj. rozvíjejí i debatu ohledně ofenzivního a defenzivního realismu. Dále budou vyžity i práce Roberta Gilpina, související s mezinárodní politickou ekonomikou.

Z českých odborníků se tato práce bude opírat o spisy Petra Druláka (*Teorie mezinárodních vztahů*), Pavla Barši (*Anarchie a řád ve světové politice*) nebo Víta Beneše, který hovoří o realismu v *Dialogu teorií*. Dále se jedná i o sborník *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, jehož editorem je Pavel Pšeja. Jak je zřejmé z názvů těchto děl, vybraní čeští autoři se soustředí především na podání komplexních informací ohledně vývoje a reflexe teorií v mezinárodních vztazích, spíše než na výběr jednoho specifického směru. Přesto se jedná o velmi přínosné příspěvky do dané problematiky.

Otázce vztahů mezi Čínou a Kubou není v českém prostředí věnována přílišná pozornost, tudíž i tento fakt má vliv na motivaci k sepsání tohoto textu. Zahraniční autoři se vybrané problematice věnují pochopitelně více, ovšem jejich primární cíle a zaměření se váží spíše k třetímu tisíciletí. Na novější éru, ale už bližší této práci, tj. devadesátá léta, se soustředí Jing-chung Čcheng v textu *Fidel Castro and „China’s Lesson for Cuba:“ A Chinese Perspective*. Zde autora zajímá především otázka kubánské transformace po rozpadu SSSR a to v kontextu čínského přijetí kapitalismu po smrti Maa v dřívější době, z toho plynoucí název „čínská lekce pro Kubu“. Stejný autor se věnuje vývoji čínsko-kubánských vztahů i v době, na kterou se mj. soustředí tato práce, 60. léta, a to ve spisu *Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959-1966*. Nahlédnuto bude i do prací a vzpomínek čínských velvyslanců na Kubě Čchena a Wanga. Práce bude také čerpat z primárních zdrojů, především projevů i rozhovorů mezi klíčovými aktéry v obou zemích. Namátkou se jedná o Fidela Castra, Che Guevaru, Mao Ce-tunga nebo Čou En-laje.

Vzhledem k absenci zdrojů na zkoumané téma bude využito i prací, které se zabývají Kubou, nebo Čínou jako takovou. Kubánský pohled zprostředkují např. Damian Fernández nebo Julio Vázquez. Naopak na čínskou stranu se soustředí např. John Fairbank v obsáhlé publikaci *Dějiny Číny*, nebo vybrané díly ze sborníků Univerzity v *Cambridge History of China*. Stejná instituce dala světu i *Cambridge History of the Cold War*, taktéž vhodnou pro tuto práci.

Jak již bylo zmíněno výše, vzájemné vztahy byly ovlivněny do velké míry i roztržkou mezi Čínou a Sovětským svazem. Této události se věnovali autoři jako Odd Arne Westad, Sergey Radchenko a především pak Lorenz Lüthi z princetonké univerzity ve své knize *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. V ní velmi podrobným způsobem rozebírá dynamiku vztahů a sporu mezi oběma velmocemi. Nabízí i pohledy jiných odborníků na dané téma, sám se však přiklání k vysvětlení, které se nejvíce blíží liberální teorii. Jako hlavní příčinu roztržky totiž identifikuje ideologii. Ovšem stejně jako jeho zmínění kolegové a předchůdci souzní s tezí, že ke komplexnímu pochopení celého problému je zapotřebí multikauzalita.

Úvodní kapitola této práce bude věnována teoretickému rámci. Zde bude nastíněn historický vývoj realistického myšlení, které můžeme vysledovat již u Thukydidy. V dalších staletích pak byli s tímto směrem spojováni i velké osobnosti světových dějin jako Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes či kardinál Richelieu. Zásadní pak budou práce a teze výše zmíněných autorů 20. století, Carra, Morgenthaua, Waltze, Mearsheimera a dalších. Pojednáno dále bude především o dalších směrech neorealistickeho myšlení a obecném vývoji, kterým si tento přístup prošel, především vzhledem ke svým výstupům a premisám.

Druhá kapitola bude mít spíše deskriptivní charakter. Představen bude vývoj vzájemných vztahů mezi Kubou a Čínou. Přestože primární zájem bude o události od 60. let, kvůli kontextu, nutnému pro pochopení dané problematiky, budou zmíněny i klíčové události v obou zemích v předcházejících letech, především ty, jež vedly k ustanovení komunistických režimů ve sledovaných státech. Cílem této kapitoly bude podat komplexní obrázek vývoje čínsko-kubánských vztahů od nástupu Fidela Castra k moci. Ovšem vzhledem k faktu, že v tomto dlouhém období byly úseky jejich ochladnutí, které neměly zásadnější vliv, bude hlavní pozornost soustředěná na tři etapy. Tou první budou raná léta Castrovy vlády, tedy podstatná část šedesátých let. Druhou pak období, které začíná na sklonku let sedmdesátých, které je v Číně spojeno s nástupem Teng Siao-pchinga a jeho reformami, nejen směrem dovnitř, ale i ven. Třetí vybraná etapa se pojí k 90. letům, rozpadu Sovětského svazu a vlivu této události na Kubu, stejně tak jakou na čínskou reakci k této možné příležitosti zabrat místo do té doby hegemonního Sovětského svazu.

Třetí kapitola bude analytické povahy. Budou zde zhodnoceny a rozebrány hlavní poznatky z předchozích pasáží. Na zkoumané události bude aplikován teoretický rámec z první kapitoly a autor bude testovat realistické a neorealisticke teze a předpoklady v praxi čínsko-kubánských vztahů. Také zde budou představena specifika politik v obou státech a jejich vliv na vzájemnou kooperaci. Prostor bude věnován i roztržce mezi ČLR a SSSR, klíčové pro první etapu. Jak již bylo zmíněno výše, část textu se bude také věnovat celé problematice v kontextu současného pronikání Číny do zemí Latinské Ameriky. Ovšem primární záběr celé práce zůstává především na události druhé poloviny 20. století.

V závěru pak budou shrnuty všechny získané poznatky, jak teoretické, tak empirické a především získané výstupy v kontextu realistické teorie mezinárodních vztahů. Zhodnocen bude celý proces vývoje vzájemných vztahů, ale i dané práce, a to i vzhledem k možnému dalšímu výzkumu.

1. REALISMUS

1.1 Historický vývoj

Realismus je sice jako takový spojen až s moderními teoriemi mezinárodních vztahů ve 20. století, ovšem jeho prvky i některé teze jsou mnohem starší. Realistické myšlení vždy obsahovalo různé směry a stejně tak se i o předchůdcích tohoto směru nedá říci, že by představovali jednotný vývoj. V jednom z mnoha členění éry, která bývá označována za historický realismus, se objevuje např. tato klasifikace škol (Doyle 1997: 44–48):

1. Komplexní (Thukydides)
2. Fundamentalistická (Machiavelli)
3. Strukturalistická (Hobbes)
4. Konstituční (Rousseau)

Jak je zřejmé z této klasifikace, za prvního autora, který je spojován s realistickým myšlením, je považován řecký historik Thukydides (cca 460–406 př. n. l.), který si získal svůj věhlas především dílem *Dějiny peloponéské války*. Autor na ně pohlíží kontextem mezinárodních vztahů, samozřejmě vzhledem k situaci dané doby. Je třeba také zmínit, že pro Thukydida byla minulost jakýmsi klíčem k budoucnosti a jeho prvotní zájem se ubíral především k dlouhodobým příčinám vzniku válek, než k okamžitým podnětům (Viotti, Kauppi 1997: 56). Hlavním důvodem, pro který je řecký historik řazen k realismu, je mélský dialog, tj. rozhovor mezi Atéňany a obyvateli ostrova Mélos, kteří bojují o svou nezávislost na prvně zmíněném městském státu. Samotní Atéňané je realistickými argumenty chtějí přimět ke kapitulaci (Donnelly 2008: 155).

Další výše zmíněnou osobou spojenou s daným směrem je z logických důvodů také italský filozof Niccolo Machiavelli (1469–1527), a to pro svůj spis *Vladař*, jež byl napsán pro Lorenza Medicejského. Lorenzo se jako vládce Florencie snažil uvést do praxe mocenskou rovnováhu mezi italskými městskými státy (Hajný 1997: 8). Dílo je zjednodušeně řečeno návodem pro získání a udržení moci. Pro samotný stát je hlavní jeho přežití. Zde je třeba využít i nemorálních praktik. Podstatné jsou především výsledky, a ne cesta k jejich dosažení (Drulák 2003: 37–38). Realistickou politikou v praxi se mj. proslavil kardinál Richelieu

(1585–1642), který od roku 1624 až do své smrti obsazoval úřad prvního ministra Francie. Uplatňoval *raison d'etat*, čili nejvyšší státní zájem (Kissinger 1997: 56).

Thomas Hobbes (1588–1679) je další významnou osobností, jejíž názory inklinují k realistickému vidění světa. Zde je pro dané paradigma nejdůležitější kniha *Leviathan*. Přirozený stav dle Hobbesa odpovídá povaze lidí, kteří mezi sebou bojují kvůli svým sobeckým zájmům, platí antické „člověk člověku vlkem“ (Hobbes 1941: 55). Neblahou lidskou povahu není možné změnit, ovšem je možné ji kontrolovat skrze vytvoření systému pravidel a norem, společně s určitou autoritou. Tou má být stát, *Leviathan*. Tento způsobem proměny anarchické v organizovanou skupinu je reálný pouze na státní úrovni, neboť na mezinárodní úrovni nefunguje žádný suverén, který by státy kontroloval, což logicky vede k válkám, ve kterých zainteresované státy bojují o přežití a zároveň prosazují své národní zájmy (Drulák 2003: 41).

1.2 Klasický realismus

V meziválečném období se v nově rozvíjejícím oboru mezinárodních vztahů se jako hlavní směr nejprve prosazuje liberalismus (či idealismus), ovšem události 30. let a neschopnost elit na ně reagovat vedou ke zpochybnění daného přístupu (Müller 2005: 30). Jasně vymezení proti liberálům přináší v roce vypuknutí druhé světové války anglický diplomat a historik Edward Carr ve svém přelomovém díle, nazvaném příznačně *The Twenty Years Crisis: 1919-1939*. Idealismus je dle něho spíše utopismem (Carr 1939: 301).

V úvodní pasáži svého knihy formuje pět hlavních rozdílů mezi idealismem a realismem, resp. mezi utopií a realitou (Carr 1939: 10–21, cit. dle Müller 2005: 31):

1. Svobodná vůle vs. determinismus. První pojem se váže k idealismu, který je voluntaristický, tudíž že člověk může svou vůlí změnit realitu. Naopak realisté jsou determinističtí, tj. nemohou realitu změnit, a tak pouze pozorují předurčený vývoj. V lidském jednání by podle Carra měla být rovnováha mezi oběma přístupy.
2. Teorie vs. praxe. Dle Carra utopisté vytvářejí politickou teorii jako normu, které by následně odpovídala i praxe v politice. Naopak realisté vidí teorii jako kodifikaci politické praxe.

3. Intelektuálové vs. byrokraté. Praktické vyjádření druhého bodu a rozdílu mezi teorií a praxí. Intelektuálové si zavdávají s utopií a obecnými principy, nejsou ale schopni pochopit realitu a její klíčové principy. Naopak byrokraté vycházejí z empirie a na každý případ nahlíží jednotlivě a nepokouší se nalézt obecně platné principy.
4. Radikálové vs. konzervativci, levice vs. pravice. Carr zde ovšem zdůrazňuje, že radikál nemusí být vždy stoupencem levice apod. Zároveň však toto rozdělení obecně zapadá do mozaiky výše zmíněných rozdílů, neboť radikálové jsou utopisté, intelektuálové a teoretikové, zatímco realisté naopak praktičtí byrokraté.
5. Etika vs. politika. Toto dělení zároveň vystihuje rozdíly mezi světem hodnot a světem skutečným. Utopičtí myslitelé vytvářejí etické normy, které mají stát nad politikou a pomáhat ji formovat. Realisté s tímto pojetím nesouhlasí, neboť dané principy nemohou být univerzální, ale pouze relativní a je třeba je vidět v kontextu skutečné politické situace.

Celkově vzato Carr při své kritice vycházel z názoru, že v mezinárodní politice by mělo jít především o zkoumání reálných věcí a procesů, namísto zaměřování se na to, co by mohlo být. Carr chápe, že hlavní motivací idealistů byla snaha zabránit dalšímu válečnému konfliktu, ovšem neztotožňuje se s jejich způsoby, jak tohoto docílit. Idealisté se snaží věc řešit skrze kolektivní bezpečnost a s tím související eliminaci moci. Ta je ovšem klíčovým faktorem, státy sledují své zájmy a samotná mocenská struktura se dá jen stěží změnit. Proto je třeba ji přijmout, pochopit možnosti jednotlivých států a následně reagovat. Zřejmě nejlepší zárukou míru se jeví mocenská rovnováha (Carr 1939: 96–100).

Na Carrovy teze navazuje Hans Morgenthau, který se snaží realistické názory převést do konkrétní podoby ve formě uceleného paradigmatu. Jeho hlavním dílem je *Politics Among Nations*. Kniha z roku 1948 a pokouší se vyřešit dva základní problémy. Jednak měla být intelektuálním dílem, které ovlivní uvažování studentů a teoretiků, dále pak měla poskytnout návod pro osoby tvořící americkou zahraniční politiku v době začínající studené války (Burchill 1996: 77). Morgenthau souhlasí s Carrem v dichotomii realismus – idealismus, který chce vytvořit morální světový řád. Ten se bude opírat o abstraktní a univerzalistické principy. Roli sehraje i přirozeně dobrá lidská povaha, nebo alespoň možnosti ji

změnit. Naopak realisté se o toto nesnaží, neboť o lidské povaze nemají totéž mínění a vědí, že ji nelze změnit. Z těchto důvodů je jim jasné, že ideální stav z morálního hlediska vytvořit nelze a proto se snaží spíše v souladu s těmito znalostmi minimalizovat škody a napáchat co nejméně zla (Morgenthau 1993: 3).

Autor se tak vymezuje proti liberálům a zároveň vytváří realistickou alternativu, pro níž přichází se šesti zásadami politického realismu (Morgenthau 1993: 4–16), cit. dle Barša, Císař 2008: 64–66):

1. Politika i společnost funguje na základě objektivních zákonů, plynoucích z lidské povahy. Pro zlepšení společnosti je tak třeba pochopit tyto zákonitosti, neboť ty platí a fungují bez ohledu na naše přání. V politice je také možné odlišovat mínění od pravdy, podloženou důkazy.

2. „Koncept zájmu definovaného jako moc“ (Morgenthau 1993: 5). Zde jasně vychází na povrch, co je předmětem politiky. Projevuje se jak psychickou touhou, tak případně i fyzickým násilím.

3. „Koncept zájmu jako moci je objektivní a univerzálně platnou kategorií... je podstatou politiky a netýkájí se ho okolnosti místa ani času“ (Morgenthau 1993: 10).

4. Morálními principy bez ohledu na výsledek se mohou řídit soukromé osoby, ovšem státníci zastupující větší útvary a nesoucí odpovědnost musí této morálce nadsadit zájmy států a domýšlet následky.

5. Pokud státy hledí na mezinárodní politiku realisticky prizmatem svých zájmů, mohou tak odolat pokušení jednat podle univerzalistických morálních pravidel a své zájmy s nimi ztotožňovat. Je třeba spravedlivě uznat své i cizí zájmy.

6. Realismus v politice cíleně redukuje mezilidské interakce na mocenské vztahy. Stejným způsobem je etika redukuje na vztahy morální a ekonomika na materiální. Hlavním zájmem je člověk politický. Tento je pak řízen přirozenou touhou po moci. Proto je třeba vidět politiku takovou jakou je a nikoliv takovou, jakou bychom ji chtěli.

Věnoval se i nukleárním zbraním a na tomto příkladě rozlišovat moc použitelnou a nepoužitelnou,¹ a dále na legitimní a nelegitimní (Morgenthau 1973: 31–32).

Pokud se vrátíme do politické sféry, významnou postavou praktického realismu byl diplomat George Kennan. Ten brzy po konci druhé světové válce varoval před sovětskou rozpínavostí. Ve svých textech prokazoval kombinaci historického přístupu a realistické teorie, kde navazoval na Morgenthaua (Donnelly 2000: 41). S jeho jménem je spojen koncept zadržování. Dle něho by se mělo americké vedení snažit vybudovat vícera mocenská centra, která by pomohla zadržovat moc SSSR. Dále odmítal užívat v mezinárodní politice morální principy, neboť si pak státy kladou nejvyšší a nereálné cíle (Griffiths 1999: 23).

1.3 Typologie a hlavní premisy

Jak již bylo zmíněno v pasáži o historickém realismu a platí to i o daném směru jako takovém, realismus nelze chápat jako jednotnou a kompaktní teorii. Z praxe je zřejmé, že se jedná o soubor různých přístupů a tezí, které ale sdílejí nejzákladnější pohled na věc (Wohlforth 2008: 131). Z tohoto důvodu tak existuje několik různých typologií realismu. Např. Dunne a Schmidt dělí tento směr dle tematického zaměření (Dunne, Schmidt 2001: 146–148, cit. dle Müller 2005: 25):

1. „Strukturální realismus I (Thukydides)
2. Historický/praktický realismus (Machiavelli, Morgenthau, Carr)
3. Strukturální realismus II (Rousseau, Waltz)
4. Liberální realismus (Hobbes)“

Hlavními rozdíly v této klasifikaci jsou příčiny vzniků konfliktů na mezinárodní scéně. Pro strukturální realismus I je na vině především lidská povaha, pro variantu II je to strukturální anarchie v mezinárodním prostředí. Historický či praktický realismus vnímá důvody v praktické politice politických vládců, která je nadřazena principům morálky. Lídři tak musejí jednat pragmaticky dle aktuální situace. Liberální realisté se věnují anarchii

¹ Dle jeho názoru byly jaderné zbraně kvůli své ničivé síle reálně nepoužitelné a jejich hlavní potenciál byl spíše v odstrašení (Müller 2005: 35).

v mezinárodním systému s konstatováním, že je možné ji omezit dostatečně silnými státy, které dokážou vytvořit silná pravidla (Dunne, Schmidt 2001: 148).

Přijímaná je i Donnellyho typologie na dvou úrovních. Na té první rozděluje realismus na strukturální a biologický. V prvním hraje nejdůležitější roli anarchie mezinárodního systému, naopak v druhém je klíčová samotná lidská povaha. Autor dále přichází i s další klasifikací (Donnelly 2000: 14):

1. Radikální realismus
2. Silný realismus
3. Minimalistický realismus

První typ přijímá beze zbytku hlavní realistické principy, anarchii, vlastní zájem a mocenskou politiku. Také druhý typ si tyto premisy bere za své, ovšem ponechává alespoň minimální prostor pro ostatní faktory, které hrají svou roli na mezinárodním poli. Minimalistický realismus se ztotožňuje s dvěma principy, anarchií a zájmem, ovšem nedomnívá se, že mocenská politika jako taková nabízí ideální řešení (Donnelly 2000: 15).

Navzdory těmto rozdílům v rámci typologií uvnitř realismu spojuje autory hlásící se k tomuto paradigmatu několik základních znaků a myšlenek. Jednou ze základních premis realismu je státocentrismus. Hlavním aktérem v mezinárodním systému je tak samotný stát. Ten je jako politický aktér geograficky vymezen, disponuje centrálními rozhodovacími procesy a vládou. Další aktéři, kteří fungují na mezinárodní scéně (např. mezinárodní organizace, nevládní organizace či obchodní společnosti) nejsou zdaleka tak důležití, protože tyto jsou buď nástrojem států, nebo jsou bezvýznamné. Stát je suverénní, neboť nad ním nestojí žádná nadřazená moc, a jednotný, což realistickým pohledem znamená jednotu zájmů (Hobson 2000: 83–85).

V mezinárodním prostředí tak působí suverénní státy, které nad sebou nemají autoritu, která by je kontrolovala. Tím pádem z dané situace vyplývá, že mezinárodní prostředí je anarchické. Tato anarchie pak formuje chování států, které se v tomto stavu nemohou počítat s pomocí dalšího aktéra, spoléhají tudíž na svépomoc. Sice může docházet ke spolupráci, např. formou tvorby aliancí, ovšem

tyto jsou pouze krátkodobé a navázané na zájmy jednotlivých států. Tím hlavním je přežití a bezpečnost (Müller 2005: 39–40).

Klíčovou realistickou veličinou je moc. Státy jako základní aktéři se ji snaží koncentrovat, v důsledku čehož vzniká určité rozložení moci uvnitř mezinárodního systému. Téměř každá důležitá otázka v nitru tohoto systému tedy souvisí s mocí. Ta má několik dimenzí, ovšem pohledem realistů je zásadní její materiální rovina, vyjádřena především v podobě vojenské síly (Drulák 2003: 55). Moc může být dále absolutní, tj. souhrn vojenských, ekonomických, diplomatických a dalších aspektů, či relativní, což znamená, jak si ve zmíněných schopnostech stojí v porovnání s ostatními státy. Se vztahy s dalšími aktéry pracuje i dynamické pojetí, které neposuzuje jen schopnosti, ale také ochotu použít je a celkový vliv (Viotti, Kauppi 1999: 66). Realistický pohled pak dotváří předpoklad, že státy fungují jako racionální aktéři. Ti se snaží maximalizovat svůj zisk a minimalizovat ztráty. Státy se snaží udržet stabilitu v mezinárodním systému a jednají tak, aby se neobjevil žádný hegemon a neovládl systém. Proto tvoří princip mocenské rovnováhy (Donnelly 2008: 153).

1.4 Kritika

Realismus představuje jednu z nejdůležitějších teorií mezinárodních vztahů a jako takový se logicky musel dočkat i kritiky. Její zaměření také často záviselo na faktu, odkud dané kritické hlasy přicházejí, zda od zástupců jiných teorií, či od samotných realistů. Přesto ale převažuje shoda na výtkách, které proti realistickému myšlení míří nejčastěji. Tyto body převážně kriticky reflektují hlavní body realismu.

Jednou z těchto výtek je např. determinismus. Realisté ospravedlňují současný systém mezinárodních vztahů, aniž by nabízeli možnost změny či řešení daného stavu. Dále jde o přeceňování role států a naopak nedocenění důležitosti dalších aktérů, především mezinárodních či nadnárodních organizací. Následuje i výtka týkající se opomíjení rolí idejí a ekonomiky. V doby, kdy se zvyšovalo vzájemné propojování ekonomik států, realisté tento fakt nepovažovali za důležitý. S prezíráním idejí do velké míry souvisí i ignorování významu mezinárodního práva. S proklamovaným státocentriem se pojí i naivní víra v racionalitu. Zde realisté nepřikládají význam dalším faktorům, které v konečné fázi racionalitu v podstatě vylučují, např. osobní vlivy či mechanismy vládnutí.

Jako poslední z nejčastěji zmiňovaných argumentů lze uvést ten, který v podstatě shrnuje celé realistické myšlení, tedy že je cynické a pesimistické. Přes hlášané popisování skutečného stavu realisté často předkládají nejhorší možnou variantu, přestože ji nemají vědecky podloženou. Celkově tak může působit jako sebenaplňující se proroctví a negativně ovlivňovat celý systém mezinárodních vztahů (Drulák 2003: 70).

Pokud bychom měli uvést příklad konkrétní kritiky, můžeme zmínit např. Claudeovo hodnocení Morgenthaua a jeho hlavního díla. Claude se mj. pozastavoval nad nejednoznačností pojmu mocenská rovnováha. Dále Morgenthaua kritizuje za to, že stále mísí deskriptivní a preskriptivní rovinu, tj. že jako skutečnost prezentuje to, co on sám navrhuje jako normativní ideál (Claude 1962: 28).

Mezi výše zmíněnými body byla i nevědeckost realismu. Ten se u svých klíčových bodů opíral především o filozofické úvahy o zkaženosti lidské povahy, ovšem neměl pro tato svá tvrzení vědecké podklady. Uvědomění si tohoto problému a snaha o řešení přichází z vlastního tábora. Na tento stav se totiž pokouší odpovědět Kenneth Waltz, který v závěru 70. let přichází s teorií neorealismu.

1.5 NEOREALISMUS

1.5.1 Strukturalismus Kennetha Waltze

Nástup neorealismu je spojen se závěrem 70. let. Důležitou roli zde hraje kritika ze strany behavioristů, jejichž argumenty vedou realisty k tomu, aby se pokusili svému směru dodat absentující vědeckost. Zároveň je také třeba reagovat na nové výzvy v mezinárodní politice. Prvním mužem neorealistickeho paradigmatu je Kenneth Waltz, a to zásluhou knihy *Theory of International Politics* (1979). Právě Waltz patří mezi autory, kteří se svým způsobem proti dosavadnímu směřování této školy vymezili, byť sami patřili mezi její zástupce. Z realismu vycházel i při psaní *Man, the State and War*, vydaného dvacet let před stěžejním neorealistickeým dílem. Jak již částečně vyplývá z názvu, autorovi se jedná o příčiny vzniku konfliktů, které je dle něho možné zařadit do tří hlavních kategorií resp. obrazů (images). Prvním původcem je člověk, konkrétně daný politik či státník. Obecně však lze vinit i samotnou lidskou povahu. Druhý obraz představuje stát, a to v souvislosti, zda se jedná o nedemokratické či

imperialistické zřízení (Waltz 2001: 36). Názor ohledně viníků z řad nedemokratických států je modernější a odkazuje na názor liberálů, naopak imperialistické státy vidí jako agresory marxisté (Waltz 1988: 617). Zásadní je však pro Waltze třetí obraz, v jehož rámci je příčinou válek anarchický mezinárodní systém, kterému vládne nejistota (Drulák 2003: 59–61).

Za dvě následující dekády ale postupně zaujímal proti klasickému realismu kritické stanovisko, což se projevilo v *Theory of International Politics*. Zde se v úvodu staví mj. proti redukcionistickým teoriím, ve kterých se realisté věnují mezinárodním vztahům pouze na základě chování států, tj. redukují. Vypouštějí totiž systémovou rovinu fungování mezinárodního systému. Ovšem Waltz tvrdí, že i tento systém ovlivňuje chování jednotek (států) a nikoliv, že pouze státy ovlivňují systém, jak říkají realisté (Waltz 1979: 18). Waltzem proklamovaná důležitost struktury mezinárodního systému ho tak zásadně odlišuje od pozic klasických realistů a zároveň vysvětluje, proč je jeho neorealismus někdy nazýván strukturalismem (Burchill 2001: 88).

Jeho teorii je třeba také hodnotit v kontextu tehdejší reflexe mezinárodních vztahů. Tehdejší dominantní směry, realismus, liberalismus a marxismus, měly mezi sebou zásadní rozpory, ovšem ani jeden úplně nekonvenoval Waltzovu chápání mezinárodního systému. On sám je hodnotil podle analytických rovin, na které kladou tato paradigmatata největší důraz. Waltz tak míní, že pro realisty je klíčová lidská přirozenost a s tím související jednotlivci na klíčových pozicích, kteří dělají zásadní rozhodnutí. Naopak liberálové se nejvíce soustředí na demokratické ideje a volný trh. A nakonec marxisté, dávající důraz na celosvětový třídní boj, který proti sobě vedou vykořisťovatelé a pracující. Waltz tak zaujímá ke všem teoriím kritický postoj, neboť ani jedna nebere v potaz povahu mezinárodního systému a jeho vliv na jednání států (Kolman 2005: 65).

Pokud se vrátíme ke struktuře mezinárodního systému jako k autorovu klíčovému pojmu, má tři hlavní rysy (Waltz 1979: 101):

- Řídící princip mezinárodního systému
- Povaha jednotek působících v mezinárodním systému
- Distribuce schopností (capabilities) mezi jednotkami

Řídícím principem celého mezinárodního systému je anarchie. Ta způsobuje hlavní rozdíl mezi mezinárodním systémem a státem, který je hierarchický a centralizovaný. Rozhodují a fungují v něm vládní úřady. Naopak na mezinárodním suverén chybí. Sice zde existují mezinárodní organizace, ovšem ty nehrají důležitou roli (Waltz 2008: 50). I to je příčinou vlády anarchické struktury. Tyto podmínky vedou k tomu, že její jednotky (státy) budou jednat stejně, ať už je jejich povaha demokratická či nikoliv. Každý stát se zde spoléhat sám na sebe (Waltz 2008: 51–52).

Povaha jednotek působících v mezinárodním systému je podle autora mínění shodná. Jejich chování je stejné, neboť směřuje ke stejnému cíli, zajištění bezpečnosti a přežití (Waltz 2008: 54–55). Všechny musejí také v tomto systému počítat s nejpesimističtější variantou, tj. že jiný stát je chce ohrožit. Pokud se objeví větší, společná hrozba pro více států, tyto pak vytvoří alianci a když je nebezpečí zažehnáno, končí i tato spolupráce (Kolman 2005: 66).

Třetím hlavním rysem této struktury je distribuce schopností. Toto je v podstatě klíčový aspekt, který ukazuje na sílu daného státu a zároveň indikuje počet přítomných velmocí. Největší stabilitu systému dle Waltze zajišťuje bipolární uspořádání (Waltz 2000: 6). Tento rys se jako jediný ze všech tří mění, neboť stejně tak se mění i rozložení sil mezi zainteresovanými jednotkami a tím pádem i bipolární či multipolární povaha uspořádání. Naopak anarchie v mezinárodním systému zůstává neměnná, tudíž zůstává stejné i povaha jednotek a jejich chování (Waltz 2008: 55–57). Také v tomto prostředí funguje logika mocenské rovnováhy.²

S realismem jako takovým je spojen pojem moci. Ovšem i zde se Waltzův pohled odlišuje od názorů jeho klasických předchůdců. Podle nich je moc hlavním cílem politiky, zatímco Waltz na moc nahlíží jako na nástroj, který má především pomoci k přežití či dalším cílům. V anarchickém prostředí jde totiž v první řadě právě o přežití, až po jeho zaručení se aktéři mohou snažit o naplnění sekundárních záměrů, jakými jsou např. mír nebo finanční zisk (Waltz 1979: 126). Pohled na válku jako na další klíčový aspekt je pak u Waltze v podstatě totožný

² Pojetí mocenské rovnováhy se u realistů a neorealistů liší. Např. dle Morgenthaua je tato rovnováha cílem, o který státy usilují. Naopak Waltz se domnívá, že může být i původně nezamýšleným produktem politických kroků (Waltz 1997: 914).

s klasickým realismem, a to v tom směru, že válka pro oba představuje přirozenou součást mezinárodních vztahů (Waltz 1979: 102).

Prvky, které se prolínají Waltzovými texty, jsou výše popsané obrazy války. První obraz ukazuje jako hlavní příčinu vzniku válečných konfliktů zkaženou lidskou přirozenost, názor blízký klasickým realistům. Naopak Waltz se od této pozice, dle kritiků nevědecké, posouvá ke třetímu obrazu, podle kterého války vznikají v důsledku anarchie v mezinárodním systému. Autor při výkladu odkazuje na koncept bezpečnostního dilematu, který v 50. letech zformuloval John Herz. Ten ukazuje, že v této anarchii si žádný stát nemůže být jistý úmysly ostatních států, proto se logicky musí obávat o svou bezpečnost. Tato situace ho vede ke zbrojení, na což další stát reaguje dalším zbrojením, což ke stejnému kroku vede další atd. (Herz 1950: 157). Ve finále tak těmito kroky žádný aktér svou bezpečnost reálně nezabezpečí, právě naopak, neboť ostatní státy zbrojí také. Anarchický systém tak má za následek vznik tohoto začarovaného kruhu. Všechny státy, bez ohledu na své možnosti, či na počet samotných aktérů v systému, všechny musejí žít s tímto dilematem, které za daných podmínek nelze vyřešit (Waltz 1979: 187).

Jako hlavní přínosy Waltzovy neorealistickej teorie bývá zmiňována její logická koherence, stručnost nebo přehlednost. Při svém důrazu na roli struktury opomíjí další faktory, např. ekonomickou provázanost států, roli ideologie či technologií. Ovšem autor tak nečiní z nedbalosti, nýbrž zcela účelově. Snaží se totiž představit takovou teorii, která by i s minimem informací dokázala podat co nejdůležitější obraz fungování mezinárodního systému. Domnívá se totiž, že pokud teorie obsahuje příliš velký počet proměnných, navíc těžko měřitelných, snižuje se tím její schopnost vysvětlit studovaný fenomén. Waltz se tak zaměřuje pouze na jednu proměnnou, která je dle něho naprosto zásadní pro pochopení celého systému. Na druhé straně je také nutné vidět, že jeho práce je protknuta přesvědčením o výjimečnosti současnosti a optimismem nad ní. To se projevuje u jeho pohledu na aktuální systém suverénních zemí, který dle něho nemá alternativu. Dalším aspektem, dokládající tento názor, je také jeho hodnocení bipolárního řádu jako takového, který přináší největší stabilitu. Jeho nástup po 2. světové válce a nahrazení multipolárního uspořádání také dokazuje strukturální změnu, odpovídající Waltzově teorii. Autorův pohled na tento systém je do velké míry ovlivněn dobou, ve které svou práci píše. Sedmdesátá léta byla obdobím

politiky détente, kdy mezi Sovětským svazem a Spojenými státy dochází k několika dohodám, obecnému uvolňování a stabilizaci (Drulák 2003: 64).

1.5.2 Kritika Waltze

Také neorealismus ve Waltzově pojetí vzbudil velkou pozornost a dostalo se mu mnoho negativních ohlasů, což dokládá i jeho významný kritik Andrew Linklater, podle kterého se mezi odbornou veřejností do velké míry prosazuje názor, že neorealismus je teoreticky špatný a v praxi škodlivý (Booth a kol. 2001: 155).

Linklater vyčítá Waltzovi skutečnost, že v své práci ignoruje možnost systémové změny, kterou by iniciovaly přímo státy. Britský autor se domnívá, že Waltz fakticky říká, že státy jsou neschopné dosáhnout této změny systému. Waltz na tuto výtku reagoval slovy, že existuje konstelace, za které se objeví skutečný mistr diplomacie, který dokáže čelit nepříznivému strukturálnímu nastavení a do jisté míry ho přetvořit. Jako příklad takového schopného státníka zde uvádí Otta von Bismarcka, který díky třem krátkým válkám dokázal svým způsobem přenastavit mocenské rozložení ve střední Evropě (Waltz 1986: 343).

Liberálové přichází také s očekávaným názorem, že Waltzova teorie nebere v potaz růst vzájemné ekonomické závislosti mezi státy. Tento trend tak nabourává anarchickou strukturu. Vzhledem k této interdependenci totiž ztrácí smysl použití síly, neboť tyto kroky by negativně poznamenaly stabilitu světového finančního systému. Pokud tedy státy nemohou využít sílu, ve skutečnosti tak nastalý stav neguje neorealisticke teze o jejím použití v souvislosti s nabytím strategické převahy (Kolman 2005: 67).

Neorealistům se také dostalo stejné výtky jako realistům v otázce ignorance normativnosti při jednání států. Tu lze totiž navzdory anarchickému systému v jejich chování nalézt. Existuje totiž myšlenka mezinárodního společenství, ve kterém funguje koexistence i vzájemné uznání požadavků a to vše díky sdíleným zájmům, hodnotám, normám i institucím. Státy tak jsou oproti neorealistickeým tezím schopny altruismu. Samotný Waltz tento názor nepopírá, ovšem s konstatováním, že hlavním zájmem každého státu zůstává přežití a tohoto zájmu se žádná země nevzdá (Kolman 2005: 68).

Jako poslední z této řady argumentů, můžeme zmínit ten, který bývá hodnocen jako nejsilnější a zároveň dokazující selhání neorealismu. Tímto

argumentem je konec bipolárního systému v souvislosti s koncem studené války. Neorealismu se nepodařilo postihnout proměny systému a predikovat tuto událost. Waltz těmto kritikám oponuje konstatováním, že je důležitější teorie, která dokáže nějaký jev popsat a vysvětlit, než taková, která umí předvídat. Zároveň se také staví do opozice k tzv. evolučním teoriím, které sice všechno předpoví, ale nic konkrétního nevyřeší (Waltz 1997: 914).

Autor tohoto textu se s kritikou adresovanou Waltzovi do určité míry ztotožňuje. Především jde o liberální argument, který danému směru vytýká ignorování narůstající vzájemné ekonomické závislosti států, jejichž chování z tohoto důvodu v praxi neodpovídá Waltzovým tezím. Problematickým se také jeví jeho pojetí struktury, především názor, že v anarchii jsou všechny státy v podstatě nuceny jednat stejným způsobem. Byť autor této práce souhlasí s realistickým předpokladem o přežití jako hlavním zájmu státu (konkrétně v době, kdy vzniká Waltzovo hlavní dílo), ovšem způsoby, které země k jeho zajištění používají, se v praxi prokazatelně liší. Nejen v souvislosti se svými schopnostmi některé státy (např. USA) volí asertivní či preventivní akce, jiné zase ústupky či tvorbu koalic. Např. Čína v 50. letech s cílem vyvažovat americké nebezpečí v asijském regionu několika sousedům poskytla územní koncese, mj. za účelem jejich odrazení od spolupráce s USA. Zmíněné body tak podle autora lépe vysvětlují někteří další neorealističtí teoretikové, kteří na Waltze reagují a jejichž teze jsou náplní dalších stránek.

1.5.3 Ofenzivní a defenzivní realismus

Období, které do neorealistického přístupu přináší pojmy ofenzivní a defenzivní, je úvod 90. let minulého století. Jejich stoupenci navazují na Waltzovo pojetí struktury, ovšem v mnoha ohledech zauímají odlišná stanoviska.

Existuje také samozřejmě více náhledů na rozdíly mezi oběma směry. Jeden z nich prezentuje např. Stephen Brooks. Dle něho jsou mezi nimi tři zásadní rozpory. Jedním z nich je pohled na konflikt a jeho kořeny. Ofenzivní realisté tvrdí, že státy se chovají vždy podle nejhoršího možného scénáře, zatímco defenzivní realisté řeší a vyhodnocují nejprve pravděpodobnost jeho vypuknutí. Dále jde o rozdíl v zájmech aktérů. Ofenzivní realisté preferují krátkodobé, stejně jako krátkodobou vojenskou připravenost, naopak defenzivní realisté se více upínají k dlouhodobějším cílům. Třetí odlišnost můžeme spatřit v národních

zájmech. Sice panuje shoda na státu, jako na hlavním aktérovi odpovídajícímu za bezpečnost, ovšem ofenzivní realismus sází na absolutní sílu, konkrétně v otázce vojenské připravenosti, zatímco defenzivní realismus bere v potaz i další bezpečnostní otázky (Brooks 1997: 444–445).

Klíčovou roli i v tomto vnitrorealistickém sporu hraje anarchie v mezinárodním systému. Ta totiž dle ofenzivních realistů poskytuje státům významný stimul pro expanzi. Všechny totiž chtějí maximalizovat svou moc na úkor druhých, neboť pouze tak si zajistí přežití. Uchylují se tak k této expanzivní politice, při jejíž aplikaci zisky převyšují náklady. V anarchii totiž všechny státy neustále čelí hrozbě ze strany dalších států, které je mohou chtít napadnout. Proto jsou tak země nuceny k stálému zbrojení, unilaterální diplomacii a obecně k dalším formám této asertivní zahraniční politiky (Wohlforth 2008: 139). Naopak defenzivní realisté oponují s tím, že anarchie poskytuje zmíněný stimul k expanzi pouze za určitých podmínek. K ní se často uchylují lídři, kteří podleli mylné představě, že tento způsob představuje jediné možné řešení při snaze zajistit si bezpečí. Reálně však budou státy spíše preferovat mírnější strategii, např. vznik krátkodobých aliancí mezi dvěma jednotkami (Taliaferro 2001: 129).

Pokud se podíváme na konkrétní představitele těchto směrů, tak osobností, se kterou je ofenzivní realismus spjat zřejmě nejvíce, je John Mearsheimer. Ten při nástupu multipolárního uspořádání po konci studené války nesdílel převládající optimismus s konstatováním, že bipolarita přinášela větší stabilitu a dlouhodobý mír byl způsoben především bipolární distribucí vojenské moci na evropském kontinentu, obdobnou vojenskou mocí Sovětského svazu a Spojených států a také stabilizujícím vlivem jaderných zbraní (Burchill 2001: 36). Naopak nově nastalé uspořádání může vést k válkám. Proto preferuje v podstatě starou bipolaritou, v souvislosti s jeho chápáním mocenské rovnováhy a struktury mezinárodního systému. Tento koncept je tak nazýván dle jeho textu „zpět do budoucnosti“ (Mearsheimer 1990: 5). Autorovo pojetí struktury vychází z Waltzových tezí, neboť ta je dle něho zodpovědná za vznik konfliktů, nikoliv lidská přirozenost. S Waltzem jakožto představitelem defenzivního realismu se však rozchází v otázce zaručení přežití. Mezinárodní anarchie totiž dle Waltze vede státy k přijetí defenzivní strategie, konkrétně skrze systém mocenské rovnováhy s prvořadou motivací nedopustit vzestup hegemonního aktéra (Waltz 1988: 616). Mearsheimer však zaujímá opačnou pozici s názorem, že je třeba razit

agresivní způsob a maximalizovat svoji moc. Státy se nemají snažit zabránit nástupu hegemonu, nýbrž je jím stát (Mearsheimer 2001: 21). Jedině hegemonie je totiž zárukou bezpečnosti, neboť v anarchickém systému není spoleh na ostatní aktéry, ani na stabilitu mocenské rovnováhy³ (Mearsheimer 1995: 11).

Pozice defenzivních realistů kromě samotného Waltze mají mj. Stephen Walt se svou tezí o rovnováze hrozeb. Walt tvrdí, že jeho skorojmenovec nedokáže jasně zachytit alianční jednání zemí. Waltz je totiž v této otázce velmi úsporný, opíraje se v podstatě pouze o distribuci schopností či moci. Dle Walta je tak třeba dalších proměnných, konkrétně vnímání hrozeb, vzdálenost mezi státy a útočnost vojenských kapacit. Všechny tyto faktory dohromady představují zmíněnou hrozbu. Na rozdíl od většiny realistických autorů Walt přiznává určitou roli ideologii, neboť ta je důležitá při vyhodnocování vzestupu určitého státu jako hrozby (Walt 1987: 23). Oproti Mearsheimerovi tak v této strategii převládá reakce, nikoliv prevence.

1.5.4 Neoklasický realismus

Jedním z dalších směrů, kterým se ubírala realistická teorie, je i tzv. neoklasický realismus. Jak je již částečně zřejmé z názvu, tato subteorie se snaží skloubit klíčové prvky klasického realismu a neorealismu. Neboť druhý zmíněný směr sice vytvořil hlubokou teorii mezinárodní politiky, ovšem má potíže s vysvětlením určitých problémů týkajících se zahraniční politiky. Samotný Kenneth Waltz totiž prohlásil, že mezinárodní politika není zahraniční politika. Tento jeho postoj tak naznačuje, že analýza zahraniční politiky a vývoj teorie se staly různými snahami, které k sobě ve skutečnosti pojí jen málo (Wohlforth 2008: 140). Na tento problém tak reagují neoklasikové, kteří si z Waltzovy teorie berou základní teorie o mezinárodním systému a kombinují je se starším učením, a to za účelem nápravy této zmíněné nerovnováhy. Neoklasický realismus se nesnaží vytvořit univerzální, všeobjímající teorii, nýbrž chce zjistit, jaká realistická škola dokáže nejlépe zodpovědět otázky plynoucí z reálných zahraničněpolitických situací (Rose 1998: 152).

³ Později Mearsheimer toto tvrzení mírnil s tím, že mocenský boj je geograficky omezen a např. i díky oceánům jako překážkám pro vojenskou techniku postačí stát se hegemonek regionálním (Beneš 2009: 34).

Kromě citovaného Gideona Rose patří mezi hlavní zástupce tohoto směru Randall Schweller. Tento autor odmítá názory Waltzových stoupců o lineární povaze realismu, tj. že neorealismus skrze svou vědeckou modifikaci klasického realismu tento směr v podstatě nahradil. Schweller naopak hovoří o existenci dvou realismů, které by se měly vzájemně doplňovat a nikoliv si konkurovat. Tímto způsobem by mohla vzniknout komplexnější realistická teorie, která by kombinovala proměnné týkající se struktury i jejich jednotek, včetně vzájemné interakce. Takto by teorie zahraniční politiky společně s teorií aliancí doplnila strukturální neorealismus (Schweller 2007: 16).

Další odlišnost oproti Waltzovi, Mearsheimerovi a dalším strukturálním realistům je kladení důrazu na mezinárodní instituce, které jsou dle něho autonomní. Také se mění pohled na roli státu, který Schwellerovým pohledem už není autonomním aktérem, rozhodujícím se pouze podle mocenské logiky. Naopak reaguje na další vnitřní i vnější podněty (Schweller 2004: 168). Proti Waltzovi se staví také v otázce prvotního zájmu každého státu. Schweller odmítá, že jím je samotné přežití a nikoliv moc jako taková. Argumentuje, že v minulosti bylo možné vidět státy, které v touze po moci riskovali i své přežití. Jako příklad tohoto tvrzení uvádí Německo za vlády Adolfa Hitlera (Beneš 2009: 37). Kromě toho také rozlišuje státy podle jejich zájmů na revizionistické a udržující status quo. Společně na již zmíněnou přiznanou roli domácí politiky a mezinárodních organizací se tak do tohoto pojetí neoklasického realismu dle některých kritiků dostávají liberální prvky (Legro, Moravcsik 1999: 30).

1.5.5 Robert Gilpin a důležitost ekonomie

V souvislosti s dalším rozvojem neorealismu je také třeba zmínit autory, kteří se tomuto směru snaží přidat chybějící ekonomický rozměr. Především Robert Gilpin patří mezi hlavní postavy s tímto smýšlením. Gilpinovi pomáhá neoklasická mikroekonomie při řešení dynamiky moci a příčin proměn v rozložení moci. I tou lze totiž vysvětlit chování států, konkrétně jejich mocenskou expanzi. Ta bude přetrvávat do okamžiku, dokud se mezní náklady nevyrovnají meznímu užítku této expanze. Změny v rozložení moci jsou pak obecně následkem mocichtivosti i technologických proměn (Hollis, Smith 2000: 47). Dále se zabývá i otázkou zájmů států. Ty jsou v základu politického, ideologického či právě ekonomického charakteru. Na rozdíl od Waltze či jiných

jemu blízkých neorealistů nevidí jen jeden hlavní cíl. Podle Gilpina se také mění důležitost i poměr těchto tří typů cílů vlivem nejrůznějších faktorů či aktuální situace. Tento stav je v podstatě historicky daný (Gilpin 1981: 21). Ony faktory, na jejichž základě státy přehodnocují své zájmy, byly výše naznačené. Jde právě o proměny v distribuci moci, stejně jako zmíněné proměny technologické, ale i environmentální. Pro každý stát je pak důležité, jak se mění jeho náklady, které vynakládá na získání daných cílů. Z logiky věci pak také vyplývá, že čím větší mocenské postavení země má, tím větší jsou také její cíle (Gilpin 1981: 23). Co se týká národních zájmů, jsou dle Gilpina v podstatě tři. Jednak se stát snaží dobýt nové území, dále je jeho zájmem ovlivňovat jednání dalších zemí. Třetím je pak kontrola a získání vlivu na fungování globální ekonomiky. Právě tento aspekt, čili ekonomická moc, dle autora stále nabývá na důležitosti (Gilpin 1981: 23–25).

Samotný Gilpin je vůdčí osobností tzv. mezinárodní politické ekonomie a přichází se základními koncepty tohoto směru. Zaměřuje se především na vztahy mezi politikou a ekonomikou, také na interakci mezi státy a trhy. Vidí tři hlavní směry, které hodnotí právě podle zmíněného vztahu politika – ekonomika. Prvním směrem je marxismus, který jako primární vidí ekonomiku a politiku jako od ní odvozenou. Realismus se na věc dívá opačně, primární roli hraje politika, zato ekonomika sekundární. Třetím směrem je liberalismus, který na politiku i ekonomiku pohlíží jako na dvě od sebe oddělené sféry (Gilpin 1987: 13–16).

Pokud jde o vztah mezi (neo)realistickými autory a zkoumanými interakcemi mezi Kubou a Čínou, tak částečně reflektuje údaje zmíněné v úvodu práce, týkající se dosavadního zpracování tématu. Sledovaná problematika byla totiž dlouhou dobu poměrně okrajovou záležitostí, tudíž i v době dominance realistického přístupu. To se váže především k období studené války a tudíž je do určité míry logické, že se autoři tohoto směru, stejně jako jejich oponenti, zaměřovali na jiné fenomény, které byly v té době klíčové vzhledem k bezpečnosti i povaze celého světového systému. Zájem o čínsko-kubánské vztahy významněji roste až v 90. letech. Dáno je to jak rozpadem bipolarity i Sovětského svazu, hlavního kubánského partnera, tak i faktem, že více než dvě dekády v předcházejícím období byly vzájemné vztahy na bodě mrazu. Nutno dodat, že převažovaly především práce historického charakteru a nikoliv takové, které by se na daný problém snažily aplikovat teorie mezinárodních vztahů. Více

interpretující texty se objevují až v 21. století a reagují především na dramatický vzestup čínského angažmá ve světě, tudíž i v Latinské Americe, potažmo na Kubě, ke kterému naplno dochází zhruba po roce 2005. Vysvětlení hledají autoři především v ekonomickém směru. Většinou tedy nevycházejí z realistického pojetí a navíc se zaměřují na moderní éru, která není bezprostředním zájmem této práce. V důsledku se tak dá říci, že sledovaný fenomén je pohledem realistů spíše okrajový a směrem ke zkoumaným letům nezaznívaly od realistických autorů v podstatě žádné explicitní teoretické předpoklady. Vzhledem k faktu, že realismus dominoval v období, na které se většinou zaměřuje tato práce, domnívá se autor tohoto textu, že je více než záhodné vyplnit chybějící prostor a tuto klíčovou teorii mezinárodních vztahů otestovat i na případě čínsko-kubánských vztahů.

Z předchozího odstavce je tak zřejmé, že analýza bude vycházet spíše z implicitních předpokladů klasického realismu a především neorealismu. Autoři těchto směrů se sice nezaměřovali na konkrétní posuny v čínsko-kubánských vztazích, ovšem několik se jich alespoň okrajově věnovalo souvisejícím fenoménům. Např. defenzivní realista Stephen Walt se v 90. letech dotkl možných příčin vzniku sovětsko-čínské roztržky, která se významně podepsala i na poměru Číny ke Kubě a naopak. Dále můžeme zmínit také Johna Mearsheimera, který se jako ofenzivní realista snažil v úvodu třetího tisíciletí predikovat možné důsledky čínského růstu. Jedná se sice o ukázkou přesně toho typu práce, který byl zmiňován výše, ovšem vzhledem ke kontextu je rozhodně validní, stejně jako jeho kritika. Zmiňované Waltovy a Mearsheimerovy příspěvky dostanou větší prostor ve třetí kapitole, kde dále budou teoretické poznatky z této kapitoly blíže aplikovány na empirická data z čínsko-kubánských vztahů, kterým bude věnována následující kapitola. Analýza se bude také věnovat ofenzivnímu a defenzivnímu realismu v čínské politice. Testovány dále budou především Mearsheimerovy, Waltzovy nebo Waltovy teze. U prvně zmíněného půjde o ofenzivní realismus, u Walta zase o defenzivní a částečně i o alianční politiku. Waltzovo pojetí bude vzhledem k rozsahu jeho základny pojímáno více zešíroka, ovšem primárně půjde o jeho pojetí struktury. Důraz bude kladen také na Gilpinův přístup s ekonomickým rozměrem, v němž vidí autor pro některé části tohoto textu explanatorní potenciál. V některých ohledech ale budou použity názory klasického realismu, které budou částečně konfrontovány s pozicemi neorealistů.

2. ČÍNSKO-KUBÁNSKÉ VZTAHY

2.1 Vývoj v Číně

Události v Říši středu po pádu dynastie přinesly nejrůznější změny a zvraty, které byly do velké míry ovlivňovány i zahraničními událostmi. Všemi těmito obraty se ale v první polovině 20. století prolínal spor mezi nacionalisty (Kuomintang – KMT) a komunisty, jejichž strana KSC byla založena roku 1921. Také vztahy mezi KMT a KSC si prošly svým vývojem, od nedobrovolného spolenectví přes otevřené masakry ze strany nacionalistů až po opětovné příměří, motivované bojem proti společnému nepříteli, Japonsku. Poté, co byl sousední rival ve válce poražen, bylo i přes dohodu z roku 1945 celkem jasné, že mezi oběma stranami dojde v blízké budoucnosti k rozhodujícímu boji, ve kterém se bude rozhodovat o dalším vývoji této země na velmi dlouhou dobu.

Mír byl nastolen v srpnu 1945 a v této době byla převaha ve většině klíčových oblastí jasně na straně vládnoucího Kuomintangu. Jeho armáda byla zhruba dvakrát silnější než armáda komunistická. Tento odhad možná svého času nebyl úplně přesný, spekuluje se totiž, že převaha nacionalistů byla v tomto směru ještě výraznější. Další významnou výhodou jim poskytovaly také Spojené státy americké. Zde se jednalo mj. o zásoby, či výzbroj, také ale pomoc amerického námořnictva během přepravy námořní pěchoty a jednotek v tiencinsko-pekingské oblasti. Vzhledem k nastupující studené válce se tak zdálo býti téměř jasné, že podpora USA směrem k Čankajškovu režimu nebude mít pouze jednorázový charakter, ale půjde spíše o dlouhodobější a strukturální pomoc. Klíčovým se v této době také zdál fakt, že KMT toho času ovládal všechna velká města a pod svou kontrolou měl i většinu čínského území (Fairbank 1997: 552). Všechny tyto výhody se však později měly ukázat jako marné, vzhledem k chybám a dalším slabostem režimu.

Ještě než k rozhodující konfrontaci došlo, obě strany spolu (i pod vlivem USA a SSSR) jednaly o koaliční vládě. Tyto snahy však nedošly ke zdárnému výsledku, přes dílčí shody totiž nedošlo k dohodě o stěžejních věcech. Názory na krach těchto jednání se lišily a obě zainteresované světové velmoci ho interpretovaly na první pohled možná překvapivě. Zatímco Sovětský svaz v době čínsko-sovětské roztržky vinil KS Číny, tehdejší pověřenec prezidenta Trumana a budoucí státní tajemník USA George Marshall napsal americkému prezidentovi toto: „V kuomintangské vládě existuje skupina, která se staví do opozice proti

veškerému mému úsilí o zformování koaliční vlády... Je to skupina, která má zájem na zachování feudální vlády nad Čínou a nemá zájem na uvedení výsledků Politického poradního shromáždění v život“ (Bakešová 2001: 102).

Otevřený boj se rozhořel v roce 1946. Důvodů, proč Kuomintang občanskou válku, navzdory výše zmíněným výhodám prohrál, je několik. Např. Čankajšek se spoléhal na zastaralý způsob vedení války, jako jedna z hlavních chyb je mu přičítáno, že nekontroloval a nijak neupevnil oblast severní Číny (Fairbank 1997: 552–554). Dalšími aspekty byla inflace, neefektivní vedení ekonomiky, zneprátení širokých vrstev obyvatelstva⁴, zatímco komunistům se postupně dařilo ovládat vesnice a získávat na svou stranu rolníky. Komunističtí aktivisté postupovali ze severu na severovýchod, kde organizovali školení, pozemkové reformy a verbovali místní občany pod prapor vlastenecké války. Obyvatelé této oblasti byli dlouhodobě sužováni japonskou okupací, na vlastenecký apel tak dobře slyšeli, stejně jako na další způsoby komunistického sociálního inženýrství (Levine 1987: 130).

Svou roli hrála také rostoucí spolupráce mezi KS Číny a Sovětským svazem během roku 1949, přestože vzájemné vztahy, především na úrovni Maa a Stalina rozhodně nebyly harmonické. Mao plánoval navštívit Moskvu již od roku 1947, jak se postupně vývoj čínské občanské války měnil ve prospěch komunistů, tak i sovětské vedení mělo větší zájem na zlepšení vztahů (Chen 2001: 44). Brzy nakonec přichází konečné vítězství a 1. října 1949 je vyhlášena Čínská lidová republika, zatímco nacionalisté prchají na Tchaj-wan. Nově vzniklý komunistický stát je druhého dne uznán Sovětským svazem.

Z logiky věci tak plyne, že zahraničněpolitická orientace Číny směřovala v prvních letech nového režimu jednoznačně k mocnému sousedovi. Vyjednávání mezi SSSR a ČLR, která trvají téměř dva měsíce, přinášejí své první konkrétní výsledky 14. února 1950, kdy je mezi oběma státy podepsána smlouva o přátelství, spolenectví a vzájemné pomoci. Zvláště důležitou byla především pro čínskou stranu, která v té době velmi potřebovala ekonomickou asistenci, jež jí byla skrze tento dokument přislíbena (Lüthi 2008: 32).

V první desetiletce si nový stát prošel dynamickým vývojem, v prvních letech šlo především o vypořádání se s pozůstalými problémy předchozího režimu

⁴ Po japonské kapitulaci označování svých obyvatel za kolaboranty, či nucení občanů platit daně, zatímco úředníci a spekulanti byli této povinnosti zproštěni (Fairbank 1997: 553).

a naopak upevnění toho nastupujícího. Není nutné tyto kroky konkrétně představovat a analyzovat v tomto textu, protože jeho zaměření je odlišné. Přesto je nutné zmínit, že éra Mao Ce-tunga byla spojena z nejrůznějšími druhy kampaní, které se později staly do určité míry vzorem i pro ostatní státy, měly tudíž svůj specifický mezinárodní přesah. Hned několik jich bylo vedeno právě v 50. letech.

Roku 1956 byla předsedou Maem zahájena kampaň Sta květů. Zde byly širší vrstvy, např. intelektuálové, vyzvány k tomu, aby otevřeně vyjádřily svůj názor na chyby a problémy komunistického režimu. Odezva v negativním slova smyslu předčila očekávání, neboť odpovědí byla velmi silná kritika. Další rok je tak spojen s kampaní opačného charakteru, tj. Kampaní proti pravičákům. Dochází k pronásledování kritiků a odpůrců režimu, v lepším případě k jejich převýchově, v tom horším platí cenou nejvyšší (Teiwes 2014: 84–87). Tou nejdrtivější kampaní však byl v závěru dané dekády Velký skok. Při něm mělo dojít k rapidnímu zvýšení produkce a dosažení komunismu. Zde je klíčové říci, že jeho dopady byly fatální a všudypřítomný hladomor si mezi lety 1959 – 1962 vyžádal desítky milionů obětí (Spence 1990: 583). Právě v této době ale také události na západní polokouli způsobily, že nedaleko od hranic s nenáviděnými Spojenými státy se pro komunistickou Čínu vyprofiloval zajímavý nový partner, Kuba.

2.2 Vývoj na Kubě

Osud Kuby, stejně jako dalších zemí ve středoamerickém regionu i v celé Latinské Americe, byl a svým způsobem stále je, naprosto jednoznačně ovlivňován Spojenými státy. Mezi lety 1823 – 1902 intervenovali Američané do zemí Latinské Ameriky a Karibiku ve 39 případech. Změna nenastala ani s příchodem 20. století, frekvence vojenských zásahů v této oblasti nijak nepoklesla, spíše naopak. Akce USA se také několikrát dotkly i Kuby. Proměna americké politiky směrem ke sledovanému regionu se tak datuje až k roku 1933, kdy do prezidentského úřadu nastupuje Franklin D. Roosevelt, jehož „Politika dobrého sousedství“ znamená faktický konec intervencionismu (Livingstone 2009: 238). Spojené státy se však rozhodně nevzdávají svého vlivu, spíš přehodnocují svou strategii pro jeho uplatňování. Zde se jedná zejména o podporu autoritářských režimů a vůdců loajálních vůči USA.

Kromě zásahů Spojených států (skrze Plattův dodatek⁵) byl kubánský vývoj v první polovině 20. století spojen s korupcí, podvody při volbách, ale také s hospodářským rozvojem i relativně četnými snahami o převrat. V roce 1924 byl prezidentem zvolen liberál Gerardo Machado. Jeho opakující se snahy o zajištění neustálého pokračování ve funkci končí se zásahem USA, které právě ve zmiňovaném roce 1933 intervenují na Kubu, a Machadovou abdikací. Následujícího roku provádí armáda na čele s Fulgenciem Batistou převrat a do roku 1940 se v čele státu vystřídá sedm prezidentů. Fakticky ale roste vliv armády a Batisty, který se hlavou státu stává v roce 1940 (téhož roku je přijata demokratická ústava). Spolupráce se Spojenými státy vede k masivním investicím této velmoci na Kubě (Polišenský 1964: 176). Dále dochází k rozsáhlým reformám i k relativnímu uklidnění politické situace, nadále se však daří korupci i klientelismu v kombinaci s personalistickou vládou a machinacemi při volbách.

První Batistovo prezidentské období končí po čtyřech letech, v roce 1952 se chystá do úřadu vrátit, tentokrát se tak ale stává odlišnou cestou. V daném roce se popularitě těší Eduardem Chibásem založená levicová Ortodoxní strana (členem se stává i mladý Fidel Castro). Favoritem voleb je tak její kandidát Roberto Agramonte, Batista však provádí vojenský puč, kterým končí období ústavní demokracie a vrací se autoritářství. Dvanáct let stará ústava je zrušena, stejně tak i odbory a prezidentské volby se nekonají (Opatrný 2002: 99–102).

Batistovy kroky logicky vedly k odporu ze strany určitých skupin obyvatelstva, zejména mladých lidí ze střední vrstvy. Opoziční skupiny, které se začínají proti vládnoucí skupině formovat, ožívují odkaz kubánského národního hrdiny, básníka Josého Martího. Jednou z těchto skupin je i Hnutí mládeže století, na jehož zformování se významnou měrou podílel i Fidel Castro (Fiala 2010: 124). Ten se poprvé o ozbrojený převrat pokusil 26. července 1953, kdy společně se svými stoupenci zaútočil na kasárna Moncada, druhé největší v celé zemi, v Santiagu de Cuba. Tento pokus ale dopadl fiaskem, povstalci byli do velké míry zlikvidováni již na místě, zbývající byli uvězněni a čekali na soudní procesy. Datum neúspěšného útoku se ale později významně zapsalo do kubánské

⁵ Plattův dodatek ke kubánské ústavě z roku 1901 podřizuje zahraniční politiku nového státu Spojeným státům, fakticky činí z Kubu protektorát USA, které mají právo intervenovat (Livingstone 2009: 11–12).

komunistické mytologie, už tenkrát dalo vzniknout Hnutí 26. července, známého také pod zkratkou „M-26-7“ (Gott 2005: 192).

Ještě na podzim téhož roku se konal soud s Fidelem Castrem, který se jakožto vystudovaný právník hájil sám. Jeho projev „Historia me absolverá“ se stal dalším zásadním milníkem. Přihlásil se k Martího odkazu a představil v něm program nově vzniklého hnutí, postavený na pěti bodech (Castro 1975, cit. dle Thomas 1986: 170):

1. Znovuobnovení platnosti ústavy z roku 1940
2. Pozemková reforma
3. Právo průmyslových zaměstnanců na 30 % ze zisku firmy
4. Právo zaměstnanců na 55 % zisku cukrovarnických firem
5. Konfiskace majetku získaného korupcí za vlády minulé administrativy

Fidel byl nakonec odsouzen k 15 letům vězení, což bylo také nejvíce z celé skupiny, jeho bratr Raúl dostal trest na 13 let. Svobody se odsouzcům dostává po dvou letech. Roku 1955 je totiž prezidentem opět zvolen Fulgencio Batista a následně je vyhlášena amnestie. Oba bratři se uchylují do mexického exilu, kde potkávají mladého argentinského lékaře Ernesta Guevaru. Ten se do této země dostal z Guatemaly, kde byl předcházejícího roku svědkem svržení prezidenta Jacoba Árbenze. Plán jeho odstranění dávala dohromady CIA a není bez zajímavosti, že než tento akt za pomoci guatemalských emigrantů provedla, použila jako nástroj propagandy slova o komunistickém pronikání kvůli objednavce zbraní z Československa. Guevara zde napsal svou první politickou stať „Viděl jsem Árbenzův pád“, kde za hlavního viníka guatemalské tragédie označuje americký imperialismus. Právě v těchto dnech se v něm upevnil marxistický pohled na svět a přesvědčení o síle ozbrojeného lidu (Biheller 1970: 209).

V Mexiku se Guevara opět sešel se svými kubánskými přáteli, se kterými se poznal v Guatemale a zároveň jim pomohl po zmíněných událostech opustit zemi. Tito ho seznámili nejprve s Raúlem Castrem, se kterým brzy našel společnou řeč, aby byl následně představen i Fidelovi. S ním vedl Che dlouhé rozhovory, během nichž došlo k dohodě, že Guevara se jako lékař a řadový bojovník zapojí do výpravy, jejímž cílem bylo osvobození Kuby od diktatury

Fulgencia Batisty. Tato cesta měla započít odjezdem v březnu 1956 po ukončeném výcviku, ovšem její záměry byly odhaleny a členové na krátkou dobu uvězněni (Biheller 1970: 210).

Akce tak byla posunuta na listopad téhož roku. Nezdařila se však podle plánu. Loď *Granma* s osmi desítkami bojovníků dorazila na Kubu o dva dny později, velmi brzy po vylodění byli členové spatřeni vojenskými silami a většina z revolucionářů padla. Cíl vyvolat všeobecné povstání tak ztroskotal, neboť přežilo asi jen 12 členů skupiny, kteří se uchýlili do pohoří Sierra Maestra. Navzdory odříznutí od ostatních skupin i nedostatečnému zbývajícimu vybavení, dokázala se tato skupina na dané podmínky poměrně brzy adaptovat, získávat na svou stranu místní obyvatelstvo a posléze zahájit partyzánský boj (Nálevka 1997: 24–26).

Svou roli sehrál v úvodu roku 1957 i redaktor *New York Times* Herbert Matthews, kterému se podařilo udělat rozhovor s Fidelem, čímž vyvrátil řeči o jeho údajné smrti. Jeho text, ve kterém mimo jiné píše o Castrově antikomunismu, měl svůj vliv i na zahraniční politiku USA, které později rozhodly o stažení podpory pro Batistu. Obecně příznivě vylíčený obrázek partyzánů přispěl i k jejich vnímání ze strany širší veřejnosti i zahraničí (De Palma 2004: 9).

Kromě tohoto obrazu se měnilo i rozložení sil, kdy se revolucionářům postupně dařilo dosahovat dalších a dalších postupů. V dubnu 1958 povstalci vyzvali ke generální stávce, která se však nezdařila, stejně jako o rok dříve ozbrojený útok studentů na prezidentský palác. Krach plánované stávky povzbudil Batistu, který vyslal do provincie Oriente trestní výpravu za účelem likvidace partyzánů. Rozkládající se armáda ale selhala a navzdory početní převaze byla poražena. Po následujících úspěších se jako klíčová ukázala bitva o provinční středisko Santa Clara, která začala 29. prosince 1958. Che Guevarou vedený útok přiměl vládní síly k relativně brzké kapitulaci. Vzhledem k dalším okolnostem Batista pochopil, že nadešel jeho konec, rozhodl se abdikovat a následně opustit zemi. 2. února vstupují do Havany Guevarovy a Cienfuegovy⁶ jednotky, dva týdny nato se Fidel Castro stává ministerským předsedou (Biheller 1970: 215–217).

⁶ Camilo Cienfuegos (1932 – 1959) byl jednou z hlavních osobností kubánské revoluce. Patřil mezi hlavní velitele, vyznamenal se v bitvě o Yaguajay. Zahynul za nevyjasněných okolností při letecké nehodě, krátce po zatčení dalšího revolucionáře Hubera Matose. Jeho tělo nebylo nikdy nalezeno, spekulovalo se o zodpovědnosti samotného Fidela (Farber 2006: 42).

2.3 Vzájemné vztahy po nástupu Fidela Castra

Vítězství kubánské revoluce zpřetrhalo vazby se Spojenými státy, což mělo kromě mnoha dalších zásadních vlivů i naprosto klíčový dopad ekonomický. Pro nově ustavený režim tak bylo stěžejní hledat nové partnery. Tímto úkolem byl roku 1959 pověřen Che Guevara (Quirk 1999: 276), který získal kubánské občanství a později zaujímal post šéfa národní banky či ministra průmyslu. Jeho cesty vedly do zemí Asie a Afriky, při návštěvě Egypta navázal kontakty se sovětskou ambasádou. Brzy nato byly podepsány zásadní dohody mezi Kubou a Sovětským svazem, které kubánskému státu přinesly vysoké půjčky a rozličné zdroje, druhým směrem putovaly zásoby cukru. Následovaly další dohody se státy východního bloku, např. Jugoslávií a Polskem. V této době navštívila Kubu i delegace z Číny (Hagemann 2009: 97–100). Čínské diplomaty na svých předchozích cestách v několika zemích tajně kontaktoval Guevara, který se snažil zasadit o budoucí dobré vztahy, zároveň chtěl Číně prodat kubánský cukr. Tento požadavek se dostal přes diplomaty a premiéra Čou En-laje až k Maovi, který vyslovil souhlasné stanovisko (Huang 2004: 76)

Pokud se ještě vrátíme k revolučním událostem na Kubě, těm se v Číně dostalo velmi příznivého ohlasu. Mao si byl vědom důležitosti těchto změn, tak blízkých hranicím se Spojenými státy. V čínském deníku *Renmin Ribao* byly psány oslavné články, různé organizace pak pořádaly další oslavy (Wang 1998: 489). V době daných oslav, tj. leden 1959, ještě nebyly ustavené diplomatické vztahy, Kuba je totiž udržovala s Tchaj-wanem. Ke změně dochází v září 1960. Do té doby byla na ostrově jedinou oficiální čínskou vládní organizací XHNA (Xinhua News Agency), která se k registraci pro zahraniční novináře dostala za významné Guevarovy asistence. XNHA se tímto způsobem stala prvním periodikem svého druhu na západní polokouli (Cheng 2007: 81).

V červenci 1959 Raúl Castro v rozhovoru s Jao Čenem vyjádřil své naděje o ustavení blízkých vztahů s ČLR s tím, že Kuba postupně zruší diplomatické vztahy s Tchaj-wanem. Bylo to poprvé, kdy člen nového kubánského vedení otevřeně vyjádřil svůj zájem na vylepšení čínsko-kubánských vztazích (Wang 1998: 490). Reakce východní mocnosti byla příznivá, Mao se zajímal o Castrovu žádost k vyslání čínského zástupce a v telegramu Jaovi i Čouovi napsal: „Myslím, že bychom měli na Kubu poslat soudruha s velkou politickou zkušeností, který by byl zplnomocněným ministrem nebo chargé d'affaires, ale pod záminkou, že bude

vedoucím XNHA“ (Mao 1996: 465). Předsedovo přání, či spíše rozkaz, bylo naplněno a v lednu 1960 se do Havany přesunul Čen Tchao, který se tak stal prvním čínským vyslancem v Latinské Americe

V době, kdy se rozvíjely vztahy mezi oběma státy, však ještě nebylo úplně jasno o charakteru revoluce na Kubě. Fidel ji stavěl proti imperialismu, kapitalismu a vykořisťování, ovšem k socialismu se otevřeně nijak nepřihlásil, spíše hovořil o demokracii. Oficiálními orgány, které do té doby jednaly s Komunistickou stranou Číny, bylo Hnutí 26. července a Socialistická strana PSP (Cheng 2007: 86).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že Kuba sice ještě nebyla členem socialistického tábora, přesto po ustavení diplomatických vztahů s Čínou bylo uzavřeno mnoho smluv a dalších dohod, kterých ještě přibylo po událostech v Zátocě sviní, kdy se Castro otevřeně přihlásil k socialismu. Říše středu navýšila ekonomickou asistenci Kubě, např. formou dlouhodobých půjček. Na stole byla také vojenská pomoc, dále se domluvila na koupi kubánského cukru, naopak druhým směrem putovala čínská rýže. Nejen díky uvedeným příkladům se Čína stala druhým největším obchodním partnerem Kubu, tím hlavním byl Sovětský svaz (Fernández 1993: 19–20).

Kromě této spolupráce se rozvíjela i tzv. kulturní diplomacie. Kubu navštěvovaly nejrůznější čínské delegace, kromě zástupců odborů či mládežnických organizací i zpěváci, především z Pekingské opery. Ti v roce 1961 setrvali na Kubě dva měsíce a navštívili všechny její provincie. Tato vystoupení i další delegace byly chváleny jak kubánským vedením, tak i místním tiskem. Členové těchto delegací se dále zúčastňovali různých masových a dobrovolnických akcí, které ukazovaly na lidový charakter kubánské revoluce (D'Ignazio, Tretiak 1972: 36). Výpravy mířily i opačným směrem, jedné takové se účastnil i syn Fidela Castra.

Vztahy mezi oběma státy tak byly velice dobré, ovšem brzy se objevil zlom, který sehrál zásadní roli. Tím se ukázala být sovětsko-čínská roztržka, které bude z tohoto důvodu věnován větší prostor ještě ve třetí kapitole a to v širší perspektivě. Vedoucí představitelé kubánského režimu se samozřejmě snažili udržovat dobré vztahy s oběma státy, ovšem bylo jasné, že dříve či později se budou muset přiklonit na jednu ze stran daného konfliktu, stejně jako ostatní socialistické země. Kubě se poměrně dlouhou dobu dařilo vyhnout konkrétnímu

rozhodnutí a naopak se snažila obě znesvářené strany znovusjednotit. Nastalou situaci komentoval v duchu předchozí věty v srpnu 1963 Che Guevara takto: „Sovětsko–čínský spor je nešťastný, ale protože je skutečností, říkáme o něm lidem a diskutujeme o něm ve straně. Náš přístup je ale takový, že se chceme vyhnout hodnocení, kdo je v právu a kdo ne. Máme svou vlastní pozici, a jak se říká v amerických filmech, jakákoliv podobnost (ať s pozicí ČLR nebo SSSR) je čistě náhodná“ (Matthews 1975:78).

Samotná Kuba se v tomto směru stala bitevním polem, kde Čína a Sovětský svaz sváděly svůj boj především skrze propagandu. Její materiály šířily oba státy po ostrově a to především za pomoci novin a časopisů. Ovšem čínská strana byla v tomto směru agresivnější než sovětský rival, její propagandistické materiály tak nezdědky chodily přímo do domovů kubánských stranických či vojenských lídrů. Ti se zpočátku nijak nesnažili tento boj ukončit, reagovaly např. vyhýbáním se tomuto sporu ve svých vlastních dokumentech, případně během překladu z čínštiny a ruštiny byly vypouštěny pasáže, které se týkaly vzájemného obviňování (Cheng 2007: 99).

Situaci Kubě komplikoval také fakt, že navzdory tvrzením o neutralitě (viz. Guevarův výrok výše), byla skutečnost uvnitř kubánského vedení odlišná. Formovaly se v něm totiž dva proudy, první stranící spíše Sovětskému svazu, naproti němu druhý, který naopak sympatizoval s Čínou. Tyto rozpory měly svůj podíl na cestě k tzv. velké debatě⁷. Oba tábory reprezentovaly dvě klíčové osobnosti kubánské revoluce, zatímco na sovětské straně stál Raúl Castro, pročínský postoj ztělesňoval Che Guevara. Samotný Fidel Castro se snažil držet zpátky a otevřeně se nepřikláněl k žádné straně, patrně měl ale blíže k Číně (Cheng 2007: 99–100). Kubánský a čínský komunistický režim totiž v této době sdílely několik podobností, které se od sovětského modelu lišily. Těmito shodnými znaky byl např. důraz na oddanost a uvědomění lidu, spíše než spoleh na sociální a ekonomickou situaci. Dále se oba režimy orientovaly na masovou organizaci a mobilizaci, v kontrastu se sovětským přístupem, který sociální a jiné problémy řešil pomocí technokracie a byrokratické mašinérie (Meisner 1972: 72–74). Příмым důsledkem daných podobností byla Kubánská revoluční ofenziva

⁷ Velká debata (1962/63 – 1965) řešila, jak pozvednout kubánskou ekonomiku, stejně jako produktivitu práce. Hovořilo se o centrálním plánování, či tržních mechanismech. Ty navrhoval v SSSR Alexej Kosygin, byly kladně přijaty ve východním bloku, naopak pro Čínu byly dalším důkazem sovětského revisionismu (Yaffe 2012: 11–13).

(1968–1971) a Kulturní revoluce v Číně (1966–1976). Druhým důvodem, vedoucím k názoru ohledně Fidelovu bližšímu postoji k Číně, byl jeho pohled na Chruščova, konkrétně na jeho způsob řešení Karibské krize, které kubánský lídr vnímal jako ostudnou kapitulaci. Byl si však vědom naprosto klíčové role, kterou pro jeho zemi hraje Sovětský svaz z ekonomického hlediska, tudíž v jeho přístupu převažoval pragmatismus. Říkalo se, že „Castrův žaludek je v Moskvě, ale srdce v Pekingu“ (Karol 1969: 304). Karibská krize samozřejmě rezonovala také v čínském státě a předseda Mao ji obratně využil ve svém vlastním propagandistickém boji proti Sovětům, které obvinil ze zrady svých bratrů i samotného socialismu. V Pekingu se tak konaly i pětimilionové demonstrace, na kterých byla manifestována čínská podpora kubánského lidu (Lüthi 2008: 203).

Fidelův postoj se však začal postupně měnit, mezi lety 1963 až 1965 více přimkl k Sovětskému svazu. Tato proměna mohla začít během Castrovy dlouhé návštěvy SSSR, která proběhla mezi 26. dubnem a 6. červnem 1963. Po svém návratu domů nešetřil chválou na vše, co tam viděl, a to nejen během svého vystoupení v kubánském televizním pořadu. Fidelova cesta znepokojila čínskou stranu ze dvou důvodů. Jednak pro svou neobvyklou délku, především však proto, že si ke své první zahraniční cestě vybral Sovětský svaz, přestože to podle Čchen Taa slíbil Číně, která měla zájem Castra přivítat už o dva roky dříve. Při obědě na čínské ambasádě řekl kubánský lídr Čchenovi, že „pokud vyjede do zahraničí, první zemí bude Čína“ (Zhen 1997: 46). V lednu 1964 navštívil Castro podruhé v krátké době SSSR, kde kromě jiného odsoudil „sektářské a frakční aktivity některých komunistů,“ což si čínská strana mohla vysvětlit po svém. Když o tři měsíce později hovořil s končícím čínským velvyslancem Čchenem, nasadil omluvný tón. „Čínsko-kubánské vztahy jsou velmi těsné a máme mnoho společného... Nemáme proti Číně žádné výhrady a vždy jí budeme vděční za její pomoc... Ale jsme v odlišné pozici a nemáme téměř žádný manévrovací prostor“ (Wang 1998: 469).

Mao, stejně jako nový velvyslanec Wang Jou-pching, si byl vědom faktu, že jeho stát nedisponuje takovými možnostmi jako Sověti, a to ohledně dodávek energií ani zbraní, což se naplno projevilo během Karibské krize, kdy Čína nedokázala kubánskému státu nijak pomoci. Právě naopak, její ambasáda se připravovala na variantu, počítající s americkou invazí a následným odstraněním

kubánského vedení. Je ale třeba dodat, že právě ono během krize čínskou stranu o bezprostřední pomoc nepožádalo (Zhen 1997: 44).

Zhruba v polovině roku 1964 vyzvala Kuba oba aktéry roztržky k omezení propagandistických aktivit v zemi. Dané opatření mělo výraznější vliv na Čínu. Ta totiž propagandu využívala pro upevnění svého vlivu mnohem více než Sověti, kteří se spíše spoléhali na materiální přítomnost (Cheng 2007: 101).

Ráz dalším událostem ve vztazích mezi Kubou a Čínou dala série událostí, kumulovaných během září 1964 a únorem 1965. 1. září 1964 se zástupci kubánského vedení účastnili oslav na čínském velvyslanectví, nesoucí se v duchu patnáctého výročí ustavení nového státu. Téhož dne došlo k dohodě mezi vládami obou zemí na státní návštěvě Čou En-laje, naplánované na prosinec téhož roku (Wang 1997: 84). Než však mohla být tato domluva oznámena veřejně, došlo k několika zvrátům.

Jen o dva týdny později byl Nikita Chruščov nahrazen Leonidem Brežněvem. Nejvyšší představitel kubánského režimu tuto změnu uvítal a viděl v ní šanci na zlepšení čínsko-sovětských vztahů, z čehož by pochopitelně profitovala i jeho země, potažmo další členové socialistického bloku. Právě Chruščov byl podle něho do velké míry zodpovědný za roztržku s ČLR, navíc mu stále nezapomněl řešení Karibské krize. Castro tak brzy navštívil čínskou ambasádu a po úvodním blahopřání k jadernému testu vyjádřil své naděje na urovnání vztahů mezi Čínou a Sovětským svazem. Wang pochopil, že Fidel má zájem stát se jakýmsi mediátorem tohoto sporu a informoval o tom Peking. Ten ale o Castrovu iniciativu neprojevil zájem (Cheng 2007: 103).

Na listopad svolal kubánský vůdce do Havany první Konferenci latinskoamerických komunistických stran. V komuniké tohoto sjezdu se objevily další body, které se zdály být namířené proti Číně. První byl, že „sjezd požaduje neprodlený konec veřejné polemiky mezi komunistickými stranami“, druhý otevřeně odsoudil „frakční aktivity bez ohledu na jejich zdroje a povahu“ (Johnson 1970: 62). Právě tento druhý bod se mohl vztahovat na pročínskou kliku v kubánské straně, vedenou Ernestem Guevarou, zároveň však byl zřejmě adresován širšímu spektru. Číně se totiž v té době podařilo zřídit své pročínské frakce v několika latinskoamerických komunistických stranách. Také tento vývoj měl vliv na Castrův postoj k Číně, neboť sám sebe vnímal jako

nezpochybnitelného lídra komunistického hnutí v Latinské Americe a zároveň jeho sjednotitele (Cheng 2007: 103).

Krátce po této konferenci inicioval Castro cestu devíti delegací komunistických stran Latinské Ameriky do SSSR a ČLR. V čele této výpravy stál Kubánec Carlos Rafael Rodriguez. Cílem cesty bylo přesvědčit Čínu, aby ukončila své aktivity a ideologické rozpory. Výprava však neuspěla, v čínské zemi se nesečkala s pochopením. Mao se během debaty rozzuřil, obvinil Castra, že jeho strach ze dvou démonů (imperialismu a atomové bomby) způsobil, že přijal třetího démona (revisionismus), čímž odkazoval na jeho přimknutí k Moskvě. Na námítky uruguayského delegáta reagoval rozhořčeně tím, že on mluví za 650 milionů lidí a dotázal se ho, za kolik mluví on (Johnson 1970: 162–164). Výsledky této debaty ukázaly, že vztahy mezi Kubou a Čínou opět ochladly. K plánované návštěvě Čou En-laje už nedošlo.

Se stejným cílem, který zmíněná delegace nespĺnila, byl do Číny v únoru následujícího roku poslán Che Guevara, který kvůli této výpravě narychlo ukončil své cesty po Africe, kde se tajně připravoval na guerillovou válku v Kongu. Argentinský revolucionář se setkal s Liu Šao-čchim i Teng Siao-pchingem, Mao ho ale odmítl přijmout. Pro stoupence čínského směru a kritika Sovětského svazu muselo jít o náročnou chvíli. Je také otázkou, do jaké míry Castro věřil v úspěch této mise (Tretiak 1966: 26). Každopádně jeho opakované snahy narážely na odpor čínské strany. Její kroky si Castro mohl do velké míry vyložit jako známky arogance a nepřikládání významu menším zemím, a to nejen Kubě, ale skrze chování Mao k uruguayskému delegátovi popsaném výše, i jiným státům. Všechny tyto aspekty a události, především čínská infiltrace do komunistických stran v Latinské Americe, Fidela přibližovaly k Moskvě (Cheng 2007: 106).

Následujícího měsíce se konaly oslavy výročí studentského povstání proti Batistovi. Castro při této příležitosti tvrdě kritizoval Čínu, mj. kvůli šíření propagandistických materiálů, které nazval kontrabandem, který jeho země vůbec nepotřebuje, neboť má právo jednat s dalšími komunistickými státy otevřeně. Čínské metody údajně zkritizoval již několik dní předtím v debatě se studenty (Schenkel 1970: 151). Raúl Castro v pozdějším projevu odmítl maoistickou doktrínu s tvrzením, že válka ve Vietnamu je důkazem toho, že imperialismus

není „papírovým tygrem.“⁸ Raúl sice Čínu přímo nejmenoval, bylo však jasné, na koho ve své řeči ukazoval. Brzy nato Maovy knihy zmizely z kubánských knihkupectví a Fidel se opět vypravil do Moskvy. Čína na kubánské projevy otevřeně nereagovala, ovšem kriticky se proti Kubě vymezily komunistické strany, které měly k Číně blízko. Jednalo se např. o belgické a albánské komunisty, případně vybrané zástupce z latinskoamerických států (Tretiak 1966: 41).

Problémy tohoto období potvrzuje i Wang. V březnu 1965 pobýval Che Guevara s čínskou textilní delegací, ovšem byla to pro něho spíš zástěrka pro návštěvu čínského velvyslance. V době rostoucího napětí bylo setkání vysokých čínských a kubánských představitelů velmi citlivé, proto Guevara zvolil takovýto způsob. Wang později vzpomínal, že Che působil velmi sklíčeně, což potvrzovalo tezi čínského ambasadora, že byl pro své pročínské názory pod tlakem obou Castrových. Guevara se svěřil, že opustí Havanu a zamíří do provincie Oriente (tak bylo na veřejnosti zdůvodňováno jeho „zmizení“). Zároveň se vyznal ze své úcty k čínské revoluci a kultuře, nijak se však nevyjadřoval ke sporům se Sověty. To bylo naposledy, kdy se Che Guevara ve své funkci setkal se zahraničním velvyslancem, a Wang byl hrdý, že jím byl právě on (Wang 1998: 92). Sám se pak v srpnu vypravil do Pekingu pro další instrukce, kde mu bylo naznačeno, že propagandistické akce vedení jeho země na Kubě nemíní výrazně omezit. Přípravy na zpáteční cestu přerušila zpráva, že v době jeho nepřítomnosti si Fidel a prezident Osvaldo Dorticos Torrado předvolali čínského chargé d'affaires a ukázali mu listy z *XHNA Telegraph Text* a *Pekin Informa*, což byly hlavní propagandistické tiskoviny. Oba pak čínskou stranu obvinili, že mezi Kubánce zasévá semínka sporů a dokonce, že si počíná hůře, než američtí imperialisté. Čínský ministr zahraničí tak Wanga zadržel v jeho zemi a navrhl mu, aby na protest zůstal a účastnil se oslav 1. října (Wang 1998: 89).

Přesto zůstávala Čína věrna své strategii, tj. stále udržovala tutéž úroveň ekonomické výměny a navenek nepodnikala kroky, které by dále vyostřovaly nastalou situaci. Přesto se stav stále zhoršoval, média v obou zemích stále méně informovala o dění ve druhém státě, a Kuba se dále sblížovala se Sovětským svazem, když se Raúl účastnil cvičení Varšavské smlouvy a Moskva pozvala

⁸ Jeden ze známých výroků Mao Ce-tunga, který označuje americký imperialismus za papírového tygra, kterého není třeba se obávat (Chen 2001: 178).

kubánské vědce a letce, aby participovali na sovětském vesmírném programu (Tretiak 1966: 39).

Zásadním mezníkem pak byl krach každoročního ekonomického jednání v roce 1966. Kuba pro tento rok požadovala stejný objem dodávky rýže, jako v minulém roce, což Čína odmítla s tím, že kvůli jejímu nedostatku může poskytnout zhruba jen polovinu. Vzhledem k faktu, že dané množství v minulých letech Čína bez problémů dodávala společně s dalšími zdroji, a to i v době hladomoru, bylo jasné, že se jedná o určitou odplatu za sblížení se Sověty a kritiku čínského počinání. Náročná jednání trvala v Pekingu padesát dní a nepřinesla žádný hmatatelný výsledek. Po tomto neúspěchu Castro na lednových oslavách zvěstoval Kubáncům nebezpečí nedostatku rýže, protože Čína porušila svůj slib a obvinil ji, že se přidala k americké blokádě (Cheng 2007: 110).

Čína ústy mluvčího ministra zahraničního obchodu těmto slovům oponovala, navíc předložila data o obchodu mezi Kubou a Čínou, která čínské straně dávala částečně za pravdu. Přesto Castro ještě zostřoval svou rétoriku proti asijské zemi a v dalším únorovém projevu opět zkritizoval její propagandistické metody. „12. září 1965 vedení FAR informovalo o masové distribuci těchto materiálů, které je systematicky šířena mezi vysoké důstojníky FAR zástupci čínské vlády. Toto činí kromě jiného za účelem je rekrutovat, nebo od nich získat informace“ (Castro 1966). Zároveň dodal, že v souvislosti s touto informací hovořil s čínským chargé d'affaires, který mu slíbil, že celou věc prodiskutuje s Pekingem a bude ho informovat o výsledcích. To se ale nestalo, krátce nato navíc Čína ještě zesílila své propagandistické aktivity, což Fidel popsal jako „hrubé porušení nejzákladnějších norem respektu,“ které je možné jen v nesocialistických zemích (Castro 1966).

Pekingu se zdálo, že stálé kritiky z Havany už překročily hranice, a v editorialech *Renmin Ribao* bylo krátce nato uvedeno, že Castro zaujal aktivní postavení v protičínském sboru, vedeným Washingtonem, Moskvou a všemi reakčními státy. Vlastní propagandistické aktivity byly hájeny s tím, že kubánská ambasáda v Číně také vydává podobné materiály a sovětské tiskoviny na Kubě nejsou takové kritice podrobovány (Cheng 2007: 111).

Následoval další Castrův projev, konkrétně 13. března 1966, přednesený na Havanské univerzitě. Ten byl zřejmě posledním zlomem v době stále se zhoršujících vztahů. Jednalo se totiž o dosud nejagresivnější slova, pronesená

kubánským vůdcem směrem k Číně. Opětovně se vrátil ke snížení dodávek rýže, což nazval ekonomickou agresí a propagandistické metody čínské ambasády srovnal se způsoby té americké s dodatkem, že čínské velvyslanectví by mohlo dopadnout stejným způsobem, jako americké. Menší množství rýže ale označil za nedůležité, neboť si Kubánci alespoň zvyknou na pšenici, která je zdravější a výživnější. Poté přišly ataky vůči jeho čínskému protějšku. Maa nazval senilním idiotem (v té době mu bylo 73 let, Castrovi 38) s tím, že věk kubánských lídrů nikdy nepřekročí šedesátku. Zároveň mu doporučil, aby si přečetl Engelsovu *Dialektiku přírody*, konkrétně pasáž, že s přibývajícimi léty zhasne i slunce. Tím se vysmíval čínské propagandě, která Mao Ce-tunga líčila jako slunce (Castro 1966).

O reakci čínských diplomatů na tyto útoky sice nejsou dostupná data, je však možné ji vyčíst z následujících dekád, kdy byly čínsko-kubánské vztahy ve znamení odcizení a nepřátelství (Cheng 2007: 112).

2.4 Vzájemné vztahy po nástupu Teng Siao-pchinga

Od výše zmíněných událostí byly i v 70. letech čínsko-kubánské vztahy na bodě mrazu, mezi oběma státy nedocházelo na nejvyšší úrovni k žádným kontaktům. Kromě toho docházelo k neshodám v zahraniční politice, neboť při několika zásadních událostech stály obě strany proti sobě. Jednou z prvních takových po ochlazení vzájemných vztahů byly i reakce na československé události ze srpna 1968. Pražskému jaru se dostalo ohlasu i v kubánském tisku a mnozí občané ostrova nabyli dojmu, že podobné demokratizační procesy mohou následovat i u nich. Invaze vojsk Varšavské smlouvy ale tyto naděje ukončila a kubánská veřejnost i tisk tuto intervenci odsoudily. Nyní se čekalo na Fidelovo prohlášení. Ten se, možná oproti očekávání části národa, jednoznačně postavil na stranu SSSR a tuto invazi podpořil. Ostře zkritizoval československé demokratizační snahy a jejich sbližování s kapitalistickými státy, čímž si o tuto reakci se strany Sovětů v podstatě řekly (Quirk 1999: 654). Castra k tomuto kroku opět vedl jeho pragmatismus, neboť americké embargo, vymezení se vůči Číně a nestabilita trhů Latinské Ameriky, znamenaly značně omezené možnosti. Bylo tak třeba vše vsadit na sovětskou kartu. To se také povedlo a Kuba byla kromě mnoha dalších obchodních dohod v roce 1972 přijata do Rady vzájemné hospodářské pomoci (Quirk 1999: 656). Naopak čínská strana intervenci do ČSSR odsoudila,

k čemuž ji kromě roztržky se Sovětským svazem vedly i obavy, aby ji v napjaté situaci nepotkal podobný osud.

Za zmínku stojí také rozmlška ohledně občanské války v Angole. Kuba do afrického státu posílala své jednotky, proti čemuž Čína v roce 1975 i 1976 aktivně vystupovala. Samotní Číňané byli v tomto konfliktu zapojeni také. Ovšem svou pomoc, konkrétně dodávky zbraní, posílali do Angoly přes Zair druhé straně. Fakticky tak v Africe bojovali kubánští vojáci proti čínským zbraním (Copper 2016: 121–122). Kubánci se s Číňany neshodli také v otázce sovětské intervence do Afghánistánu. I vzhledem k těmto událostem tak bylo zajímavé sledovat, zda v tomto případě nastane nějaký významnější posun po změnách v čínském vedení v závěru 70. let.

V lednu 1976 umírá Čou En-laj, v září téhož roku i Mao Ce-tung. Zůstávalo tak otázkou, kdo nakonec uzme vedoucí pozice v čínském státě. Již během Kulturní revoluce získal významnou pozici tzv. Gang čtyř, ve kterém hrála klíčovou roli Maova žena Ťiang Čching. V době předsedovy smrti fungovala ve vedení země kromě této kliky i skupina jejich odpůrců, která měla blíže k Čouovi. Mao sice svoji pozici formálně přenechal Chuo Kuo-fengovi, ovšem toto řešení nemělo dlouhého trvání. V říjnu jsou členové Gangu čtyř zatčeni a začíná se s nimi chystat soudní proces. V tomto období pokračuje složitý boj o moc, ve kterém nakonec o dva roky později vítězí Teng Siao-pching. Zkušený veterán strany, který byl opakovaně odstaven, se tentokrát definitivně chopil moci (Fairbank 1997: 660).

Poprvé byl Teng sesazen během Kulturní revoluce ve druhé polovině 60. let. Na počátku následujícího desetiletí se ale pozvolna vrací do vrcholných pater politiky, na čemž nese výraznou zásluhu Čou En-laj. Ten roku 1973 onemocněl rakovinou a v Tengovi viděl svého nástupce pro post předsedy vlády. Leden 1975 přinesl Tengovi funkci stranického místopředsedy a také pozici ve Stálém výboru Politbyra. Krátce nato se stal prvním vicepremiérem, fakticky tedy třetím nejdůležitějším mužem v hierarchii, hned za Maem a Čouem. Také je postaven do čela armády a poprvé hovoří o tzv. Čtyřech modernizacích. Když Čou umírá, Gang čtyř zakazuje večerné projevy smutku, k těm ale i díky výzvám opozice vůči této klice dochází. Tyto demonstrace jsou však potlačeny a Teng je opětovně odstraněn (Fairbank 1997: 659). Po jeho rehabilitaci a dalším návratu o dva roky

později ho už podobné úklady nečekají, a byť má formálně nižší postavení, fakticky je hlavním lídrem.

Jeden z jeho prvních kroků přišel na celostátní vědecké konferenci, kde je inteligence rehabilitována a otevřeně vyňata z třídy buržoazie a dostává se do třídy proletariátu. Ve svém projevu poté staví odbornost před politickou zdatnost, což je naprostou novinkou, stejně jako jeho varování funkcionářům strany, aby se nevměšovali do práce vědců a nechali jim volné ruce. Brzy je založena Čínská akademie společenských věd (Bakešová 2003: 148).

Klíčová je pak změna zahraniční politiky a čínské otevírání světa. V tomto období dochází k jakémusi završení v oteplování vztahů se Spojenými státy. To začalo již na začátku 70. let ještě za vlády staré garnitury, která tak reagovala mj. na rostoucí spory se Sověty, které roku 1969 vyvrcholily ozbrojeným střetem na řece Ussuri. O deset let později se Teng vydal na cestu do USA, krátce nato začaly být k vidění i konkrétní výstupy zlepšování čínsko-amerických vztahů. Do Číny začínají ve velkém proudit davy amerických turistů, opačným směrem míří především čínští studenti a vědci. Bylo to svým způsobem logické, neboť Teng si byl vědom, že k modernizaci čínského státu je třeba kapitálu a technologií ze zahraničí (Fairbank 1997: 664). Zásahu nesla i druhá strana, prezident Jimmy Carter podporoval snahy svého poradce Zbigniewa Brzezinského o rychlý posun ve vztazích s Čínou. Jeho motivací bylo také snížení sovětského vlivu. Nutno ale podotknout, že Carterovi se pro sblížení s Čínou nepodařilo získat na svou stranu veřejné mínění do takové míry, jako dříve Nixonovi (Sutter 2013: 65).

V úvodu této pasáže byl zmíněn spor mezi Kubou a Čínou ohledně zapojení v angolském konfliktu. Zde je třeba doplnit, že v 70. letech se razantně mění přístup Číny k zemím třetího světa. Do té doby se Čína věnovala asistenci rozvojovým zemím, také i skrze podporu různých národně osvobozenecých hnutí. Toto se po nástupu Tengova pragmatického vedení z několika důvodů mění a štedrá čínská pomoc je rychle osekávána (Roett 2010: 201). Jedním z důvodů je, že Čína se toho času stávala přímým konkurentem těchto zemí při žádostech o podporu na mezinárodní scéně, ať už ze strany Světové banky, či příslušných orgánů OSN (Sutter 2013: 67). Dalším důvodem pro omezení svých aktivit konkrétně v Latinské Americe bylo z již zmiňované zlepšování vztahů se Spojenými státy. Kromě toho Čína dosáhla progresu i ve vztazích se Španělskem.

Namísto podpory povstaleckých skupin tak začalo čínské vedení preferovat oficiální kontakty na vládní úrovni (Copper 2016: 122).

Rok 1979 přinesl událost, která hned v úvodu Tengovy vlády představovala v podstatě dno v čínsko-kubánských vztazích. Stala je jí čínská invaze do Vietnamu. Ta Castra rozzuřila, neboť lídry v Hanoji považoval za jedny z nejodvážnějších antiamerických bojovníků. Během jednoho z masových shromáždění prohlásil, že čínské vedení se stalo šíleným a neofašistickým, samotného Tenga označil za „Hitlerovu karikaturu“ (Cheng 2007: 26).

Také postoj Kuby k zemím třetího světa si prošel svým vlastním vývojem. Dlouhodobě však přetrvávaly snahy o vývoz revoluce a s tím spojená podpora povstaleckých skupin, což mělo mít v konečné fázi za následek nastolení socialistických vlád. Vzhledem k obchodním zájmům a potřebám se Castro v 70. letech držel zpět v otázce podpory těchto hnutí v Latinské Americe. Naopak se více soustředil na Afriku. Se Sověty se ale do velké míry neshodoval o způsobu vývozu revoluce. Zatímco kubánská strana preferovala konfrontaci, Sověti byli přesvědčeni o nutnosti volit opatrnější přístup (Kaplowitz 1993: 129).

Kubánské angažmá v Angole již bylo zmíněno, po tomto úspěchu operovali zástupci Kuby také v Somálsku a Etiopii (Gleijeses 2010: 332). Pokud se hovoří o revoluci na Kubě, často následuje i pohled do Nikaraguy. Obě revoluce nesly několik podobných znaků, především svržení diktátora, podporovaného Spojenými státy. Na Kubě šlo roku 1959 o Batistu, v Nikaragui o dvacet let později o Somozu. Fidel Castro však hovořil o tom, že oba státy se odlišují a stejně tak i revoluční boje. Na druhé straně Sandinisté ke kubánské revoluci vzhlíželi, stejně tak jako k jejímu vůdci, kterého také žádali o pomoc. Původně avizovaná asistence v podobě posláním učitelů a lékařů se sice nekonala, Kuba však poskytla zbraně a své poradce (Gott 2005: 336). Naopak podpora guerillových skupin v Salvadoru na počátku 80. let k úspěchu nevedla. Nová americká administrativa také zostrčila svůj pohled na Latinskou Ameriku a Castro vyjádřil svůj zájem zlepšit vztahy s USA, ale i dalšími státy ve svém regionu. Krátce nato ukončil dodávky zbraní (Steele 1983: 221).

Začátek 80. let nepřinesl jen změny ve vedení Spojených států, ale také na nejvyšších místech v Sovětském svazu, což se později ukáže pro Kubu jako fatální. V listopadu 1982 umírá Brežněv a místo generálního tajemníka ÚV KSSS zaujímá Jurij Andropov. Ten odvolal vojenské záruky vůči Kubě, které byly

poskytnuty roku 1962. Omezení se týkalo také jaderných zbraní. Daný krok byl vysvětlen tím, že Kuba je moc daleko na to, aby ji Sověti dokázali v případě amerického útoku ochránit (Gott 2005: 341). Andropov ale brzy umírá a na jaře 1984 ho nahrazuje Konstantin Černěnko. Ten ve vztahu s Kubou navazuje na svého předchůdce. Moskva významně snižuje svou pomoc zemím, které Kuba podporuje, zároveň zakazuje jejím lodím, aby se přiblížily Nikaragui, které dodávala zbraně. Sověti tak podle kubánského vedení nedrží závazky a navíc jejich zemi kritizují, že nedodává včas slíbené dodávky cukru. Když tak po pouhém roce ve svém úřadu umírá i Černěnko, Fidel se odmítá zúčastnit jeho pohřbu. Kubánského lídra zde nahrazuje bratr Raúl (Quirk 1999: 893).

Poté už do čela SSSR nastupuje Michail Gorbačov, jehož nástup zpočátku Castro kvituje. Postupně se však tento pohled měnil, k čemuž přispěly jak reformy na domácí scéně, tak i sovětské kroky v zahraničí. V proměnách a reformních snahách nového představitele Sovětského svazu viděl Castro kromě jiného i ohrožení samotného socialismu, což samozřejmě reflektoval negativně a nehodlal tento postoj podporovat. Navíc přišly další úpravy sovětského přístupu směrem ke Kubě. Lídr východního bloku se potýkal s velkou ekonomickou krizí, omezení dotování Kuby se tak jevílo jako vhodná příležitost k ušetření. Gorbačov tak snižoval finanční pomoc a v roce 1989 během návštěvy ostrova prohlásil, že je třeba vzájemné vztahy revidovat a učinit je dynamičtějšími (Gott 2005: 342–344). Osoba Michaila Gorbačova je spjata s reformami glasnost a perestrojka. V době jejich uvádění Castro následuje staré ideologie s vysvětlením, že kubánský socialismus je dále než ten v SSSR a jeho východoevropských satelitech. Z toho důvodu tak není třeba tyto modely přejímat. Žádné uvolňování, či otevírání tak na Kubě nenastalo (Quirk 1999: 896). Změny v Sovětském svazu také přinášejí negativní ekonomické dopady i pro Kubu. Gorbačov navíc roku 1991 rozhodl o stažení vojáků z Kuby s tím, že USA mu slíbily, že na ostrov nezaútočí. Tento krok byl přijat, přestože ho nijak nekonzultoval s Castrem (Kaplowitz 1993: 137). Vztahy se Sověty se tak hroutí, stejně jako celý Sovětský svaz. Bylo tak jisté, že Kuba bude muset hledat nové cesty a partnery pro překonání krize nastalé po kolapsu hlavního obchodního partnera, na kterém byl ostrov závislý, a to i v době posledních fází SSSR, kdy pomoc východní velmoci vůči Kubě do značné míry klesala.

Čínsko-kubánské vztahy se ani po Tengově nástupu výrazným způsobem nezlepšily. Oba státy nadále běžným způsobem obchodovaly, ovšem k významnějším kontaktům na nejvyšší úrovni nedocházelo (Kaplowitz 1993: 28). Svou vinu na tom nesl také fakt, že zatímco Čína přijímala reformy a postupnými kroky se snažila adaptovat na tržní systém, Kuba se v té době podobným směrem vydat nechystala. V otázce názoru na obchod tak měly oba státy odlišný pohled (Hearn 2012: 163).

2.5 Vzájemné vztahy po rozpadu Sovětského svazu

Devadesátá léta přinášejí rozmach čínského angažmá v Latinské Americe i Africe, který nabude na rychlosti v novém tisíciletí. V latinskoamerickém regionu navázali s mnoha státy Číňané diplomatické vztahy v 80. letech (Gonzalez 2016: 88). V případě Kuby však šlo o ojedinělý případ, diplomatické vztahy byly navázány už roku 1960, byť později fakticky ochladly. Konec studené války a rozpad SSSR, hegemon s dominantní pozicí na Kubě, přinesl další otázky či možné výzvy, kterými bylo třeba se zabývat. Především šlo o to, zda se Čína pokusí těchto událostí využít a po pádu Sovětského svazu zaplnit vzniklé vakuum na Kubě.

Vztahy mezi Kubou a Čínou v podstatě vstoupily do nové etapy již roku 1989, kdy Castro schválil tvrdý zásah čínského vedení při událostech na náměstí Nebeského klidu. Krátce poté Havanu navštívil čínský ministr zahraničí Čchien Čchi-čchen. Ten od této cesty příliš nečekal, ve svých pamětech napsal že, „po mnoho let byla Kuba a Čína rozděleny kvůli odlišnému pohledu na SSSR. Kuba k němu měla blíže, zatímco na Čínu hleděla s nedůvěrou. Přesto kubánský ministr zahraničí při návštěvě Pekingů o pár měsíců dříve vyjádřil zájem na zlepšení bilaterálních vztahů. Moje návštěva tak byla reciproční“ (Qian 2004: 140). Ministrova cesta nakonec předčila jeho očekávání, v Havaně se mu dostalo vřelého přivítání od svého kubánského protějšku i od Castra, který s ním vedl dlouhý rozhovor, během kterého zopakoval svou podporu čínskému zásahu při zmíněných protestech. Sice nedošlo k žádným faktickým dohodám, ale atmosféra během setkání byla vkladem do budoucna. Castrovy komentáře navíc udělaly dojem i na čínské vedení, kterému se z ostatních stran dostávalo silné kritiky (Cheng 2007: 28).

Na druhé straně sama Čína se snažila kubánské soudruhy přesvědčit o tom, že přijetí určitých tržně orientovaných reforem může ve skutečnosti ještě více posílit režim a vládu jedné strany. Kuba se však k tomuto názoru nestavěla pozitivně a odmítala ho. Důležitou roli zde hrál Castrův osobní postoj. Ze svého pohledu totiž v této otázce čelil vnitřnímu dilematu. Na jedné straně stála moc, tj. čínský ekonomický rozvoj a jeho globální dosah, na druhé straně pak ideologie. V tomto případě šlo o to, zda může Čína i přes tento postup ještě zůstat socialistická. Čínský růst však na kubánskému vůdce udělal silný dojem a on sám se v příštích letech snažil ho využít skrze zaručení čínské ekonomické pomoci jeho zemi. Zároveň se však obával, aby čínské reformy nedostaly východní zemi do stejné pasti jako Sovětský svaz a aby ho také nenásledovaly v otázce konečného krachu komunismu (Cheng 2012: 205).

Debata ohledně povahy vývoje socialismu či odchýlení od něho se vedla i v Číně. Kromě jakési „čínské lekce pro Kubu“ se tak hovořilo i o „kubánské lekci pro Čínu.“ Ve druhém případě šlo o to, že v době opětovného vylepšování vztahů v úvodu 90. let KSČ v reakci na kubánské odmítnutí tržních mechanismů otevřela vnitrostranickou ideologickou debatu o tom, zda reformy jsou vlastně socialistické nebo kapitalistické. Uvnitř strany se objevovali zástupci konzervativního proudu, kteří se stavěli proti reformám a ekonomické liberalizaci. Tengovi se však podařilo tyto názory utlumit a v roce 1992 14. sjezd KSČ přijal jeho doktrínu socialistické tržní ekonomiky. Fidel na tento krok reagoval s nedůvěrou, neboť spojení slov „socialismus“ a „trh“ dohromady se mu nelíbilo. Tuto svou nelibost následujícího roku osobně vyjádřil během setkání s prezidentem Ťiang Ce-minem. Jejich rozhovor proběhl při návštěvě čínské hlavy státu Havany. Castro se Ťianga snažil přesvědčit o vyjasnění a úpravu této doktríny. Čínský prezident nedokázal Fidela přesvědčit a tak použil alespoň slova, kterými by dokázal svůj postoj: „Jedině socialismus dokáže zachránit Čínu a jedině socialismus ji může rozvinout“ (Cheng 2007: 28). Takovýto slogan byl používán i ve vnitrostátní situaci v Číně jako efektivní odpověď konzervativcům. Ťiang zároveň pochopil, že pro Castra je těžké přijmout syntézu socialismu a trhu ospravedlněnou pouze ekonomickou racionalitou. Přesto byla jeho návštěva Kuby důležitým symbolickým aktem. Pro samotného Tenga však nebylo slovo „trh“ synonymem pro kapitalismus, stejně jako plánovaná ekonomika pro socialismus. Dle jeho názoru byly „trh“ i „plán“ pouze ekonomickými nástroji (Cheng 2012: 206).

Samotná Kuba však na začátku 90. let musela spíše než ideologické debaty řešit především praktické dopady rozpadu SSSR a RVHP, stejně jako změn politických režimů u dalších východoevropských obchodních partnerů. Již v závěru předchozí dekády v souvislosti s osekáváním sovětské podpory kubánská ekonomika klesala, po rozpadu východní velmoci se stav ještě zhoršil. V rozmezí mezi roky 1989 až 1992 poklesl import o 70 %, významně také klesalo HDP (Gott 2005: 358).

Kubánské HDP 1980 – 2012 (%)

Zdroj: Mokijewska, Molendowski 2014.

Čelit nastalým potížím se vedení kubánského státu rozhodlo řešit zavedením tzv. zvláštního období (Periodo especial). S ním byla spojena především úsporná opatření. V platnost vstoupil přidělový systém, dále bylo rozhodnuto, že používání a zapínání elektřiny, plynu nebo vody bude povoleno jen v určitý čas. Od roku 1992 také v zemi nastávaly časté, několikahodinové výpadky proudu (Trento 2006: 107). Zásadně se také změnil poměr k turistickému ruchu. Již během 80. let došlo v nárůstu zájmu o Kubu, na začátku nové dekády si její elity naplno uvědomily důležitost a potenciál tohoto odvětví (Espino 2010). Byly též zavedeny ekonomické reformy, které do určité míry povolovaly účast zahraničního kapitálu a částečně umožňovaly i podnikání.

Dá se tak říci, že situace Kuby na začátku 90. let se svým způsobem podobala jejímu postavení po revoluci roku 1959. Klíčový obchodní partner byl pryč, při hledání nových neměla Kuba tolik co nabídnout a také její budoucí politický vývoj zůstával s otazníkem. Samotné vedení státu však nemínilo

z revoluční cesty ustoupit, spíš bylo vlivem okolností nuceno přehodnotit způsoby (Kaplowitz 1993: 2).

S Ruskem se sice Kubánci v budoucnu na mezinárodních fórech často ocitli na opačných stranách, o obchod však stáli i poté. Zároveň se podařilo dojednat i obchodní dohody s nově vzniklými postsovětskými republikami. Samotné Rusko nadále dodávalo Kubě ropu, avšak jím dodávané množství nebylo dostačující, podle kalkulací z roku 1992 bylo třeba nalézt takové partnery, kteří by byli schopni dodat 7 tun ropy, jež by pokryly alespoň bazální potřeby (Kaplowitz 1993: 139–140).

Tyto potřeby sice Čína uspokojit nemohla, přesto se bilaterální vztahy nadále zlepšují. Důkazem toho budiž Castrova první návštěva Říše středu v listopadu 1995. V souvislosti s výše zmíněnými potížemi, které zužovaly Kubu, tak hlavním tématem nebyla ideologie či reformy, ale čínská produkce potravin a obilí. Čchen Ťin-chua, ředitel Ústředního plánovacího výboru, který měl Fidelovu návštěvu na starost, vzpomínal, že Castro mluvil o tomto problému velmi emotivně, když čínskému prezidentovi řekl „máte spoustu (potravin) k exportu výměnou za zahraniční měnu, tím pádem můžete i víc potravin dovážet. Vaše poptávka je tak velká, že zvyšuje ceny na globálním trhu. Ale Kuba tolik zahraniční měny nemá, nemůžeme si tak dovolit kupovat tolik potravin za současné ceny a proto naše děti trpí hladem“ (Jinhua 2003: 15). Čínskou stranu šokovalo toto spojení čínského obchodu s podvýživou kubánských dětí. Čchen tak předložit Castrovi mnoho dat, která tato tvrzení vyvrátila, což nakonec Fidel uznal. Kubánského vůdce poté čekaly cesty po Číně, kde se mj. zajímal o to, zda jsou proklamované reformy opravdu uváděny do praxe. Dále navštívil i Šanghaj a Kuang-čou, s prezidentem se opětovně setkal v Šen-čenu, který byl vybrán proto, aby demonstroval čínské reformy a progres. Před odletem domů Castro poznamenal, že v Číně viděl obrovský pokrok, který posílil jeho víru v socialismus (Jinhua 2003: 17).

Návštěva na vysoké úrovni přišla i v roce 1997, kdy Kubu poprvé navštívil budoucí čínský prezident Chu Ťin-tchao. Na přípravě této cesty se podílela Čchiou Jüan-pching, mluvčí mezinárodního odboru KS Číny. Ta si poznamenala, že k této události došlo právě v době, kdy Kuba přijímala reformy, podporovala turistický ruch a v oběhu se objevovaly i americké dolary. Dle Čchiou tak kubánský stát otevřel Pandořinu skříňku a tyto kroky mu tak přinesly zároveň

uklidnění i nervozitu. Musel tak řešit dilema ohledně ideálů a reality, proto hleděl k Číně jako k příkladu hodného následování v otázce vypořádání se s otázkami socialismu a kapitalismu (Qiu 1997: 248). Chu následně debatoval s Castrem, který měl na srdci především téma socialismu. Vyjádřil své zklamání nad vývojem v Rusku a poznamenal, že důvodem proč v jeho zemi socialismus navzdory všem přežil, je především ideologická uvědomělost jeho lidu. Následně s významným pohledem na Chua řekl: „Nikdy neopustíte socialismus, jinak skončíte v cul-de-sac⁹“ (Qiu 1997: 250).

Zmíněné návštěvy i záznamy zainteresovaných osob je třeba vidět v kontextu vývoje čínsko-kubánských vztahů po roce 1989, tak i vzhledem k postavení obou států v této době. Čína se ocitla v mezinárodní izolaci po událostech na Tchien-an-men, Kuba zase po rozpadu SSSR. Sbližování obou zemí se tak jeví částečně logicky vzhledem k podobným obtížím.

Čína se stala hlavním kubánským politickým spojencem, dále také klíčovým obchodním partnerem, třetím po Venezuele a Španělsku. Říše středu se ukázala jako štedrá v otázce půjček i dodávky levného zboží, které zaplavilo kubánský trh. Očekávalo se tak, že se Čína stane vzorem pro Kubu ve svých reformách, zároveň bylo otázkou, zda nebude v pokušení zaujmout pozici hegemonu uvolněnou Sověty a svým způsobem konfrontovat hlavní velmoc v regionu, Spojené státy. Ani k jednomu nedošlo. Druhý bod byl v rozporu s čínskou pragmatickou strategií, pro kterou neměl případný střet s Američany smysl. První bod nenašel do velké míry uplatnění vzhledem k samotnému Castrovi. Ten totiž na čínské reformy hleděl částečně s nedůvěrou kvůli zavdávání si s kapitalismem. Přesto navenek chválil čínský progres. Použil tak podobnou strategii jako v 60. letech, kdy kvůli snaze zajistit si pomoc Sovětů, tímto způsobem chválil i rozvoj SSSR. V obou případech ale při svých veřejných projevech vynechával způsoby, kterými tyto východní velmoci ke svému postupu dospěly. Tyto metody totiž nesouzněly s jeho ideologickou neústupností (Cheng 2007: 39–40).

Třetí tisíciletí pak znamenalo další přelom v čínském poměru směrem k celé Latinské Americe. Východní velmoc se začíná daleko více zaměřovat na tento region a zvyšovat svou přítomnost a vliv. Za start této etapy je možné

⁹ Cul-de-sac, francouzsky slepá ulička.

považovat rok 2001. Tehdy čínský prezident Ťiang Ce-min navštívil šest latinskoamerických zemí (Argentina, Brazílie, Chile, Kuba, Uruguay, Venezuela). Ve všech státech se setkal s jejich lídry a hovořil s nimi jak o vylepšení bilaterálních vztahů, tak i o společných problémech a zájmech na mezinárodní scéně. Ve stejném roce Čína taktéž vstoupila do WTO. Na práci svého předchůdce navázal na podzim 2004 i nový prezident Chu. Ten navštívil několik zemí v regionu, kde představil koncept „čínského mírumilovného rozvoje.“ Zároveň se zúčastnil i fóra APEC¹⁰ v Santiagu. Vzhledem ke snahám posílit obchodní vztahy byly tyto cesty velmi úspěšné, neboť Argentina, Brazílie, Chile i Peru uznaly čínský statut tržní ekonomiky a s Chile byla uzavřena smlouva o volném obchodu, jako s první neasijskou zemí (Roett 2010: 201–202).

¹⁰ Asijsko-pacifické hospodářské společenství.

3. ANALÝZA VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ

3.1 Kuba a čínsko-sovětská roztržka

Klíčovou etapou ve vztazích mezi Čínou a Kubou byla 60. léta. Díky kubánské revoluci a dalšímu vývoji na ostrově spolu oba státy sdílely politické a ideologické hodnoty, které dlouhou dobu poskytovaly dobrý základ pro jednání na diplomatické úrovni. 2. září 1960 Fidel Castro ohlásil ukončení diplomatických vztahů mezi Kubou a Tchaj-wanem. K převedení těchto slov do praxe došlo 28. září, aby se následně Kuba stala prvním státem v Latinské Americe, která ustaví diplomatické vztahy s Čínskou lidovou republikou. V první polovině sledované dekády poskytla Čína kubánskému státu politickou podporu během karibské krize (CMFA 1987: 365). Na druhé straně Kuba podporovala čínské snahy o znovunabytí své pozice v OSN.

Ovšem vztahy mezi oběma státy, navzdory vysoké úrovni v dané éře, nebyly izolovány a podléhaly vlivům světového dění, především probíhající studené válce. Zatímco pro Kubu představovaly největší hrozbu Spojené státy, Čína se v této době potýkala především se svým formálním spojencem, Sovětským svazem. Přestože se stále na verbální úrovni vymezovala proti západnímu imperialismu, v reálné situaci docházelo k již od 2. poloviny 50. let ke stále ostřejším konfrontacím se Sověty a do čínského propagandistického slovníku kromě zmiňovaného sousloví brzy přibyla i slova o sovětském revisionismu. Tyto spory tak neměly vliv pouze na vývoj studené války, potažmo postoje obou zemí ke Spojeným státům, ale také se podepsaly na vztazích mezi státy uvnitř socialistického bloku. Kuba se tak stala součástí této hry velmocí a právě její postoje k sovětsko-čínské roztržce v souvislosti s dalším vývojem, měly zásadní vliv na budoucí čínsko-kubánské vztahy. Stejně jako další socialistické země si i ona musela nakonec vybrat stranu. Vzhledem k důležitosti tohoto konfliktu a jeho vlivu na studovaný fenomén, mu bude v této pasáži, zaměřené na analýzu 60. let, věnován prostor.

Ve vývoji vztahů mezi Čínou a Sovětským svazem můžeme nalézt několik paralel k interakcím Říše středu a Kubu. Po výhře v čínské občanské válce v roce 1949 hledá nový komunistický stát partnera, kterého nalézá v SSSR. Navzdory různým potížím, především vzhledem k asymetrické povaze tohoto spojení,

stejně jako k problematickým vztahům Stalina a Maa,¹¹ je již v únoru 1950 podepsána smlouva o spojenectví. Stejně jako Kuba o deset let později, také Čína tak našla silného partnera, který jí měl pomoci proti imperialistickému nebezpečí a zároveň poskytnout naprosto zásadní ekonomickou asistenci (Lüthi 2008: 37).

V 50. letech jsou tak sovětsko-čínské vztahy v rozkvětu a s Nikitou Chruščovem v roce 1953 ještě posilují. Ze Sovětského svazu proudí na východ ekonomická i technologická pomoc, velkorysé půjčky i poradci. Spolupráce funguje i na mezinárodní scéně, kde jsou klíčové problémy konzultovány a Čína své partnery vždy podpoří (Chen 2001: 62). Ovšem tato harmonie končí v úvodu roku 1956 na XX. sjezdu KSSS, kde Chruščov svým tajným projevem zasazuje ránu stalinskému kultu osobnosti a odhaluje činy svého předchůdce. Čínskou stranu i Maa osobně rozhořčil především fakt, že tento zásadní akt s ní nebyl prodiskutován. Později přišla kritika za destalinizaci a řešení událostí v Polsku téhož roku. Zároveň z Pekingu míří slova o sovětském revisionismu (Lüthi 2008: 63). Tohoto označení se v následující dekádě měl od týchž autorů dočkat i Fidel Castro.

Po Velkém skoku a dalších rozepřích nakonec v roce 1959 odmítají Sověti poskytnout jaderné zbraně, navzdory dva roky staré smlouvě, která je Číně zaručovala. Navíc se objevuje i varianta odvolání poradců působících v čínské zemi. Na jaře roku 1960 se polemika mezi oběma státy dostává na veřejnost, po kritickém článku čínských médií reaguje podobným způsobem i tisk v Sovětském svazu (Westad 1998: 25). Tento spor se postupně přelévá i do dalších komunistických stran, na sjezdu v Rumunsku se ale za Číňany postaví pouze albánská strana (Li, Xia 2014: 26–28). Po následujících výměnách názorů skutečně dochází k proklamovanému stažení sovětských expertů z ČLR, za což je Chruščov od Maa označen za sabotéra Velkého skoku (Radchenko 2009: 13).

Do této doby stála Kuba celkem pochopitelně mimo tento spor mezi svými největšími obchodními partnery, kterými se oba státy brzy po kubánské revoluci staly. Tento stav se ovšem zásadně změnil v roce 1962 během karibské krize. 16. října se americký prezident Kennedy dozvěděl o rozmístění sovětských raket na

¹¹ Během vzájemného jednání o dané smlouvě vystupoval Stalin z pozice síly a nijak nereagoval na Maovy snahy hovořit o revolučních ideálech. Otevřeně také dával najevo nadřazenost své země i svou vlastní (Chen 2001: 53).

Kubě. Tento tah byl do velké míry Chruščovovým osobním rozhodnutím, na kterém téměř neparticipovali další vysocí představitelé sovětského vedení. Čínské strany se na názor neptal vůbec, navíc ji ani neinformoval, že by se podobná akce chystala. Po americké reakci v podobě námořní blokády Kubu a dalším vývoji nakonec Chruščov souhlasil se stažením raket. Tento krok nebyl konzultován ani s Castrem a opět ani s Čínou. Samotný sovětský lídr později své řešení celé krize hodnotil jako významný triumf, ovšem podle čínské strany se jednalo spíše o kapitulaci a zradu kubánské revoluce (Radchenko 2010: 351). Chruščovovi se tato slova pochopitelně nelíbila, vždyť podle svého názoru zachránil svět od války i jaderné katastrofy. Uvažoval, jak by celou situaci řešil Mao a později v této souvislosti během rozhovoru s předsedou britských komunistů Johnem Gollanem poznamenal, že Mao se ve skutečnosti „bojí války jako ďábel svěcené vody“ (CENT 2004).

Samotná roztržka mezi Sověty a Číňany ještě pokračovala a v podstatě vyvrcholila ozbrojenými střety na řece Ussuri v roce 1969. Přestože tato událost již nebyla součástí roztržky, její hlavní fáze probíhala v letech na přelomu 50. a 60. letech, šlo o její důsledek. Povaha, vývoj i vinicí čínsko-sovětské roztržky, všechny tyto faktory byly zkoumány mnohými autory. Realistickým pohledem ji nahlížel např. Stephen Walt, který vznik tohoto sporu vidí jako důsledek čínských obav o vlastní bezpečnost (Walt 1996: 235). Interpretaci skrze realistické prizma nabízí i Sergey Radchenko, který se naopak zaměřuje na sovětskou bezpečnost, která utvářela politiku této země k ostatním státům, tedy i k Číně. V tomto specifickém případě se dle Radchenka jednalo o boj s cílem ovládnout komunistický blok (Radchenko 2009: 4). Tento postoj do velké míry potvrzují Chruščovova slova, adresovaná Fidelu Castrovi během jeho jarní návštěvy v roce 1963. Kubánský lídr přicestoval do Sovětského svazu sice zklamaný z postupu SSSR během karibské krize,¹² na druhé straně ovšem odhodlaný zasypat příkopy mezi oběma státy, vědom si důležitosti sovětské ekonomické pomoci pro svou zemi. Naopak Chruščov se snažil Castra přesvědčit, že Sovětský svaz je v boji proti imperialismu lepší než Čína. Dále mu sdělil, že on chápe skutečnou povahu sporu mezi východními mocnostmi. Jde o „otázku nacionalismu, otázku egoismu. To je ta hlavní věc. Oni prostě chtějí hrát první housle“ (Fursenko 2003: 720).

¹² Po konci karibské krize Castro odmítl Chruščovi poděkovat za vyjednání americké záruky, podle které USA na Kubu v budoucnu vojensky nezaútočí (Lüthi 2008: 226).

Vývoj vztahů mezi Kubou a Čínou během roztržky byl obšírně rozebrán ve druhé kapitole. Z ní je zřejmé, že navzdory nejednotě uvnitř kubánského vedení (pro-sovětský Raúl Castro vs. pro-čínský Che Guevara), nakonec došlo pod Fidelovým vedením k jasnému příklonu na sovětskou stranu. Z něho plynoucí vymezení a následné verbální i další rozpory s Čínou tak vedly k významnému odcizení, jen několik let poté, kdy byly vzájemné vztahy na svém vrcholu. Podobný vývoj byl vidět i u čínských vztahů se Sovětským svazem zhruba o dekádu dříve. Mezi některými odborníky také panuje názor, že odstranění Che Guevary z vrcholného vedení mohlo být kromě jiného také důsledkem jeho sympatií k Číně a především ke kritice Sovětů, která se Fidelovi toho času vůbec nehodila. Navzdory tomu poté Castro pohnutě veřejně předčítal s Guevarova dopisu na rozloučenou, kde mj. zaznělo: „A přijde-li má poslední hodinka pod jiným nebem, má poslední myšlenka bude platit tomuto lidu, a zvláště Tobě. Že ti děkuji za Tvá poučení a Tvůj příklad a že se vynasnažím být věrný až do konce. Že jsem se vždy ztotožňoval se hraniční politikou naší revoluce a ztotožňuji se s ní i nadále“ (Guevara 1970: 202).

Ve zmíněném sporu se většina zainteresovaných zemí jasně postavila na stranu Sovětského svazu. U východoevropských států byl tento krok naprosto logický a reálně jediný možný, kubánské přilnutí k Sovětům je v konečné fázi logické také. Navzdory čilé kubánsko-čínské obchodní výměně byl hlavním partnerem Kubu stále Sovětský svaz. Ovšem kromě ekonomického hlediska má vývoj ve vzájemných vztazích i realistické vysvětlení. V podstatě základním argumentem realistických i neorealisticých autorů je bezpečnost státu a zajištění jeho přežití. S tímto cílem jednájí politické elity zemí a jednal tak z racionálního hlediska i Castro. Během karibské krize čelila Kuba inherentní bezpečnostní hrozbě, se kterou jí Čína nedokázala nijak pomoci, neboť k tomu nedisponovala dostatečnými schopnostmi, řečeno waltzovsky. Těmi tváří v tvář americké hrozbě samozřejmě nevládla ani Kuba, musela se uchýlit k alianční politice, resp. k určitému způsobu defenzivnímu realismu. Samozřejmě můžeme spekulovat nad sovětským řešením celé krize, ovšem bezprostřední hrozbu pro Kubu se jí podařilo zažehnat a zároveň dojednat zmiňovaný příslib Američanů o neútočení na Kubu. Zároveň dokázali Sověti Kubáncům v následujících letech dodávat i tanky T-55 či letouny MiG-15 (Cheng 2007: 110).

Z dostupných materiálů a po jejich analýze tak autor této práce došel k závěru, že realistické, resp. neorealistické teze, se v první sledované etapě čínsko-kubánských vztahů ukázaly jako validní. Tento příklad tak dobře ilustruje, proč v této fázi studené války byl právě realismus dominantním směrem v mezinárodních vztazích.

3.2 Realismus v čínské zahraniční politice

Realisté inherentně počítají s konfliktem, proto je třeba se podívat na čínské reakce v těchto situacích a sporech, které byly logicky vedeny s blízkými státy a zároveň, jakým způsobem se snažila Čína zajistit vlastní bezpečnost. Zároveň půjde o srovnání éry Mao Ce-tunga a Teng Siao-pchinga, kde budou také analyzovány prvky ofenzivního a defenzivního realismu.

Především v období studené války je zřejmé, že čínské vedení reagovalo na strukturální stimuly, ovšem jeho jednání vykazovalo určité obměny dle nastalé situace. V některých případech jednalo poměrně umírněně a bylo schopno nabídnout ústupky i menším státům, ovšem za jiných okolností jednal Peking mnohem asertivněji i agresivněji, třebaže stál proti silnějším protivníkům a jeho spojencům. U prvního případu byly zmíněné ústupky často teritoriálního charakteru, výměnou za pomoc daného sousedního státu v boji proti hrozbám čínské domácí stability, v opačném případě reagovala Čína bojovným způsobem (Li 2015: 11). Dle M. Fravela byly čínské kompromisy způsobeny jak pocitem nutnosti vyvažovat vliv Spojených států, tak faktem, že Čína nabízela ústupky, pokud se cítila silná a naopak agresivnější postup volila v případě, že pocítovala určitou vlastní slabost (Fravel 2008: 30).

Již velice brzy po vzniku Čínské lidové republiky její elity pracovaly s hrozbou Spojených států, jejichž přítomnost v Asii a formování aliancí s tamními státy by mohlo v konečné fázi vést i k diplomatickému či vojenskému obklíčení, nebo dokonce uškrcení. V dubnu 1952 hovořil premiér Čou En-laj o nutnosti navštěvovat sousední státy s cílem odradit je od spolupráce s americkými imperialisty. Tato slova Čou, který v této době zároveň plnil funkci ministra zahraničí, uváděl do praxe a již o dva roky později přineslo jeho úsilí konkrétní výsledky. Na červnové konferenci v Ženevě došlo k dohodě ohledně konfliktu v Indočíně, Čou navíc dosáhl ještě další úmluvy, konkrétně s lidry Laosu, Barmy a Kambodži. Výstup byl takový, že Peking bude respektovat nezávislost

východoasijských zemí za předpokladu, že ty zůstanou striktně neutrální a neumožní, aby na jejich místě fungovaly americké vojenské základny, které by ohrozily čínskou bezpečnost. A kromě toho společně s indickým premiérem Néhrúem podepsal Čou smlouvu o pěti principech mírové koexistence¹³, která velmi vylepšila čínskou image na mezinárodním poli (Li 2015: 12).

Již v červenci Mao deklaroval jedenáct principů čínské diplomacie, především směrem k vytvoření „mírové zóny“ v jihovýchodní Asii, která měla čelit americké hrozbě. Krátce poté navštívil indický ministerský předseda Čínu a během rozhovoru s Maem došli k závěru, že USA jsou mocným rivalem, který se snaží oslabit a rozvrátit ČLR. Čínský vůdce poznamenal, že Peking v takovéto době potřebuje přátelství a spolupráci se sousedními státy. V prosinci 1954 se v čínském hlavním městě objevil i barmský lídr U Nu, který upřímně vyjádřil obavy své země z čínské agrese. Mao svůj protějšek ujistil, že Čína Barmu nenapadne, ani nebude zasahovat do jejich vnitřních záležitostí. Zároveň dodal, že KS Číny již rozpustila své zámořské jednotky v Barmě, Indonésii i Singapuru. Vděčný U Nu poté veřejně prohlásil, že Barma se nikdy nestane „pěšcem“ žádného státu, který je vůči Číně nepřátelský (Mao 1996: 188).

Na konferenci v Bandungu v dubnu 1955 Čou poprvé veřejně své sousedy ujistil, že Čína se bude snažit všechny hraniční problémy řešit pokojně. Na oplátku získal od Pákistánu, amerického spojence, ujištění, že nechová vůči čínskému státu zlobu a nebude participovat na případné americké válce proti němu. S Čínou později navíc začíná jednat později i další spojenc Američanů, Thajsko. To si pragmaticky uvědomovalo čínský růst a zároveň fakt, že americká ochrana nebude trvat navždy. Vyjádření o hraničních sporech však skýtal jeden podstatný problém, totiž v této době neměla Čína se svými sousedy oficiálně vymezené hranice. Jejich komplexní výzkum proběhl až v následujících letech a vyústil v červnu 1959 vydáním prvního čínského hraničního atlasu (Li 2015: 12).

Navzdory několika ujištěním došlo v roce 1955 ke střetu s barmskými silami ve sporné oblasti. Čou později stran tohoto problému vypracoval návrh, který Barmě poskytl značné koncese na daném území. Tento návrh se setkal s velkým odporem z mnoha stran a čínský premiér strávil hodně času přesvědčováním, že je třeba snížit napětí se sousedy a nastolit mírovou

¹³ Dohoda známá také jako Panča síla, obsahuje mj. princip neútočení či nevměšování do vnitřních záležitostí ostatních zemí. Čína ji přijala za svou v komplexní zahraniční politice (Lüthi 2008: 35).

koexistenci s cílem zabránit případnému americkému obklíčení. Čína musí přijmout realistický postoj a zbytečně v této otázce netlačit kvůli malému a nejistému zisku. Navíc v tomto případě by čínský stát tratil pouze nominálně, neboť ekonomické i vojenské ztráty by byly velmi malé, navíc nad daným územím už dávno ztratil administrativní kontrolu. Premiérový argumenty přinesly úspěch, návrh byl schválen a v důsledku bylo podepsáno i několik smluv s Barmou o neutralitě, která se naopak formálně zavázala, že se na jejím území nebudou angažovat cizí protičínské armády. Později se navíc Peking vzdal ve prospěch Vietnamu ostrova Bach Long Vi s cílem podpořit jeho antiimperialistický boj, ústupky poskytl i Severní Koreji. Bezpečnostní zájmy vedly i k posunu v řešení hraničních sporů s Pákistánem, kde Čína také ustoupila ze starých nároků na enklávu v pohoří Karakoram (Li 2015: 13).

Také po hraničních střetech s Indií roku 1959 se Peking nejdříve snažil o smířlivý postoj. Mao hovořil o tom, že jeho nepřítelem jsou Spojené státy a nikoliv Indie. Čou se následujícího roku do sousední země vypravil a snažil se Néhrúa přesvědčit o zachování statu quo. To se mu ale nepodařilo, Indie zaujala útočný postoj, když využila vnitřní politické potíže Číny v letech 1961 – 1962 a zaútočila na nárokované území. Čínské vedení tak dospělo k závěru, že pouze tvrdý útok dokáže protistranu přimět ke změně postoje. V době karibské krize Čína zaútočila, po úspěšném postupu v této krátké válce s Indií ale vyhlásila jednostranné příměří a stažení vojsk. Tento krok byl učiněn, aby se zamezilo přiblížení Indie do západního tábora. Čou však předvídal budoucí možné potíže, které podle něho vycházely ze strategického plánu USA poštvat Indii proti Číně (Fravel 2008: 179–181).

Naopak při řešení hraničních sporů se Sověty nebyl Peking takto flexibilní. Zahraniční politika SSSR vzbuzovala v Číňanech obavy, přesto se v hovorech pokoušeli o smířlivý tón. Když se tato strategie ukázala jako neefektivní, nařídil Mao armádě posílit obranu hranic. Ovšem stejný krok provedla i druhá strana, rostoucí napětí na hranicích tak vedlo ke zmiňovaným střetům v roce 1969 a přivedlo obě země na pokraj války (Li 2015: 14).

Na těchto zmíněných příkladech byly ukázány hlavní postupy čínského vedení směrem k zajištění vlastní bezpečnosti za vlády Mao Ce-tunga. Při hodnocení jeho éry se většina autorů, kteří se ji snaží hodnotit z realistické perspektivy, přiklání k názoru, že Mao je v podstatě představitelem ofenzivního

realismu a tento směr za jeho vedení převažoval. Na následujících řádcích budou jejich argumenty představeny a autor tohoto textu se je pokusí vyvrátit, neboť je toho názoru, že prvky ofenzivního realismu, jak je formuluje John Mearsheimer a které byly představeny v teoretické části, se v čínské zahraniční politice za Mao Ce-tunga objevovaly v minimální míře, a tudíž jeho klasifikace jako ofenzivního realisty je přinejmenším sporná.

Tyto teze převažují např. v práci Alastaira Johnstona. Jeho oblastí zájmu je mj. čínské strategické uvažování a při svém výzkumu vychází do velké míry z čínské historie. Od její strategické tradice se odvíjí i Maova politika. Ona tradice je v Číně historicky spojena s tvrdou reálpolitikou. Tato kontinuita v Říši středu přežila již různé dynastie, typy režimů či hrozeb. Dle Johnstona přetrvala i za předsedovy vlády, byť upravena o přijetí marxismu-leninismu a další vlivy. Základem jeho politiky bylo ofenzivní využití síly, při kterém kladl důraz na aktuální rozložení relativních schopností a spoléhal se na svépomoc. Reálpolitika však čínskému uvažování dominovala i po Maově smrti (Johnston 1996: 216–217).

Mao ve svých textech hovoří o konfliktu jako o věci přirozené. Vychází z marxistického učení, podle kterého jsou dějiny v podstatě historií konfliktů. Ty formují běh událostí. Podle Maa tento konflikt nepotřebuje řešení, neboť právě samotný konflikt je oním řešením. Jak střety mezi třídami, tak i státy byly řešeny dalšími konflikty, které vygenerovaly další rozpory. Konflikt mezi lidmi je tak nejen nevyhnutelný, nýbrž přímo žádoucí. Líní a neteční lidé nemohou dosáhnout pokroku a tak je tomu i se státy, které při své nečinnosti mohou padnout a být zničeny svými nepřáteli (Johnston 1996: 230). Dalším argumentem amerického autora ohledně ofenzivnosti Maovy politiky je pak čínské chování při střetech, převážně hraničních, které do velké míry obsahovalo užití násilí. Tento postup čínské elity užívaly jako legitimní nástroj (Johnston 1996: 252). Také výše citovaný Li se s obdobnými argumenty kloní k ofenzivnímu realismu.

Ovšem pokud nahlédneme na hraniční spory, které byly výše blíže popsány, ale i na další střety, znaky ofenzivního Mearsheimerova ofenzivního realismu v nich nenacházíme. Základní Mearsheimerův názor je takový, že státy by měly aspirovat na pozice hegemonu, k čemuž slouží expanzivní chování či preventivní užití síly. K těmto krokům se ale Čína v praxi neuchylovala, její střety se sousedy vycházely primárně z defenzivních pohnutek. Základní motivem bylo

v době studené války zajištění vlastní bezpečnosti, či samotného přežití. Tímto je tedy naplněn základní (neo)realistický princip, ovšem nikoliv ofenzivně realistický. Naopak ze své náтуры spíše vychází z pozic defenzivních realistů Waltze a Walta, pro které byla moc prostředkem pro zajištění bezpečnosti, nikoliv hlavní cíl. V jednání se svými sousedy se Čína také nezřídka spoléhala na ústupky, přestože byla v pozici silnějšího. I tento prvek konvenuje s defenzivním realismem. Částečnou shodu s ofenzivním realismem můžeme najít na čínském útoku v roce 1962 během konfliktu s Indií, ovšem další postup, jako jednostranné vyhlášení příměří a stažení, ji opět neguje. Do určité míry se také lze ztotožnit s Mearsheimerovým pozdějším a umírněnějším názorem, tj. že státy nemusejí mít nutně ambice stát se globálním hegemonem a postačí jim pozice hegemonu regionálního. Ovšem i tyto snahy byly vedeny bezpečnostními ohledy a do velké míry se Čína snažila svou pozici prosazovat diplomaticky, nikoliv silou. Navíc i doktrína Panča šila je ve své podstatě defenzivního charakteru.

Kromě Johnstona a Li také Tchang Š'-pching vidí v Maovi ofenzivního realistu. Za jeho vlády Čína vyznávala nepřátelskou ideologii, slibující svržení imperialistických režimů. Zároveň do rozvojových zemí vyvážela revoluci a pomáhala s povstaleckým bojem. I Tchang pak odkazuje na Maovy spisy o nevyhnutelnosti ozbrojeného boje jako jediném způsobu, jak svět přeměnit na socialistický. Zároveň odkazuje na malé porozumění pro koncept bezpečnostního dilematu. V konečném důsledku se tedy Čína snažila svou bezpečnost zajistit spíše silou, než jednáním (Tang 2008: 154).

Tchangem zmíněné argumenty jsou sice validní, ovšem vycházejí spíše z bodů čínským vedením či samotným Maem hláсанých, či napsaných, nikoliv z praktických. Není pochyb o tom, že komunistická ideologie, především v prvních letech po vzniku ČLR byla velmi útočná, ovšem především v ústní rovině. Také předsedovy výroky byly často velice ostré, jenže do praxe často nepřecházely. Příkladem budiž jeho moskevský projev z roku 1957, kde prohlásil, že socialistický tábor by se neměl obávat jaderné války, neboť by zničila imperialisty (Mao 1957). Také během jaderné krize 1962 nešetřil silnými slovy, ovšem jak ve výše citovaném rozhovoru sdělil Chruščov Castrovi, ve skutečnosti se jaderné války logicky obával. Navíc tento ideologický aspekt není pro ofenzivní realismus rozhodující, stejně jako pro celé realistické paradigma, které ideologii nepřikládá větší vliv.

Samozřejmě se objevily i opačné názory, než uvedené příklady. Nicméně nešlo o tvrzení, že by Mao představoval defenzivního realistu, nýbrž že postupoval vždy podle momentální konstelace a rozložení sil, tudíž ho nejde klasifikovat jednoznačně jako ofenzivního ani defenzivního realistu (Feng 2005: 642). Např. čínské angažmá v korejské válce nese známky defenzivního pojetí realismu, na druhé straně byl předseda stále přesvědčen o veskrze nepřátelském prostředí mezinárodní politiky (Feng 2007: 46).

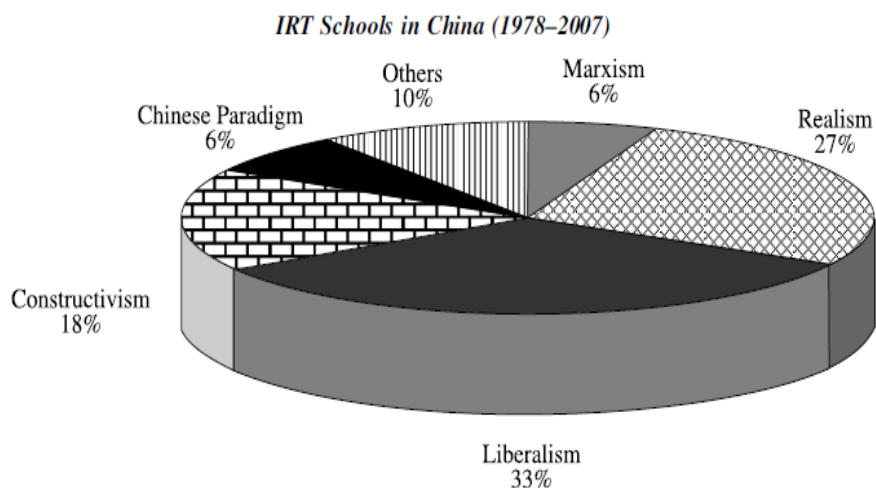
Dříve zmíněný Tchang ovšem svým pohledem na Maovu éru jako na ofenzivně realistickou neskončil. Základem jeho práce je názor, že po tomto období s nástupem Teng Sia-pchinga dochází v čínské zahraniční politice k proměně směrem k defenzivnímu realismu. Praktickými důkazy je např. umírnění revoluční rétoriky a také omezení podpory revolučních skupin v rozvojových zemích (Tang 2008: 154). Dále se jedná o pochopení podstaty bezpečnostního dilematu, k čemuž Tengovi pomohly cesty do asijských jihovýchodních států v závěru 70. let, během kterých se dozvěděl o obavách těchto zemí z čínské politiky především během 60. let. Následujícím aspektem je čínská ochota podvolovat se i ostatním, což se konkrétně ukázalo v jejím postupném zapojování do mezinárodních institucí, jejichž podstata tkví v respektování společných pravidel (Tang 2008: 155).

S osobou Teng Siao-pchinga se plynule dostáváme ke druhé sledované etapě čínsko-kubánských vztahů, tj. po nástupu tohoto lídra ve druhé polovině 70. let. Jak již mohlo být zřejmé, tato etapa trvající do rozpadu SSSR, byla ze všech tří nejproblematictější k hodnocení. Důvod je prozaický, od rozporů v závěru 60. let až do 90. let mezi státy na nejvyšší úrovni nedocházelo k žádným kontaktům, třebaže vzájemný obchod stále fungoval, byť ne na takové úrovni, jako ve zlaté éře v úvodu 60. let. Kuba se ve sledovaném období orientovala na Sovětský svaz a s Čínou se rozcházela v pohledu na podporu revolučních hnutí ve třetím světě, od kterého nové čínské vedení ustupovalo, zároveň Castro i jeho lidé sledovali reformy v Říši středu s určitými obavami, především vzhledem k budoucnosti socialismu.

Otázkou pro tuto etapu bylo, zda se vztahy obou zemí po Tengově nástupu zlepší. I z těchto bodů je zřejmé, že tomu tak nebylo. Kromě výše popsaného zdůvodnění je dalším aspektem fakt, že přestože Čína v této éře zvyšuje své zapojení ve světě, Latinské Americe prozatím takovou pozornost nevěnuje, což se

mění až po roce 2000. Z pragmatického pohledu tak není ani důvod pro snahu vylepšovat vztahy se starým partnerem. Z hlediska teorie mezinárodních vztahů je důležité, že do čínské politiky postupně stále více zasahují prvky liberalismu. Tak je tomu v podstatě i s realismem, především u Gilpinových či později u Schwellerových prací. Právě Gilpin obohacuje v 80. let realistickou teorii o dosud chybějící důraz na roli ekonomie, která právě za Tenga hraje důležitou roli i zde. Rostoucí ekonomická provázanost vede k tomu, že klasická expanze realistickým pohledem ztrácí smysl. Schopnost neorealismu vysvětlit posuny v této éře tak poklesla.

Naopak rostoucí vliv liberalismu se v Číně kromě praxe ukazuje i v akademické oblasti, což dokazuje i Čchin Ja-čching, který se blíže zabývá výzkumem vývoje teorií mezinárodních vztahů v čínském prostředí.

Zdroj: Qin 2009, 193.

3.3 Rozpad Sovětského svazu jako výzva pro Čínu

Latinskoamerický region je historicky spjatý s dominancí Spojených států amerických. Ty směrem na jih uplatňovaly různé strategie, které se v průběhu desetiletí měnily. Od mírnějších až po otevřené intervence a v podstatě protektorátní režimy. Tyto tvrdé kroky byly uplatňovány především ke Střední Americe. Další velice častou metodou byla též podpora pravicovým diktátorům, loajálním k USA, které si díky nim udržovaly svůj vliv v daných zemích. Nejinak tomu bylo i s Kubou (Livingstone 2009: 13).

To se ovšem mění roku 1959, kdy na ostrově zvítězila Castrova revoluce. Z obou zemí se tak stávají nepřátelé a dramatické události následujících let, slovy

některých autorů, vehnaly Kubu do náručí Sovětů, aniž by ti o to zrovna stáli, neboť neměli významnější zájem narušovat sféru vlivu USA. Přesto se však i v souvislosti s Castrovým přihlášením k socialismu, které přišlo až po zmíněných událostech, stal Sovětský svaz hlavním kubánským partnerem. A to hned z několika pohledů, jak politického, ekonomického i strategického. V 60. letech mu sice ještě do určité míry sekundovala Čína, která byla pro Kubu druhým největším obchodním partnerem, ovšem brzy bylo jasné, že Sovětům nemůže konkurovat. Jednalo se o ekonomickou pomoc, nutnou po odchodu amerického kapitálu, ale především o bezpečnostní otázku. Tento aspekt se naplno ukázal během karibské krize, kdy Čína nedokázala svým kubánským spojencům nijak pomoci. I v tomto ohledu tak byli pro Kubu důležitější Sověti. Jejich řešení krize bylo sice předmětem kritiky od Kubánců i Číňanů, ovšem Chruščovovi se podařilo vyjednat záruky, že Američané na Kubu vojensky nezaútočí. Také na ostrov putovaly sovětské tanky či stíhací letouny. Právě prohlubující se sovětsko-kubánská spolupráce šla ruku v ruce se zhoršujícími čínsko-kubánskými vztahy. Ty se ve 2. polovině 60. propadly ještě více, takže čínská strana nakonec v podstatě vyklidila pozice. I proto se Sovětský svaz stal na Kubě jasným hegemonem.

Toto výsadní postavení se začíná měnit zhruba o dvacet let později. Závěr 80. let zastihl SSSR ve velké ekonomické krizi, na scéně se objevuje Gorbačov a jeho reformy. Sověti hledají způsoby, jak ušetřit a jako logický krok se jeví osekání nákladů spojených s podporou vzdálené Kuby. Z teoretického hlediska zde opět můžeme aplikovat Gilpinovy myšlenky i teze mezinárodní politické ekonomie, která se právě v těchto letech významně prosazuje. Jedním z předpokladů tohoto směru je, že „mocenská expanze bude trvat do té doby, dokud se její mezní náklady nevyrovnejší meznímu užítku“ (Hollis, Smith 2000: 48). Jednání Sovětů vzhledem ke Kubě těmto předpokladům v tomto případě odpovídá.

Ovšem ani všechny tyto kroky nezachrání Sovětský svaz od jeho kolapsu, který přichází na konci roku 1991. Přestože sovětské vedení postupně snižovalo svou asistenci pro Kubu a ještě v roce rozpadu stáhlo ze země své vojáky, byl SSSR pro kubánský stát zásadním partnerem. S koncem této mocnosti a hlavního spojence tak přichází zásadní problém a ekonomická krize, kterou je třeba řešit jak domácími reformami, tak hledáním nových partnerů. Ze strategického i

globálního hlediska je však důležitější, že pádem Sovětského svazu a tím i jeho vlivu na Kubě fakticky vzniká mocenské vakuum, způsobené mj. dlouhodobým americkým embargem. Tímto se tak otevírá možnost pro Čínu rozšířit svůj geopolitický vliv. Argumentů je hned několik. Čínská lidová republika prošla po Tengových reformách významným ekonomickým rozvojem a postupně proniká do nových regionů. Latinské Ameriky se to sice zatím netýká, ovšem příležitost je to zajímavá. Kuba je jí ideologicky nejbližší, diplomatické vztahy s ní ustavila již v roce 1960 a mohla by se stát jakousi vstupní branou do tohoto regionu. Realistický předpoklad by na základě informací z teoretické části zněl, že Čína by měla nahradit Sovětský svaz, expandovat a postupně i konfrontovat regionálního hegemonu, USA.

Realita však byla jiná. Čína sice opětovně začala vylepšovat své vztahy s Kubou, jak již bylo obšírně popsáno v předchozí kapitole, ovšem postupovala velmi opatrně v otázce možné konfrontace se Spojenými státy. Tomu odpovídá i fakt, že kubánskému státu pomáhá především v takových odvětvích, jakými jsou např. turistický ruch či obnovitelné energie. Zajímavé také je, že když kubánské vedení později přistoupilo na rozšiřování internetu, zvolilo si pro tento účel čínskou společnost Huawei před údajně výhodnější nabídkou od Googlu. Ukázalo to na fakt, že kubánské vedení v tomto případě preferovalo zkušenost komunistického státu s kontrolou přístupu k internetu (Piccone 2016: 19).

Zároveň také Čína není tak svolná k určité benevolenci směrem ke Kubě, alespoň ne do takové míry, jako je tomu u Venezuely či Ekvádoru. Důvod je nabíledni a opět souvisí s čínským ekonomickým pragmatismem. Kuba totiž nemá Číně moc co nabídnout, v případě nerostných surovin téměř nic, zatímco zmíněné státy jsou v tomto ohledu pro čínský stát zásadní. Právě přístup k těmto zdrojům je ale pro Čínu klíčový, proto se v Latinské Americe orientuje převážně na jiné státy než Kubu (Gallagher 2016: 2). Ve své politice vůči nim uplatňuje zpravidla přístup win-win a soft power.

Je tedy jasné, že v možném konfliktním scénáři ČLR vs. USA se nehraje o Kubu, ale o celou Latinskou Ameriku. Spíše než k otevřenému či strategickému střetu je ale blíže ke střetu idejí a vidění světa. Američané vidí národní zájmy v širším kontextu, snaží se, aby klíčové státy prosperovaly demokraticky a ekonomicky. Takové státy by se pak stávaly vhodnými partnery pro USA, které by dále šířily liberální hodnoty. Oproti tomu Čína ctí tradiční přístup ke státní

suverenitě a princip nezasahování do vnitřních záležitostí jiných zemí. Nemá problém obchodovat se státy, které nejsou do takové míry demokratické. Jedná se třeba o Venezuelu, která ostře vystupuje mj. proti americkým univerzalistickým principům. Nutno dodat, že Čína se do podobných půtek nezapojuje a ani na verbální úrovni nenastupuje na antiamerickou linii, kterou některé státy Latinské Ameriky hlásají (Piccone 2016: 22).

Tyto kroky, stejně jako např. konzultace se Spojenými státy v bezpečnostních otázkách regionu, ukazují, že Čína nemá zájem ohrožovat americkou sféru vlivu a v podstatě tak souzní s proklamovanou snahou o mírumilovný růst (peaceful rise) této země.¹⁴ Ovšem i navzdory těmto krokům se v USA objevují obavy z narůstajícího vlivu Číny, nejen v Latinské Americe, ale i v samotné Asii. S tím také souvisí některé teze o tom, že čínský růst mírumilovný nebude. Jedním z autorů, kteří zaujímají takové stanovisko, je John Mearsheimer.

Ofenzivně realistický autor staví svoje předpoklady především na historické zkušenosti s politikou USA, kterou tato velmoc aplikuje v podstatě již od svého vzniku. V souladu s neorealistickou tezí, že v anarchickém systému jsou všechny státy nuceny jednat stejným způsobem, předvídá i podobně asertivní chování Číny, především v Asii. Číňané totiž dle Mearsheimera nejsou o nic morálnější, či etičtější než Američané. Těm se brzy po založení Spojených států podařilo ze západní hemisféry vyhnat evropské mocnosti, později s přidáním Monroeovy doktríny, která jim dala jasně najevo, že jejich návrat není vítán. Tím byl učiněn první krok k regionální hegemonii. Autor předpokládá, že současná Čína přijde s ekvivalentem takové doktríny, použitou na asijský prostor. Hlavním cílem USA později bylo zabránit nástupu konkurenční velmoci, která by chtěla nastolit hegemonii ve svém regionu. Ve 20. století takto aspirovalo dvakrát Německo, dále Japonsko a Sovětský svaz. Američané vždy stáli na druhé straně a přispěly k porážce těchto zemí (Mearsheimer 2004: 3).

Čína se bude snažit posílit své postavení oslabením Japonska a Ruska, stejně jako Američané stáli o vojensky slabou Kanadu a Mexiko. Dále se Čína může snažit vytlačit z Asie americké síly, které ohrožují její bezpečnost. Historie pak ukazuje, že Američané by proti takovému kroku tvrdě zakročili, neboť nestojí

¹⁴ Mírumilovný růst je specifický termín čínského diskurzu. Do praxe byl uveden za prezidenta Chu jako pojetí zahraniční politiky evokující, že čínský růst nepředstavuje pro svět hrozbu. V roce 2004 se tento pojem přestává objevovat v oficiálních dokumentech (Breslin 2010: 2).

o konkurenci. Bezpečnostní obavy Indie, Japonska, Ruska i menších zemí v regionu by navíc způsobily jejich připojení k USA za cílem vyvažovat čínský vliv. V podstatě by tak šlo o obdobu k situaci ze studené války, kdy se k Američanům přidaly klíčové evropské mocnosti zároveň s Japonskem a dokonce i Čínou, aby společně čelili Sovětům. Mearsheimer celou stat' uzavírá konstatováním, že nepředestírá právě optimistickou budoucnost a přál by si nabídnout opak, ovšem neúprosné prostředí mezinárodní politiky („nasty and dangerous bussines“) takto zkrátka na aspiranta v Eurasii zareaguje. To je tragédie velmocenské politiky (Mearsheimer 2004: 5).

John Mearsheimer tak americkým elitám radí uplatňovat vůči Číně politiku zdržování, koncept blíže představený v teoretické části v souvislosti s Georgem Kennanem. Mearsheimerovy teze samozřejmě vyvolaly kritické reakce a to i z realistického tábora. Pro ilustraci byl vybrán Kirschnerův text, který oproti strukturálním teoriím staví klasický realismus. Dalším důvodem je také, že tyto názory se blíží pozici autora tohoto textu. Klasičtí realisté totiž oproti struktuře kladou mj. důraz na politickou podstatu člověka toužícího po moci, zároveň jsou otevřenější k dalším faktorům, které neorealisté opomíjejí. Konkrétním problémem ofenzivního realismu je jeho určitá ambivalence. Mearsheimer hlásá racionalitu a tvrdí, že hlavním cílem státu je přežití a nejlepší cestou k jeho zajištění je být hegemone. Zde je ovšem problém s pojmy „být“ a „chtít či aspirovat“. Z historie je však zřejmé, že pokud státy podnikly kroky k dosažení tohoto cíle,¹⁵ v drtivě většině případů tím rozpoutaly události, které je v konečné fázi zničily, např. vyprovokování sousedů k vytvoření protialiance. Mearsheimerovo pojetí racionality, vycházející ze strukturalismu, je tak velmi problematické, neboť si protirečí. Naopak klasičtí realisté hledí na věc ze širšího hlediska a dokážou do analýzy přijmout více faktorů, které státy odradí od takovýchto sebedestruktivních kroků. Podle nich by Čína jako racionální aktér zvážila, zda by snaha prosadit tyto zájmy nevyvolala odplatu ze strany mocných sousedů, disponujícími jadernými zbraněmi (Kirschner 2010: 62).

Z Mearsheimerových tezí dále vyplývá, že pokud by Čína dosáhla v Asii regionální hegemonie, mohla by dále aspirovat na podkopávání pozice USA na

¹⁵ Zde se jedná především o Mearsheimerovy příklady – Německo v 1. i 2. světové válce, Japonsko, SSSR. Příkladem takového neúspěchu je i Napoleonova Francie. Historicky tak uspěly pouze Spojené státy (Kirschner 2010: 62).

jejím „zadním dvorku“ v Latinské Americe. I toto tvrzení má své problémy. Zprvė, Čína se o to může pokusit, aniž by získala onu pozici v Asii. Zadruhé je takový krok vysoce nepravděpodobný, neboť povaha regionální hegemonie je ze své podstaty dlouhodobá, a pokud se prosadí, je i velice silná. Závěrem autor citované kritiky jako řešení navrhuje přijetí Číny a její pozice namísto snah o její oslabení. Klasičtí realisté totiž berou v potaz i otázku historie, domácí politiky, tudíž ví, že budoucnost je nejasná a kromě zmíněných faktorů záleží i na politickém vedení. Nikoliv, že budoucí jednání státu je nalinkované strukturou mezinárodního systému, jak tvrdí neorealisté (Kirschner 2010: 65).

Mearsheimerovy predikce pocházejí z roku 2004 (zopakoval je i ve své další studii v roce 2010), tudíž uplynulá doba nám již dává solidní příležitost k jejich zhodnocení. Je evidentní, že alespoň do současné doby nebyly jeho předpoklady správné. Byť jsou vcelku logicky koherentní, mohou vycházet ze špatného základu. Tím je podle autora waltzovské pojetí struktury. To bylo kritizováno již v teoretické části a k podobným závěrům dochází i Kirschner. Autor tohoto textu se tak v tomto případě přiklání k pozicím klasických realistů, mj. i pro citovaný bod o politickém vedení. To se v současnosti ukazuje na současné Trumpově administrativě, která je do velké míry nečitelná, zároveň ale odlišná od předchozí Obamovy vlády. A to i v pohledu na Čínu i Kubu, který se od nástupu nového prezidenta velmi proměnil. I tento příklad ukazuje na chybné předpoklady strukturalistů.

Časové tato podkapitola odpovídá třetí vybrané etapě čínsko-kubánských vztahů, tj. po rozpadu Sovětského svazu. Vzhledem ke klíčovým proměnám světového systému v této době, konci studené války, prohlubující se ekonomické interdependenci i globalizaci, byla tato část pojímaná více zeširoka a sledované vztahy hodnotila ve větším kontextu. Klíčová otázka této pasáže zněla, zda se Čína v souladu s realistickými předpoklady pokusí nahradit Sovětský svaz a konfrontovat Spojené státy. Z popsáných jevů je zřejmě, že odpověď je negativní. Čína ve své aktivitě v Latinské Americe (tedy i na Kubě) nejeví zájem na ohrožení pozice regionálního hegemonu. Ve své politice postupuje v souladu s ekonomickým pragmatismem a její motivací je především přístup ke zdrojům. Závěr pro tuto etapu je tedy dle autora podobný, jako pro etapu druhou. Schopnosti neorealisticke teorie vysvětlit aktuální dění a posuny v systému

v těchto letech klesají, především na úkor liberálních přístupů. Důležitost ekonomiky totiž v této době rapidně stoupá. Určitou validitu si tak udržují ty realistické směry, které ji tento aspekt přiznávají, např. Gilpinova mezinárodní politická ekonomie.

Z analýzy všech tří etap tak vychází, že odpověď na výzkumnou otázku, zda dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vztahů odpovídá teoretickým závěrům neorealistickeých autorů, zní částečně. Pokud se podíváme na (neo)realistické principy obecně, jejich největší validita se ukázala při jejich aplikaci na léta první etapy, čili 60. let. Jednání Kuby i Číny bylo v této době vedeno především bezpečnostními hledisky, což odpovídá základnímu realistickému názoru. Vysvětlení vzájemných rozporů v závěru této dekády je v silách klasického realismu, spíše než strukturalismu. Souvisí s otázkou politického vedení a podstaty člověka, toužícího po moci. V empirické části byl popsán spor ohledně vedení komunistického tábora v Latinské Americe. Zatímco Mao podporoval různé frakční akce v latinskoamerických komunistických stranách za účelem rozšíření svého vlivu v tomto regionu, Fidel Castro byl přesvědčen, že právě on je hlavním lídrem daného směru v Latinské Americe a čínské snahy o infiltraci tvrdě kritizoval. Toto stanovisko v sobě samozřejmě obsahuje slabinu, vytykanou klasickému realismu, tedy že se jedná spíše o směr založený na filozofických předpokladech. Přesto může nabídnout alespoň částečné řešení, neboť za spory v této době stála v první řadě sovětsko-čínská roztržka.

Druhá etapa po nástupu Teng Siao-pchinga žádné zlepšení vzájemných vztahů nepřinesla, tudíž bylo obtížné ji blíže i teoreticky hodnotit. Přesto se na jednání států, především Číny, ukazuje vzrůstající nárůst liberalismu a důrazu na ekonomiku, což se liší od hlavního realistického proudu. Závěry ohledně třetí etapy již byly analyzovány o něco výše, není tedy třeba je opakovat, snad jen s konstatováním o pokračujícím vlivu liberalismu, případně mezinárodní politické ekonomie.

Co se týká názorů konkrétních realistických autorů, nejvíce validními se ukázaly teze Roberta Gilpina, Randalla Schwellera a částečně i Stephena Walta. U něho se jedná především o defenzivní realismus, který se při aplikaci na čínskou zahraniční politiku ukázal dle autora jako relevantnější než realismus ofenzivní. Z toho plyne, že naopak názory Johna Mearsheimera se v této práci ukázaly jako relativně neplatné. Souvisí to mj. s jeho pojetím struktury, ve kterém navazuje na

Kennetha Waltze. Proti tomuto pojetí se autor této práce vymezil již v teoretické části a v určité míře se přiklonil k názorům klasického realismu.

Jelikož autor došel k závěru, že (neo)realismus dokáže na otázky o povaze čínsko-kubánských vztahů odpovědět pouze do určité míry, pokusí se na následujících řádcích stručně nastínit možnosti doplnění v kontextu dalších hlavních teorií mezinárodních vztahů. Při hodnocení druhé a třetí etapy se často hovořilo o rostoucím vlivu liberalismu. Je tak zřejmé, že tento směr může vhodně doplnit daná vysvětlení. Je tomu tak především díky jeho akceptaci důležitosti mezinárodních organizací (do kterých se Čína v této době více zapojuje), či názorům na vzájemnou závislost v ekonomickém slova smyslu (Drulák 2003: 74). Částečné uplatnění by našel i od 80. let nastupující sociální konstruktivismus se svým pojetím konstrukce reality a akcentováním vlivu kultury, zatímco marxistické teorie nikoliv. Tento přístup by se lépe hodil např. na analýzu vztahů mezi vybranými zeměmi Latinské Ameriky a Spojenými státy. Z obdobného vidění světa totiž vycházejí i teorie závislosti, které mají kořeny právě v Latinské Americe. Jejich klíčovým názorem je, že role USA vzhledem k rozvoji tohoto regionu není rozhodně pozitivní, nýbrž je příčinou jeho závislosti a zaostalosti. Závěrem tak lze shrnout autorův názor jako takový, že pro komplexní pochopení povahy kubánsko-čínských vztahů v průběhu času je ideální kombinace realismu a liberalismu, resp. neorealismu a neoliberalismu. Konečně, v teoretické debatě došlo během neo-neo debaty k určité syntéze mezi oběma směry.

ZÁVĚR

Čínsko-kubánské vztahy jsou velice důležité a zajímavé v kontextu dějin 20. století, stejně tak jako vzhledem k událostem a proměnám systému ve století současném. Navzdory tomu se jim dlouho ze strany širší i odborné veřejnosti nepřikládala významnější pozornost. Právě tento fakt, tedy jakési prázdné místo, byl jednou z hlavních motivací k sepsání tohoto textu.

Samotné vztahy těchto zemí se na první pohled skutečně nemusejí zdát extrémně důležité a na bilaterální úrovni by se rozhodně daly najít významnější. Ovšem pokud se na ně podíváme v perspektivě studené války a současného rozmachu čínského angažmá ve světě, jejich význam tím okamžitě nabývá na důležitosti. Už jen pro to, že v roce 1962 stála Kuba v centru dění a svět stál na pokraji jaderné katastrofy. Samozřejmě zde šlo v první řadě o konfrontaci mezi USA a SSSR, ovšem v této době probíhala i čínsko-sovětská roztržka, která měla v konečném důsledku fatální následky na vztahy mezi Čínou a Kubou. Právě Karibská krize, resp. její řešení ze strany Nikity Chruščova, se stala další pobídkou pro eskalující spor mezi socialistickými velmocemi. Kromě obav ze Spojených států tak musel karibský ostrov řešit vztahy a rozpory mezi Sověty a Číňany, svými hlavními ekonomickými partnery. Tento statut dříve samozřejmě náležel USA, ovšem po kubánské revoluci v roce 1959 se vše změnilo.

Druhý zásadní důvod, proč sledovat čínsko-kubánské vztahy, je kontext současného boomu čínského vlivu ve světě, tedy i v Latinské Americe. Oproti rozvoji vztahů mezi státy daného regionu a Říší středu nabídl ale kubánský případ odlišný scénář. Důvod je jasný, kubánská revoluce. Do té doby v Latinské Americe tvrdě uplatňovaly svůj vliv Spojené státy. Ovšem po Castrově nástupu a dalších událostech se Kuba otáčí k východu a ke komunismu. V tradiční americké sféře vlivu se tak pro Čínu objevil zajímavý potencionální spojenec. Jak z politického, ideologického, tak i z ekonomického hlediska (byť tento ohled byl důležitější logicky spíše pro Kubu). Z čínského pohledu byl kromě jiného zajímavý způsob výhry revoluce na území tak blízkém Spojeným státům, hlavnímu imperialistickému nepříteli. Již v roce 1960 jsou tak mezi oběma státy ustaveny diplomatické vztahy, krátce poté, kdy je Kuba ukončila s Tchaj-wanem. S ostatními latinskoamerickými státy se to stane až o několik dekád později. V 60. letech vztahy obou zemí vzkvétají, aby na konci této dekády, především kvůli kubánskému příklonu k Sovětskému svazu, významně ochladly. Tak je tomu

v podstatě až do rozpadu východní velmoci v roce 1991. V rámci čínského rozmachu se tak v tomto regionu otevírá šance znovu vylepšit vztahy se starými přáteli, samozřejmě i s výhledem na ostatní země latinskoamerického regionu.

Především vzhledem k těmto dvěma zásadním důvodům, stejně jako nedostatečnému rozpracování v literatuře, je třeba se tomuto fenoménu věnovat. Jelikož naopak výzkum čínského angažmá v Latinské Americe v 21. století je v poslední době na vzestupu, může pro tyto účely poskytnout tato práce vhodný historický podklad. Její hlavní zaměření se totiž týkalo období od 60. do 90. let minulého století. Rozčleněno bylo do tří logických etap. První byla éra po nástupu Fidela Castra na Kubě v roce 1959 a věnovala se 60. létům, jakožto období plnému událostí a zvrátů v bilaterálních vztazích. Druhou etapou pak byla léta po nástupu Teng Sia-pchinga do čínského vedení v závěru 70. let. Tehdy se Čína začala významně reformovat a zapojovat do světového dění. Z tohoto hlediska bylo zajímavé sledovat, zda se proto vylepší i do té doby nedobré vztahy s Kubou. Třetí a závěrečná etapa pak byla spojena s lety následujícími po rozpadu Sovětského svazu. Tímto kolapsem se pro Čínu otevřela zajímavá příležitost na zaujetí jejího místa. Nejen jako hlavního ekonomického partnera, ale i potenciálem ohrozit dominanci USA v daném regionu. Novodobými vztahy mezi zkoumanými státy se práce primárně nezabývala. Především z důvodu, že masivní čínské zapojení v Latinské Americe (tedy i na Kubě) zhruba po roce 2005 je v literatuře již poměrně hojně zpracováno. Přesto však byly některé milníky související se současnou érou stručně nastíněny za účelem dokreslení souvislostí.

Z teoretického hlediska autor pracoval s neorealisticou teorií mezinárodních vztahů. Hlavním cílem bylo zodpovědět výzkumnou otázku, zda dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vztahů odpovídá teoretickým závěrům neorealisticých autorů. Kromě toho se zabýval i dalšími dílčími otázkami a problémy, které se v souvislosti se zkoumaným fenoménem objevovaly. Jelikož text v analytické pasáži bral v úvahu i klasický realismus, věnoval se v teoretické části i realismu jako takovému. Ten vychází již z antiky a Thukydidy, v moderní éře teorií mezinárodních vztahů je spojen především s Carrem a Morghentauem. Na tyto klasiky navazuje Waltz se svým pojetím struktury a dává tak vzniknout neorealismu. Ten se dále dělil mj. na ofenzivní a defenzivní, reprezentovaný Mearsheimerem resp. Waltem. Dále byly v práci představeny i názory Gilpinovy, kladoucí důraz na roli ekonomie.

Výše naznačené teze byly posléze aplikovány na čínsko-kubánské vztahy. Ještě před tím, než k bližším interakcím mezi oběma státy mohlo dojít, prošly si obě země dramatickým vývojem. Klíčové události, které formovaly budoucí osud daných států, dělí letopočtem deset let. V roce 1949 vyhráli čínští komunisté občanskou válku, načež byla vyhlášena Čínská lidová republika a poražení nacionalisté uprchli na Tchaj-wan. Roku 1959 zvítězili kubánští povstalci vedeni Fidelem Castrem a z ostrova upláchl svržený diktátor Batista. Obě země tak spojily svou budoucnost s komunistickou ideologií.

Právě výhra kubánské revoluce otevřela bránu k vzájemné spolupráci. Ta se velmi brzy naplno rozproudila a z Číny se stal druhý největší obchodní partner pro nového člena socialistického bloku. Tím prvním byl Sovětský svaz a právě spory mezi východními mocnostmi stály za brzkým ochladnutím čínsko-kubánských vztahů. Rostoucí nešvary nutily Kubu zvolit si stranu, z pragmatických důvodů šlo o stranu sovětskou, podobně jako u většiny socialistických zemí. Zmrazení vzájemných vztahů přežilo i reformní vládu Teng Siao-pchinga, během níž začala Čína prosazovat otevřenější politiku vůči světu. Až po rozpadu Sovětského svazu nachází Kuba v čínském státu opět ideálního partnera pro překlenutí nastalé krize. Od 90. let je vzájemná spolupráce opět na vzestupu, což pokračuje i po přelomu tisíciletí, kdy jde tento vývoj ruku v ruce s posilováním čínského angažmá v celé Latinské Americe.

Třetí kapitola poté nabízela analytický pohled na dané interakce, rozčleněné do třech etap. Validita realistických argumentů se ukázala jako nejvyšší v první etapě spojené se 60. lety. V podstatě se tak na tomto případě potvrdilo dominantní postavení realismu v reflexi mezinárodních vztahů během této éry. Jako hlavní viník upadajících vztahů v této době byla identifikovaná několikrát zmiňovaná sovětsko-čínská roztržka, která se odrážela i ve sporech v nejvyšším kubánském vedení. Na straně Sovětů stál především Raúl Castro, naopak čínskou stranu hájil výrazným způsobem Che Guevara. Zůstává otázkou, do jaké míry byl za jeho odstranění z vrcholných pater kubánské politiky odpovědný právě spor mezi SSSR a ČLR.

Druhá etapa, začínající Tengovým nástupem v závěru 70. let, se pro účel analýzy ukázala jako nejproblematictější. Důvodem byla především přetrvávající animozita mezi vedením obou zemí, která neumožnila opětovný rozvoj vztahů. Na nejvyšší úrovni v této době reálně nedocházelo k žádným interakcím. Uvažované

zlepšení vztahů po startu čínského otevírání tak nenastalo, především proto, že Kuba hleděla na probíhající reformy s nedůvěrou. Hlavním teoretickým výstupem pak byla snižující se schopnost neorealismu vysvětlit postupy ve vývoji v obou zemích (především Číny) i vzájemných vztazích. V době rostoucí důležitosti ekonomie se začínají prosazovat různé (neo)liberální směry. Z realistických autorů schopných reagovat na tyto proměny se tím hlavním ukázal být Robert Gilpin. Dále byla věnována pozornost i prvkům ofenzivního a defenzivního realismu v čínské zahraniční politice, kde se autor přiklonil k druhému směru navzdory opačnému pohledu několika vybraných teoretiků.

Poznatky, zjištěné během analýzy druhé etapy, se ukázaly být do značné míry obdobné i k událostem po rozpadu SSSR. Právě jeho kroky ke Kubě ještě v závěru 80. let taktéž odpovídaly Gilpinovým teoretickým předpokladům. Poslední etapa ovšem byla hodnocena i z globálního hlediska, neboť v souvislosti se zhroucením Sovětského svazu se objevila možnost jeho nahrazení na Kubě Čínskou lidovou republikou, která by mohla rozšiřujícím vlivem nad danou oblastí potenciálně ohrozit hegemonní postavení USA v latinskoamerickém regionu. To by alespoň odpovídalo realistickému vidění světa. Ovšem realita byla odlišná. Čína ve svých krocích na tomto území postupuje s rozvahou. Jejím cílem je mj. přístup ke zdrojům, nikoliv konfrontace s Američany. Samotný čínský růst samozřejmě vyvolává obavy, které nepocházejí pouze z USA, ale i jiných regionů. Zde se tak objevují zpochybnění čínských slov o mírumilovném růstu. Tyto názory rází i Mearsheimer, podle kterého čínský rozmach (především v Asii) povede ke střetu se Spojenými státy. Především díky čínské straně se tomu tak zatím nestalo. Ofenzivně realistický autor tvrdí, že Číňané nejsou o nic morálnější či etičtější, než Američané, proto je konfrontace nevyhnutelná. Ovšem historická zkušenost ukazuje jinou věc. Čína ctí princip nevměšování do vnitřních záležitostí ostatních zemí, zatímco u Spojených států je tomu přesně naopak.

Resumé z celého textu a odpověď na prvotní otázku tedy zní, že teoretické závěry neorealistickeých autorů dokážou dlouhodobý průběh čínsko-kubánských vysvětlit pouze zčásti. V rámci stručné debaty pak autor navrhuje do vysvětlení zapojit liberální teorii, především pro její důraz na ekonomiku a pro fakt, že právě tento směr začal v období druhé sledované etapy nabírat na síle.

Jak již zaznělo v úvodu, autor věří, že přínosem této práce je především zaplnění mezery ohledně tématu, které dosud (speciálně v českém prostředí)

dosud nebylo blíže zkoumáno. Ovšem průzkum současného čínského angažmá v Latinské Americe je nyní na vzestupu a tento text by v tomto ohledu mohl dodat potřebné historické zázemí. Co se týká limitů, objevil autor jeden takový, o kterém se obecně moc nehovoří, přesto je třeba ho brát na zřetel. Moderní teorie mezinárodních vztahů, tedy i realismus, jsou spjaty se západním prostředím. Speciálně realistické paradigma se Spojenými státy a často se objevovala tvrzení, že sloužilo k ospravedlňování americké expanzivní politiky. Ovšem u Číny se jedná o velmi odlišný přístup. Tento stát si prošel specifickým vývojem a vychází z naprosto jiné kulturní tradice, často spojené s konfuciánským způsobem výchovy. Z tohoto pohledu se aplikace realismu (ale i jiných podobných teorií) na čínské reálie jeví mírně problematicky a je důležité mít tyto věci během výzkumu v úvaze.

LITERATURA

- Bakešová, Ivana. 2001. *Čína ve XX. století, díl 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Bakešová, Ivana. 2003. *Čína ve XX. století, díl 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Barša, Pavel, Císař, Ondřej. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál.
- Barša, Pavel, ed. 2009. *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON.
- Baylis, John, Smith, Steve a Owens, Patricia eds. 2001. *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Beneš, Vít. 2009. „Realismus.“ In: *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Ed. Pavel Barša. Praha: SLON, 30-59.
- Biheller, Bedřich. 1970. „Che Guevara – člověk, revolucionář, legenda.“ In: *Bolivijský deník*. Ernesto Che Guevara. Praha: Svoboda, 203–225.
- Booth, Ken a kol. 2001. *Současné teorie mezinárodních vztahů*. Brno: Barrister a Principal.
- Breslin, Shaun, ed. 2010. *Handbook of China's International Relations*. New York: Routledge.
- Brooks, Stephen G. 1997. „Duelling Realism.“ *International Organization*, Vol. 51, No. 3, 445–477.
- Burchill, Scott. 1996. *Theories of International Relations*. New York: Palgarve.
- Burchill, Scott and Linklater, Andrew eds. 2001. *Theories of International Relations*. 3rd. ed. New York: Palgarve.
- Carr, Edward H. 1939. *The Twenty Years Crisis: 1919-1939*. London: Macmillan.
- Castro, Fidel. 1975. *La Historia me absolverá*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.
- Castro, Fidel. 1966. *The Text of Speech of Fidel Castro*. La Habana: Granma.

- CENT Archives of the Communist Party of Great Britain. 2004. *Conversation between John Gollan and Nikita Khrushchev*, January 2, 1963. Manchester: Labour History Archive and Study Center.
- Claude, Inis L Jr. 1962. *Power and International Relations*. New York: Random House.
- CMFA (Chinese Ministry of Foreign Affairs). 1987. *A General Survey of Chinese Diplomacy*. Beijing: World Affairs Press.
- Chen, Jian. 2001. *Mao's China and the Cold War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Copper, John. 2016. *China's Foreign Aid and Investment Diplomacy, Vol. III. Strategy Beyond Asia and Challenges to the United States and the International Order*. New York: Macmillan.
- De Palma, Anthony. 2006. *The Man Who Invented Fidel: Cuba, Castro and Herbert L. Matthews of the New York Times*. New York: Public Affairs.
- D'Ignazio, Frederick a Tretiak, Daniel. 1972. „Latin America: How much do Chinese Care?“ *Studies in Comparative Communism*, vol. 5, no. 1, 36–46.
- Donnelly, Jack. 2008. „The Ethics of Realism.“ In: *The Oxford Handbook of International Relations*. Eds. Christian Reus-Smit a Duncan Snidal. New York: Oxford University Press., 150–162.
- Donnelly, Jack. 2000. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doyle, Michael. 1997. *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism*. New York: Norton.
- Drulák, Petr a kol. 2008. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Drulák, Petr. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Dudzinski, Jerzy, Nakonieczny-Kisiel, Halina a Narekiewicz, Jaroslav, eds. 2014. *Trends in the World Economy*. Szczecin: Szczecin University.
- Dunne, Tim a Schmidt, Brian. 2001. „Realism“ In: *The Globalization of World Politics*. Eds. John Baylis, Steve Smith a Patricia, Owens. Oxford: Oxford University Press, 141–161.

- Espino, Maria Dolores. 2010. „International Tourism in Cuba: An Economic Development Strategy?“ *ASCE*, 130–137.
- Fairbank, John. 1998. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Farber, Samuel. 2006. *The Origins of the Cuban Revolution Reconsidered*. Carolina: University North Carolina.
- Feng, Huiyun. 2007. *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War*. New York: Routledge.
- Feng, Huiyun. 2005. „The Operational Code of Mao Zedong: Defensive or Offensive Realist?“ *Security Studies*, Vol. 14, No. 4, 637–662.
- Fernández, Damian J. 1993. „Cuba’s Relations with China: Economic Pragmatism and Political Fluctuation.“ In: *Cuba’s Ties to Changing World*. Ed. Donna Rich Kaplowitz. Boulder, CO: Lynn Rienner, 17–32.
- Fiala, Jaroslav. 2010. „Kubánská revoluce a počátek vlády Fidela Castra.“ *Historický obzor* 21, č. 5/6, 121–137.
- Fravel, M. Taylor. 2008. *Secure Borders, Strong Nation: Cooperation and Conflict in China’s Territorial Disputes*. Princeton: Princeton University Press.
- Fursenko, Aleksandr. 2003. *Prezidium TsK KPSS: 1954–1964*. Moscow: Rosspen.
- Gallagher, Kevin. 2016. *The China Triangle: Latin America’s China Boom and the Fate of Washington Consensus*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilpin, Robert. 1987. *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, Robert. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gleijeses, Piero. 2010. „Cuba and the Cold War, 1959-1980.“ In: *Cambridge History of the Cold War*. Eds. Melvyn Leffler a Odd Arne Westad. Cambridge: Cambridge University Press, 327–346.
- Gonzalez, Juan. 2016. „Role of the Asia–Pacific Region in Sino–Latin American International Relations.“ In: *China and Latin America in Transition: Policy Dynamics, Economic Commitments, and Social*

Impacts. Eds. Shoujun Cui a Manuel Pérez García. New York: Macmillan, 69–98.

- Griffiths, Martin. 1999. *Fifty Key Thinkers in International Relations*. London: Routledge.
- Gott, Richard. *Kuba: Nové dějiny*. Praha: BB Art.
- Guevara, Ernesto Che. 1970. *Bolivijský deník*. Praha: Svoboda.
- Guzzini, Stefano. 2004. *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal.
- Hagemann, Albrecht. 2009. *Fidel Castro*. Brno: Větrné mlýny.
- Hajný, Josef. 1997. „Předmluva.“ In: *Vladař*. Niccolo Machiavelli. Praha: Ivo Železný, 3–10.
- Hearn, Adrian. 2012. „China, Global Governance and the Future of Cuba.“ *Journal of Current Chinese Affairs* 41, no. 1, 155–179.
- Herz, John H. 1950. „Idealist internationalism and the security dilemma.“ *World Politics*, vol. 2, 157–180.
- Hobbes, Thomas. 1941. *Leviathan*. Praha: Melantrich.
- Hobson, John. 2000. *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, Martin a Smith, Steve. 2000. *Teorie mezinárodních vztahů - Interpretace a porozumění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Huang, Ziliang. 2004. *The Rediscovery of the New World: Zhou Enlai and Latin America*. Beijing: Shijie Zhishi Publisher.
- Chen, Jinhua. 2003. „I accompanied Fidel Castro in China.“ *Zhong Heng*, Vol. 5, 15–17.
- Cheng, Yinghong. 2007. „Fidel Castro and Chinese Lesson for Cuba: a Chinese Perspective.“ *The China Quarterly*, No. 189, 24–42.
- Cheng, Yinghong. 2007. „Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959-1966.“ *Journal of Cold War Studies*, Vol. 9, No. 3, 78–114.

- Cheng, Yinghong. 2012. „The Socialist Other: Cuba in Chinese Ideological Debate since the 1990s.“ *The China Quarterly*, No. 209, 198–216.
- Johnston, Alastair I. 1996. „Cultural Realism and Strategy in Maoist China“. In: *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Ed. Peter Katzenstein. New York: Columbia University Press.
- Johnson, Cecil. 1970. *Communist China and Latin America*. New York: Columbia University Press.
- Joseph, William A., ed. 2014. *Politics in China. An Introduction*. 2. vydání. Oxford: Oxford University Press.
- Kaplowitz, Donna Rich ed. 1993. *Cuba's Ties to Changing World*. Boulder, CO: Lynn Rienner.
- Karol, K. S. 1969. *Guerillas in Power: The Course of the Cuban Revolution*. New York: Hill and Wang.
- Katzenstein, Peter. 1996. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Keohane, Robert, ed. 1986. *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press.
- Kirschner, Jonathan. 2010. „The Tragedy of Offensive Realism: Classical Realism and the Rise of China.“ *European Journal of International Relations*, Vol. 18, No. 1, 53–75.
- Kissinger, Henry. 1997. *Umění diplomacie*. Praha: Prostor.
- Kolman, Jiří. 2005. „Neorealismus.“ In: *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Ed. Pavel Pšejja. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 63–77.
- Li, Danhui a Xia, Yafeng. 2014. „Mao and the Sino-Soviet Split, October 1961 - July 1964.“ *Journal of Cold War Studies*, Vol. 16, No. 1, 24–60.
- Li, Xiaoting. 2015. „Applying Offensive Realism to the Rise of China: Structural Incentives and Chinese Diplomacy the Neighboring States.“ *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 16, Issue 2, 241–271.
- Livingstone, Grace. 2009. *America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*. New York: Zed Books.

- Leffler, Melvyn a Westad, Odd Arne, eds. 2010. *Cambridge History of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Legro, Jeffrey a Moravcsik, Andrew. 1999. „Is Anybody Still a Realist?“ *International Security*, Vol. 24, No. 2, 5–55.
- Levine, Steven. 1987. *Anvil of Victory: The Communist Revolution in Manchuria, 1945–1949*. New York: Columbia University Press.
- Lüthi, Lorenz. 2008. *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. NJ: Princeton University Press.
- Machiavelli, Niccolo. 1997. *Vladař*. Praha: Ivo Železný.
- Mao, Zedong. 1996. *Mao Zedong's Manuscripts since the Foundation of the PRC, Vol. 8*. Beijing: People's Publisher.
- Mao, Zedong. 1957. *Speech at a Meeting of the Representatives of Sixty-four Communist and Workers' Parties* (Edited by Mao). Příspěvek přednesený na konferenci komunistických a dělnických stran, Moskva 18. 11. 1957. Dostupné na: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121559> (15. 3. 2016).
- Matthews, Herbert. 1975. *Revolution in Cuba: An Essay in Understanding*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Mearsheimer, John J. 1990. „Back to the future: instability in Europe after the Cold War.“ *International Security*, Vol. 15, No. 1, 5–56.
- Mearsheimer, John. 1995. „The False Promise of International Institutions.“ *International Security*, Vol. 19, No. 3, 5–49.
- Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Mearsheimer, John. 2004. *Why China's Rise Will Not Be Peaceful*. Mearsheimer Website, September 2004.
- Meisner, Maurice. 1982. *Marxism, Maoism and Utopianism: Eight Essays*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Molendowski, Edward a Mokijewska, Joanna. 2014. „Cuba at the beginning of the 21st century – possibilities for economic transformation.“ In: Jerzy Dudzinski, Halina Nakonieczny-Kisiel a Jaroslav Narekiewicz, eds. 2014. *Trends in the World Economy*. Szczecin: Szczecin University, 139–156.

- Morgenthau, J. Hans. 1973. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 5. vydání. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, J. Hans. 1993. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 6. vydání. New York: Mc Graw Hill.
- Müller, David. 2005. „Realismus.“ In: *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Ed. Pavel Pšejka. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 24–42.
- Nálevka, Vladimír. 1997. *Fidel Castro: podzim diktátora*. Praha: Epoque.
- Opatrný, Josef. 2002. *Kuba*. Praha: Libri.
- Oswald, Gregory, ed. 1970. *Soviet Union and Latin America*. New York: Pall Mall Publisher.
- Piccone, Ted. 2016. „The Geopolitics and China’s Rise in Latin America.“ *Geoeconomics and Global Issues*, Paper 2, November.
- Polišenský, Josef. 1964. *Stručné dějiny Kuby*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Pšejka, Pavel, ed. 2005. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Qian, Qichen. 2004. *Waijiao shiji (Ten Episodes in my Diplomatic Career)*. Hong Kong: San Lian.
- Qin, Yaqing. 2009. „Development of International Relations in China.“ *International Studies* 46, No. 1, 185–201.
- Qiu, Juanping. 1997. „Sentiment and Choices at the turn of the century – accompanying Comrade Hu Jintao on his visit to Latin America.“ *Historical Moments*, 248–257.
- Quirk, Robert. 1999. *Fidel Castro*. Ostrava: OLDAG.
- Radchenko, Sergey. 2010. „The Sino-Soviet Split.“ In: *Cambridge History of the Cold War*. Eds. Melvyn Leffler a Odd Arne Westad. Cambridge: Cambridge University Press, 349–372.
- Radchenko, Sergey. 2009. *Two Suns in the Heavens: The Sino-Soviet Struggle for Supremacy, 1962-1967*. Stanford: Stanford University Press.
- Reus-Smit, Christian a Snidal, Duncan, eds. 2008. *The Oxford Handbook of International Relations*. New York: Oxford University Press.

- Roett, Riordan. 2010. „China’s Deepening Ties with Latin America: A Work in Progress.“ In: *Handbook of China’s International Relations*. Ed. Shaun Breslin. New York: Routledge, 200–209.
- Rose, Gideon. 1998. „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy.“ *World Politics*, October 1998, 144–172.
- Ross, Robert S. a Zhu, Feng, eds. 2008. *China's Ascent: Power, Security, and the Future of International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Shoujun, Cui a Pérez García, Manuel. 2016. *China and Latin America in Transition: Policy Dynamics, Economic Commitments, and Social Impacts*. New York: Macmillan.
- Schenkel, Peter. 1970. „Cuban Relations with Communist World.“ In: *The Soviet Union and Latin America*. Ed. Gregory Oswald. New York: Pall Mall Publisher, 150–151).
- Schweller, Randall. 2004. „Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing.“ *International Security*, Vol. 29, No. 2, 159–201.
- Schweller, Randall. 2007. *Unanswered Threats*. Princeton: Princeton University Press.
- Spence, Jonathan. 1990. *The Search for Modern China*. New York: Norton.
- Steele, Jonathan. 1983. *Soviet Power: The Kremlin’s Foreign Policy – Brezhnev to Andropov*. New York: Simon and Schuster.
- Sutter, Robert. 2013. *Foreign Relations of the PRC: The Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Taliaferro, Jeffrey. 2001. „Security Seeking under Anarchy.“ *International Security*, Vol. 25, No. 3, 128–161.
- Tang, Shiping. 2008. „From Offensive to Defensive Realism: A Social Evolutionary Interpretation of China's Security Strategy.“ In: *China's*

Ascent: Power, Security, and the Future of International Politics. Eds. Robert S. Ross a Zhu Feng. Ithaca: Cornell University Press, 141–162.

- Teiwes, Frederick C. 2014. „Mao Zedong in Power (1949-1976).“ In: *Politics in China. An Introduction*. 2. vydání. Ed. William A. Joseph. Oxford: Oxford University Press, 72–118.
- Thomas, Hugh. 1986. *The Cuban Revolution. Shortened Version of Cuba: Pursuit of freedom, includes all history 1952-1970*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Trento, Angelo. 2006. *Castro a Kuba: od revoluce k dnešku*. Praha: KMa.
- Tretiak, Daniel. 1966. *Cuba and the Soviet Union: The Growing Accommodation*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Viotti, Paul a Kaupi, Mark. 1999. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*. London: Allyn and Bacon.
- Walt, Stephen. 1996. *Revolution and War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Walt, Stephen. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, Kenneth. 2008. „Anarchic Structure of World Politics.“ In: *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. 9. vydání. Eds. Robert J. Art a Robert Jarvis. New York : Pearson/Longman, 47–67.
- Waltz, Kenneth. 1997. „Evaluating Theories.“ *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December, 913–917.
- Waltz, Kenneth. 2001. *Man, the State and War*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, Kenneth. 1986. „Reflections on Theory of International Politics: A Responce to My Critics.“ In: *Neorealism and its Critics*. Ed. Robert Keohane. New York: Columbia University Press.
- Waltz, Kenneth. 2000. „Structural Realism after the Cold War.“ *International Security*, Vol. 25, No. 1, 5–41.

- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wang, Jie. 1998. *Diplomatic History of the People's Republic of China*. Beijing: Shijie Zhishi Publisher.
- Wang, Youping. 1997. *Wo zai qi ge guo jia de waijiao shen ya (My Career as an Ambassador in Seven Countries)*. Nanjing: Jiangsu Renmin Publisher.
- Westad, Odd Arne, ed. 1998. *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945-1963*. Stanford: Stanford University Press.
- Westad, Odd Arne. 1998. „Introduction.“ In: *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945-1963*. Ed. Odd Arne Westad. Stanford: Stanford University Press, 1–47.
- Wohlforth, William C. 2008. „Realism.“ In: *The Oxford Handbook of International Relations*. Eds. Christian Reus-Smit a Duncan Snidal. New York: Oxford University Press, 131–149.
- Yaffe, Helen. 2012. „Che Guevara and The Great Debate, Past and Present.“ *Science and Society*, Vol. 76, N. 1, 11–40.
- Zhen, Tao. 1997. *My Seventeen Years of Diplomatic Career*. Nanjing: Jiangsu Renmin Publisher.